

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav sociálních studií

Viktimizace adolescentů v kyberprostoru

Diplomová práce

Autor: Bc. Kristýna Všetická
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Martin Knytl, MCS
Oponent práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Svoboda Hoferková, Ph.D., LL.M.

Zadání diplomové práce

Autor: Kristýna Všetická
Studium: P20P0042
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Název diplomové práce: **Viktimizace adolescentů v kyberprostoru**
Název diplomové práce AJ: Victimization of Adolescents in Cyberspace

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zabývá problematikou viktimizace adolescentů v kyberprostoru. Teoretická část charakterizuje rizikové chování v dospívání, vymezuje kyberprostor a blíže se zaměřuje na formy a projevy rizikového chování ve virtuálním prostředí včetně možností prevence. Empirická část práce mapuje zkušenosti adolescentů s viktimizací v kyberprostoru. Kvantitativní výzkumné šetření využívá dotazník vlastní konstrukce.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

KABÍČEK, Pavel, CSÉMY, Ladislav a HAMANOVÁ, Jana a kol. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014. 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.

KOPECKÝ, Kamil. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 169 s. ISBN 978-80-244-4861-9.

KRČMÁŘOVÁ, Barbora et. al. *Děti a online rizika: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2012. 178 s. ISBN 978-80-904920-2-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Martin Knytl, MCS

Oponent: Mgr. et Mgr. Stanislava Svoboda Hoferková, Ph.D., LL.M.

Datum zadání závěrečné práce: 13.1.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Viktimize adolescentů v kyberprostoru* vypracovala pod vedením vedoucího práce Mgr. Martina Knytla, MCS, samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 18. 4. 2022

Bc. Kristýna Všetíčková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce Mgr. Martinu Knytlovi, MCS, za odborné vedení, cenné rady a vstřícnost během tvorby práce. Dále děkuji každému, kdo se podílel na distribuci dotazníku a také všem respondentům za ochotu zúčastnit se dotazníkového šetření.

Anotace

VŠETIČKOVÁ, Kristýna. *Viktimizace adolescentů v kyberprostoru*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 96 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá problematikou viktimizace adolescentů v kyberprostoru. Teoretická část definuje média a kyberprostor. Následně se věnuje rizikovému chování adolescentů v kyberprostoru. Charakterizuje období adolescence a vymezuje rizikové chování v dospívání. Stručně popisuje vztah reálné a virtuální identity u adolescentů a blíže se zaměřuje na projevy rizikového chování ve virtuálním prostředí. Práce se dále zabývá viktimizací v kyberprostoru. Vymezuje viktimizaci jako součást vědního oboru viktimologie a detailněji se soustředí na viktimizaci adolescentů v kyberprostoru prostřednictvím vybraných rizikových jevů. Práce věnuje pozornost také zásadám bezpečného chování a prevenci viktimizace v online prostředí. Empirická část práce představuje výzkumnou strategii a výsledky kvantitativního výzkumného šetření zaměřeného na zkušenosti adolescentů s viktimizací v kyberprostoru.

Klíčová slova: viktimizace, kyberprostor, adolescence, rizikové chování

Annotation

VŠETIČKOVÁ, Kristýna. *Victimization of Adolescents in Cyberspace*. Hradec Králové: Faculty of Education, University Hradec Králové, 2022. 96 pp. Diploma Thesis.

This diploma thesis deals with issues of victimization of adolescents in cyberspace. The theoretical part defines media and cyberspace. Subsequently, it deals with risk behaviour of adolescents in cyberspace. It characterizes the period of adolescence and defines risk behaviour in adolescence. The work also briefly describes the relationship between real and virtual identity of adolescents and focuses in detail on the manifestations of risk behaviour in virtual environment. Furthermore, the work deals with victimization in cyberspace. It defines victimization as a component of science of victimology and focuses in more detail on victimization of adolescents in cyberspace through selected risk phenomena. The work also pays attention to principles of safe behaviour and prevention of victimization in online environment. The practical part shows the research strategy and the results of quantitative research focused on experience of adolescents with victimization in cyberspace.

Keywords: victimization, cyberspace, adolescence, risk behaviour

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

Úvod	9
1 Média a kyberprostor	10
1.1 Charakteristika a typy médií	10
1.2 Vymezení a vlastnosti kyberprostoru	13
2 Rizikové chování adolescentů v kyberprostoru	17
2.1 Charakteristika adolescence	17
2.2 Rizikové chování v adolescenci	20
2.3 Vztah reálné a virtuální identity adolescentů	24
2.4 Rizikové chování v kyberprostoru	25
3 Viktimizace v kyberprostoru	31
3.1 Vymezení viktimizace a souvisejících pojmů	31
3.2 Viktimizace adolescentů v kyberprostoru	36
3.3 Bezpečné chování a prevence viktimizace v kyberprostoru	49
4 Výzkumné šetření zaměřené na zkušenosti adolescentů s viktimizací v kyberprostoru.....	55
4.1 Výzkumný cíl a hypotézy	55
4.2 Výzkumná strategie a výzkumný soubor	58
4.3 Prezentace výsledků výzkumného šetření	62
4.4 Shrnutí výzkumného šetření	82
Závěr	87
Seznam použitých zdrojů	89
Seznam tabulek	97
Seznam grafů.....	98
Přílohy.....	99

Úvod

Kyberprostor je prostředím, které je v současné době považováno za naprosto běžnou součást našich životů. Na jednu stranu je pro nás přínosem. V mnoha ohledech nám ulehčuje fungování ve společnosti. Na druhou stranu je nositelem i různých rizik a nebezpečí. V kyberprostoru dochází k deliktům, jež se odehrávají i v reálném světě. Vlastnosti online prostoru však umožnily vznik i nových deliktů objevujících se pouze v tomto prostředí. Vzhledem k vysoké latentnosti a anonymitě je velmi nesnadnou záležitostí tyto činy odhalit. Z hlediska viktimizace v kyberprostoru jsou za nejrizikovější skupinu pojímány děti a dospívající. Jedná se o věkovou kategorii, která se v online světě pohybuje téměř každý den. Adolescenti se při hledání vlastní identity často chovají rizikově, a to i ve virtuálním prostředí. V souvislosti s jejich nevyzrálostí a často vysokou důvěřivostí se stávají snadně dostupnou obětí nejrůznějších útočníků.

Na viktimizaci mládeže v kyberprostoru soustředí v současnosti pozornost čím dál více odborníků. Tématu se věnuje nespočet publikací a vědeckých studií. Problematikou se hojně zabývají Kopecký a Szotkowski, kteří stojí za projektem „E-Bezpečí“ pod Univerzitou Palackého v Olomouci. Jednou z inspirací pro výběr tématu této práce byl nedávno vzniklý dokument Víta Klusáka a Barbory Chalupové s názvem „V síti“, který jedinečným způsobem ukazuje průběh zneužívání dětí na internetu.

Důvodem volby tématu práce byla především jeho vysoká aktuálnost. I přesto, že jde o oblast značně zpracovanou, jedná se o problematiku, v níž se vynořují stále nové otázky. Většina prací pojednává zejména o rizikovém chování v kyberprostoru. Tato práce by mohla být přínosem právě v zaměření na viktimizaci. Práce by rovněž mohla sloužit k upozornění na závažnost tématu a ke zvýšení důrazu na prevenci viktimizace dětí v kyberprostoru, která je v řešení problému považována za naprosto klíčovou.

Cílem práce je zmapovat problematiku viktimizace adolescentů v kyberprostoru. První kapitola vymezuje média a kyberprostor. Druhá kapitola charakterizuje vývojové období adolescence a rizikové chování adolescentů jak v kyberprostoru, tak mimo něj. Třetí kapitola definuje viktimizaci a s ní související pojmy. Blíže se zabývá procesem viktimizace dospívajících prostřednictvím konkrétních rizikových jevů v kyberprostoru. Kapitola se rovněž zaměřuje na prevenci viktimizace v online prostředí. Čtvrtá kapitola se věnuje kvantitativnímu výzkumnému šetření, jehož cílem je pomocí metody dotazníku zjistit zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru.

1 Média a kyberprostor

Téma práce má úzkou souvislost s médii, proto se první kapitola věnuje stručnému charakterizování médií, jejich některým typům a funkcím. Pozornost je věnována především médiím komunikačním. První kapitola se zabývá také vymezením kyberprostoru v pojetí různých autorů. Kapitola rovněž popisuje vybrané vlastnosti kyberprostoru a komunikace v něm, a to včetně vlastností psychologických, jako jsou virtuální identita a disinhibiční efekt.

1.1 Charakteristika a typy médií

Pojem „médiá“ se řadí mezi nejužívanější pojmy současnosti. Sociologové, psychologové, novináři i politici o médiích mluví v nejrůznějších souvislostech a významech. Mají tím na mysli především tisk, rozhlas, televizi, popř. média založená na digitálním zpracování a přenosu dat, která nesou označení „nová“. Význam pojmu „médiá“ je však širší (Jirák, Köpplová, 2007, s. 15–16).

Jak uvádí Reifová a kol., slovo „médiu“ pochází z latiny a překládáme ho jako prostředek, prostředí či to, co zprostředkovává děj. Obecně lze médium považovat za „to, co existuje uprostřed a vzájemně spojuje dvě nebo více stran“ (Reifová a kol., 2004, s. 139). V kontextu této práce pojímá následující text pojem „médiu“ především v jeho nejužším slova smyslu, tedy jako prostředek masové či mediální komunikace (Reifová a kol., 2004, s. 139–140).

Komunikace je proces, při němž si v přímém či nepřímém sociálním kontaktu sdělujeme informace a významy (Kraus, 2014, s. 119). Jirák a Köpplová uvádějí, že obory, které se věnují různým projevům mezilidské komunikace, označují pojmem „médiu“ to, co zprostředkovává někomu nějaké sdělení, tedy médium komunikační. V nezákladnější rovině existuje soubor nástrojů, bez nichž se nelze v žádné komunikaci obejít. Jedná se o **primární komunikační média**, tedy přirozený jazyk (např. čeština) a všechny prostředky neverbální komunikace. Primárními médii jsou tedy komunikační kódy včetně přirozených jazyků. Primární média jsou vývojově nejstarší, a proto jsou původně určena k interpersonální komunikaci (Jirák, Köpplová, 2015, s. 32).

Podle Jiráka a Köpplové dochází s rozvojem lidské společnosti i k vývoji **sekundárních komunikačních médií**, jejichž úkolem je překonávat časovou a prostorovou omezenost komunikace tváří v tvář. Za sekundární komunikační média je proto možné považovat všechny prostředky, které usilují o záznam sdělení, tedy obrázky,

písmo, později tisk a nejrůznější prostředky mechanického, analogového či digitálního nahrávání, stejně jako prostředky snažící se o přenos sdělení ke vzdáleným adresátům, mezi které se řadí poslové (později pošty), nejrůznější typy signalizace (např. kouřové signály), přenosové a vysílací techniky (od telegrafu po telefon) a počítačové komunikační sítě. Od 90. let 20. století, kdy se začala ve velkém měřítku rozvíjet komunikace pomocí okamžitého přenosu digitalizovaných dat, už fakticky vzdálenost nepředstavuje překážku v komunikaci. Sekundární média si zachovávají svou funkci: podporují interpersonální komunikaci přes hranice prostoru a času, byť často za cenu jejího ochuzení např. o vizuální dojem (u telefonu) či rozměr přenosu citového vztahu (u SMS) apod. (Jirák, Köpplová, 2015, s. 31–32).

Jirák a Köpplová rozlišují také dvě kategorie médií podle toho, jaký typ společenských vztahů mají vytvářet, tedy jakou roli plní jako společenská instituce. První z těchto kategorií jsou interpersonální média sloužící k podpoře dorozumívání mezi dvěma jednotlivci, kteří se vzájemně vnímají jako jedinečná individua (např. dopisy, chat na internetu). Typickým znakem pro tato média je zpravidla možnost vysílat a přijímat vzkazy na obou stranách. Do této kategorie můžeme zařadit již popsaná primární i sekundární komunikační média. Druhou kategorií jsou média masová, která slouží k celospolečenské komunikaci. Podstatným rysem masových médií je skutečnost, že nepodporují vysílání a přijímání sdělení na obou stranách, ale staví jednoho účastníka do role vysílatele a druhého do role příjemce. A právě předpokládaná povaha příjemce – tj. početné skupiny lidí, kteří se většinou neznají, tvoří tedy „masu“ – svádí k představě o anonymním souboru příjemců, který dal těmto médiím označení (Jirák, Köpplová, 2007, s. 21). Masová média bývají dle Jiráka a Köpplové označována za **terciární komunikační média**. Jsou jimi především periodický tisk, rozhlasové a televizní vysílání a také veřejně dostupná sdělení na internetu. Společnými charakteristickými rysy masových médií je to, že:

- jsou dostupné neomezenému množství adresátů a využívány jejich velkým počtem;
- nabízejí uživatelům obsahy, které pro ně mohou být z různých důvodů použitelné;
- tyto obsahy nabízejí průběžně nebo pravidelně;
- na zájmu a potřebách uživatelů často závisí samotná existence těchto forem komunikace (Jirák, Köpplová, 2015, s. 18, 33).

Kraus masová média (zkráceně masmédia) rozděluje podle smyslů, na něž dané médium působí na: vizuální (tisk), auditivní (rozhlas) a audiovizuální (televize, internet). Nejnovější médium internet, vstupující do našich životů na přelomu 20. a 21. století, vzhledem k šíři nabídky a možnostem využití nejspíš postupně předčí všechna předcházející média (Kraus, 2014, s. 126).

S masovými médii souvisí výraz „masová komunikace“. Dle Reifové a kol. se jedná se o jednu z rovin sociální komunikace a bývá definována jako „proces přenosu sdělení od komunikátora k adresátovi, přičemž komunikátorem je komplexní organizace zaměstnávající profesionální komunikátory a užívající specializované technologie k výrobě vysoce standardizovaných sdělení určených pro rozsáhlé a nesourodé publikum“ (Reifová a kol., 2004, s. 100). Veškeré komunikační aktivity se při masové komunikaci dějí prostřednictvím masových médií. Od masové komunikace je třeba odlišit komunikaci mediální, která je rovněž rovinou sociální komunikace vyznačující se tím, že veškeré komunikační aktivity se dějí prostřednictvím médií. Pojem „mediální komunikace“ v průběhu 90. let 20. století postupně nahrazuje označení „masová komunikace“. Termín „masová komunikace“ akcentuje společenský rozměr komunikace, kdežto výraz „mediální komunikace“ zdůrazňuje průběh komunikačního chování, zvláště přítomnost zprostředkujícího činitele (média) (Reifová a kol., 2004, s. 100–102).

Kromě primárních, sekundárních a terciárních médií se dle Jiráka a Köpplové rozlišují i (kvartární) **síťová média**, pro něž je charakteristické, že slouží současně jako podpora interpersonální i masové komunikace. Jsou to např. portály tradičních masových médií, internetové zpravodajské portály, vyhledávače, blogy (Jiráka, Köpplová, 2015, s. 33).

Média mají pro společnost i jedince význam z hlediska plnění určitých funkcí. Těchto funkcí je celá řada, jednotlivé funkce se vzájemně prolínají a jejich výčet a pojmenování se většinou při porovnání mezi různými autory liší. Např. McQuail rozlišuje těchto pět základních funkcí médií:

- Informování – poskytování informací o událostech a podmínkách ve společnosti a ve světě apod.
- Korelace – vysvětlování, vykládání a komentování významů informací a událostí, poskytování podpory ustaveným autoritám a normám, socializace apod.
- Kontinuita – vyjadřování dominující kultury a objevování nových trendů v kulturním vývoji, prosazování a udržování všeobecné přijatelnosti hodnot.

- Zábava – zdroj pobavení, obveselení, rozptýlení, prostředek uvolnění.
- Získávání – agitování pro společenské cíle ve sféře politiky, ekonomiky, práce apod. (McQuail, 2009, s. 110).

Působení médií má celou řadu jak pozitivních, tak negativních dopadů na společnost i samotného jedince. Z hlediska příjemce zasluhují však dle Krause zvláštní pozornost děti a mládež, jelikož se jedná o část populace, která je jednak relativně nejvíce ovlivnitelná, jednak na ni záporné vlivy médií (po fyziologické i po psychické stránce) zanechávají výraznější negativní následky než na dospělých. I přesto, že média na jedné straně nesporně obohacují život, rozšiřují obzor a zprostředkovávají události z nejrůznějších koutů celého světa, na straně druhé současně přispívají k přesycenosti podněty, narušují člověku denní rytmus, přispívají k pasivnímu a konzumnímu životnímu stylu a svým častým manipulativním charakterem a prezentací nežádoucích způsobů chování ohrožují postoje a chování nejmladší generace. Působení médií především na děti a mládež je proto třeba usměrňovat skrze efektivní mediální výchovu (Kraus, 2014, s. 125–129).

1.2 Vymezení a vlastnosti kyberprostoru

Vymezit kyberprostor není snadnou záležitostí. To plyne i z rozmanitých pojetí kyberprostoru napříč autory. Přitom se jedná o prostředí, do kterého většina z nás každý den vstupuje a které je dnes naprosto běžnou součástí našich životů.

Slovo „kyberprostor“ je dle Petra odvozeno z anglického slova „cyberspace“ a je synonymem pro výraz „virtuální svět“ či „virtuální realita“. Je to svět existující pouze virtuálně, tedy v myšlenkách (ang. „virtual“ = myšlený, domnělý, možný, potencionální) (Petro, 2005, s. 84–85). Výraz „kyberprostor“ vymyslel a poprvé použil ve svém sci-fi románu roku 1984 William Gibson. Kyberprostor popisuje takto: „Sdílená halucinace každý den pocíťovaná miliardami oprávněných operátorů všech národů, dětmi, které se učí základům matematiky. Grafická reprezentace dat abstrahovaných z bank počítačů lidského systému. Nedomyšlitelná komplexnost. Linie světla seřazené v neprostoru myslí, shluky a souhvězdí dat.“ (Gibson, 1984; In: Sak, 2007, s. 29).

Současné pojetí kyberprostoru se nachází také v zákoně č. 181/2014 Sb., o kybernetické bezpečnosti, který kybernetickým prostorem rozumí „digitální prostředí umožňující vznik, zpracování a výměnu informací, tvořené informačními systémy,

a službami a sítěmi elektronických komunikací“ (§ 2 písm. a) zákona o kybernetické bezpečnosti).

Sak popisuje kyberprostor jako produkt aktivního spojení informačních a komunikačních technologií (dále jen ICT) a člověka, který je zcela novým prvkem v lidské historii. Vymezuje ho jako entitu odlišnou od časoprostoru přirozeného světa. Kyberprostor dle autora ruší prostorovou omezenost přirozeného světa. Na celé planetě sdílejí všichni uživatelé jeden čas, v němž mohou být v kyberprostoru aktivní. Prostorově se tedy účastník kyberprostoru prostřednictvím dalších účastníků, webů, serverů a chatů rozkládá neomezeně po celé planetě. A naopak časově se planeta uživatelů protíná v online „časovém ohnisku“ (Sak, 2007, s. 30).

Sak a Saková v souvislosti s kyberprostorem používají také pojem „kyberkultura“, který považují za projev nových schopností lidí, které se spojují s novými technologiemi, především s počítačem a internetem. Uvádějí, že počítač, virtuální realita a kyberprostor jsou nejen další v řadě médií, ale množstvím svých parametrů přinášejí novou kvalitu, která nepochybně ovlivní socializaci mladé generace. Novou kvalitu představují především tím, že spojují všechna předchozí média – slovo, zvuk, obraz, hypertext, multimediální produkt. K tomu přistupují inovace, které přinášejí zcela nové kvality – individuální možnost volby v čase a tématu, interaktivitu, planetární propojenost s ostatními uživateli, možnost společného vytváření artefaktů atd. (Sak, Saková, 2007, s. 249–256).

Slovo „kyberprostor“ se podle Petra používá ve dvou hlavních významech. Tím prvním je virtuální realita ve smyslu trojrozměrného světa tak, jak ho prožívá člověk, který se účastní simulací skutečného světa. Druhé použití slova „kyberprostor“ je spojeno s internetem. Kyberprostor tedy znamená něco jako „internetový svět“, ve kterém existují časopisy, knihy, rádio, televize, galerie, obchody, jež nemají fyzickou podobu. Jedná se také o prostor, kde se lidé setkávají ve virtuálních komunitách (Petro, 2005, s. 84–85).

Nabízí se tedy definovat i samotný význam dnes již všem známého pojmu „internet“. Podle Škyříka je internet „veřejně dostupný celosvětový systém vzájemně propojených počítačových sítí, které přenáší data pomocí přepínání paketů (zprávy) za použití standardizovaného Internet Protokolu a dalších protokolů“ (Škyřík, 2009, s. 5). Je tvořen tisíci menších sítí a slouží jako přenosové médium pro různé informace a služby (např. elektronická pošta, chat, systém propojených stránek a dokumentů WWW) (Škyřík, 2009, s. 5). Podle Vybírala je internet komunikační médium, jež reprezentuje novou epistemologii. Jeho přínosem je umožnění informační dostupnosti a prostupnosti,

interaktivnost při výměně zpráv a rychlost při zprostředkování kontaktu (Vybíral, 2009, s. 271).

Jednou ze základních vlastností kyberprostoru je podle Jirovského jeho globální pokrytí. Celkový průnik internetu se sice liší v různých oblastech světa, ale jeho dopady na společnost jsou celosvětové. Další vlastností kyberprostoru je jeho decentralizovanost. To znamená, že neexistuje žádná centrální autorita, která by jeho existenci řídila. Fungování internetu je dáno dohodou jeho uživatelů a správců, kteří se svým jednáním přizpůsobují majoritní většině. Mezi vlastnosti kyberprostoru patří také otevřenost internetu. Každý, kdo splní předepsaná kritéria, se může připojit k internetu, a přesunout se tak do kybernetického světa. Otevřenost internetu vede k tomu, že se zde vyskytuje nepřehledné množství informací. Každý uživatel může v kyberprostoru uložit a prezentovat libovolné informace. S tím se pojí problém evaluace nalezených informací, vybrání těch pravdivých a jejich odpovídající vyhodnocení (Jirovský, 2007, s. 34).

Dalším významným rysem kyberprostoru je, že vstupem do něj je utlumena naše přirozená identita a vzniká identita virtuální. V prostředí internetu se dle Šmahela nenachází jedinec jako fyzický subjekt, ale zachází zde pouze s „virtuální reprezentací“ sebe sama, která nedisponuje identitou (v psychologickém slova smyslu) sama o sobě, je vlastně pouze jakýmsi shlukem digitálních dat. Tato reprezentace obsahuje uloženou informaci o tom, „kdo jsme“ v prostředí internetu (jaké zde máme jméno, přezdívkou, jaká je naše historie apod.). Do své virtuální reprezentace pak vkládáme části svého myšlení a pocitů. To, co přiřazujeme své virtuální reprezentaci, je však vědomé jen z části. Velkou část tohoto přenosu myšlenek a pocitů tvoří projekce ve formě fantazií, představ, nevědomých tendencí, přání a komplexů. Naše virtuální reprezentace se tak stává samostatnou osobností, která může mít v některých případech tendenci „vystupovat“ nezávisle na naší vůli a vědomí. Virtuální identita této reprezentace je pak to, jakou identitu této virtuální reprezentaci my sami přisuzujeme (Šmahel, 2003a, s. 39–41).

Se svou virtuální reprezentací můžeme dle Šmahela zacházet různými způsoby. Můžeme se s ní ztotožnit a domnívat se, že vyjadřuje naši reálnou identitu. Tato reprezentace pak může být do určité míry blízká naší reálné identitě, ale nikdy s ní nemůže být totožná. Změna virtuální identity nastává ve chvíli, kdy v prostředí internetu jakkoli změním (nahradíme) svou virtuální reprezentaci. Změna virtuální identity je v tomto pojetí totožná se změnou virtuální reprezentace. Změnou identity je tedy i nahrazení přezdívky v prostředí chatu či změna emailové adresy (Šmahel, 2003a, s. 41–42). Častá je dle Saka změna pohlaví a věku (na odlišné od reality). Tato flexibilita virtuální identity

je současně bezpečnostním rizikem zvláště při pohybu mezi virtuálním a přirozeným prostředím (Sak, 2007, s. 32).

Jedním z psychologických aspektů komunikace v kyberprostoru je tzv. „disinhibiční efekt“. Podle Vybírala disinhibice v komunikaci znamená „odložení zábran, ztrátu nebo překonání nesmělosti, plachosti, ostychu, v krajních podobách může jít o obcházení tabu a zákazů, tedy o jistou odvázanost a nevázanost na normy, která může být až anomální“ (Vybíral, 2009, s. 272–273). Jak uvádí Kopecký a kol., následkem disinhibice lidé o sobě na internetu sdělují velmi důvěrné informace. Vše uvedené může mít jak pozitivní, tak negativní vliv na komunikaci, v řadě případů pak vede k rizikovým formám komunikace (Kopecký a kol., 2015, s. 9). Podle Sulera disinhibiční efekt vychází z šesti hlavních zdrojů:

- Anonymita – Ti, kteří svou identitu schovávají pod přezdívku, jsou do určité míry chráněni před odhalením totožnosti a mohou bez zábran projevovat své názory a komunikovat, aniž by za své chování museli nést následky.
- Neviditelnost – Absence nonverbálních znaků v komunikaci je nahrazována grafickými symboly (emotikony) a různými akronymy (LOL, ROFL apod.).
- Asynchronicita – Nesoučasnost v komunikaci. Uživatel internetu má čas zamyslet se nad svou odpovědí, neboť nemusí reagovat okamžitě jako při komunikaci v offline světě.
- Solipsistická introjekce – Absence komunikace tváří v tvář může ovlivnit uživatelovu mysl tak, že podvědomě přiřazuje vnější vzhled člověku, se kterým komunikuje, a to pouze na základě čtení psaného textu. Člověk si tak vytváří představu o podobě druhého vycházející z vlastních potřeb a očekávání. Přitom ve skutečnosti komunikuje částečně sám se sebou, realita se mění ve fantazii.
- Disociativní představivost – Nulová zodpovědnost. Někteří jedinci považují své internetové já za někoho jiného, tudíž nevidí důvod, proč za něj nést odpovědnost v reálném světě.
- Minimalizace autority – Na internetu se smazávají reálné společenské role. Sociální status a postavení tak ztrácí na významu. (Suler, 2004; In: Kopecký a kol., 2015, s. 9–10).

Anonymita a odložení zábran v kyberprostoru mohou vést k rizikové komunikaci a k rizikovému chování s potenciálně velmi neblahými důsledky. A právě o tom pojednávají následující dvě kapitoly.

2 Rizikové chování adolescentů v kyberprostoru

Téma práce se týká především dospívajících jedinců. Proto se druhá kapitola věnuje právě charakteristice vývojového období adolescence. Pro období adolescence je typické hledání vlastní identity a experimentování, jež může leckdy představovat riziko. Druhá kapitola se tedy zabývá i rizikovým chováním v adolescenci, přičemž nejprve definuje rizikové chování obecně a následně přechází k vymezení syndromu rizikového chování v dospívání. Adolescenti se nechovají rizikově pouze v reálném prostředí, ale také dnes čím dál častěji v prostředí virtuálním. Kapitola se tedy zabývá naplňováním potřeb adolescentů v kyberprostoru a souvislostí reálné a virtuální identity. Podrobněji se zaměřuje na rizika hrozící při pohybu v kyberprostoru a na formy a projevy rizikového chování v kyberprostoru, jež může vést k závažným důsledkům.

2.1 Charakteristika adolescence

Termín „adolescence“ je odvozen z latinského slova „adolescere“, které v překladu znamená dorůstat, dospívat či mohutnět (Macek, 2003, s. 9). Adolescence neboli dospívání je podle Vágnerové přechodným obdobím mezi dětstvím a dospělostí. Trvá přibližně od 10 do 20 let. V této životní etapě dochází ke komplexní proměně osobnosti, a to v oblasti somatické, psychické i sociální. Mnoho změn je podmíněno hlavně biologicky, značný vliv však mají i psychické a sociální faktory. Jedná se především o období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec „zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojivou, zralejší formu vlastní identity“ (Vágnerová, 2012, s. 367).

Adolescence se dle Macka odlišuje od ostatních životních etap a je současně vnitřně diferencovaná. Každá z fází tohoto období má svoje svébytné charakteristiky. Rozdělení adolescence na fáze i její časové vymezení a specifikace se však u jednotlivých autorů velmi různí. Někteří autoři toto období rozdělují na 3 fáze: časnou (10–13 let), střední (14–16 let) a pozdní adolescenci (17–20 let) (Macek, 2003, s. 9–10). Vágnerová (2012, s. 369) adolescenci rozděluje na fáze dvě: ranou a pozdní adolescenci. Tato práce se následně drží klasifikace adolescence podle Vágnerové.

Raná adolescence (pubescence) trvá přibližně od 11. do 15. roku věku. Nejvýraznější změnou této fáze je tělesné dospívání spojené s pohlavním dozráváním (pubertou). V souvislosti s tím se mění vnější vzhled adolescenta, který se tak stává podnětem ke změně sebepojetí dospívajícího a současně i ke změně chování jeho okolí.

Biologické zrání je stimulem pro další změny, které mohou úspěšně proběhnout jen tehdy, jestliže je na ně jedinec připraven. Je to proces, který má i svoje psychosociální důsledky. Mění se způsob myšlení, kdy adolescent začíná být schopen uvažovat abstraktně. Hormonální změny podněcují změny emočního prožívání, jehož výkyvy mohou mít vliv na aktuální hodnocení dospívajícího. Pubescent se také začíná osamostatňovat z vázanosti na primární rodinu, důležitý význam pro něho mají vrstevníci. Pro toto období je velmi důležité přátelství, ale i první lásky a počáteční experimentace s partnerskými vztahy. Starší pubescenti usilují o odlišení od dětí i dospělých, což dávají najevo prostřednictvím úpravy vzhledu, specifického životního stylu, zájmů, hodnot apod. Významným mezníkem je ukončení povinné školní docházky a volba dalšího profesního směřování. Změny spojené s dospíváním s sebou přináší ztrátu starých jistot a posilují potřebu nové stabilizace. Jako obrana proti nejistotě slouží rozvoj kompetencí a potvrzení vlastní kompetentnosti. Úkolem tohoto období je dosažení přijatelné pozice ve světě, a tím potvrzení určité jistoty (Vágnerová, 2012, s. 369–370).

Pozdní adolescence trvá přibližně od 15. do 20. roku věku. Z biologického hlediska začíná pohlavním dozráním. Jde především o období komplexnější psychosociální proměny. Mění se osobnost adolescenta i jeho společenské pozice. Významným sociálním mezníkem je završení profesní přípravy a následný nástup do zaměstnání, příp. pokračování studia. S tím je spojeno dosažení či oddálení ekonomické samostatnosti, která je v našich podmínkách považována za jeden z důkazů dospělosti. Přijetí specifického adolescentního stylu života vrcholí na počátku tohoto období, sdílení stejných zážitků a hodnot s vrstevníky slouží jako potvrzení určité sociální identity. Emancipace z vázanosti na rodinu je v období pozdní adolescence obvykle dokončena, vztahy s rodiči se stabilizují. Rozvíjejí se především partnerské vztahy. V 18 letech dosahuje adolescent plnoletosti, která je jedním ze sociálních mezníků dospělosti. Podle současného práva získává osmnáctiletý člověk svobodu pro své rozhodování, může např. uzavřít manželství, ale nese také plnou zodpovědnost za své jednání (Vágnerová, 2012, s. 370–372).

Základním vývojovým úkolem adolescence je dosažení identity, která je dle Pelcáka a Pelcákové spojena s procesem sebereflexe jedince v jeho sociálním a kulturním prostředí. Jde o potvrzení vlastní existence před sebou samým i před společností, ve které jedinec žije (Pelcák, Pelcáková, 2013, online). V souvislosti s hledáním a rozvojem vlastní identity, která by byla subjektivně přijatelná, dochází v pozdní adolescenci dle Vágnerové k větší snaze o sebepoznání, které se uskutečňuje zejména v rámci vrstevnické

skupiny. Důležitou změnou v tomto období je zaměření adolescentů na seberealizaci a vědomí, že mají možnost řídit vlastní život. Dospívající sami usilují o různé změny a experimentují s různými variantami chování, což může být užitečné, ale také riskantní. Adolescenti často hledají hranice svých možností, a proto někdy jednají i velmi extrémně. Standartní dospělost nemusí být pro mnohé z nich lákavá, může se jim jevit příliš náročná či stereotypní. Proto mnozí adolescenti dávají přednost prodloužení přechodného období. Této tendenci odpovídá postoj označený jako „adolescentní psychosociální moratorium“. Smyslem pozdní adolescence je poskytnout jedinci prostor, aby poznal sám sebe, zvolil si své budoucí směřování a osamostatnil se. Právě v tom bývá jeden ze zdrojů napětí, protože tempo biologického, psychického a sociálního vývoje bývá rozdílné a dospělost není v současnosti ani přesněji definována (Vágnerová, 2012, s. 371–372).

Významnou roli v procesu hledání vlastní identity dle Macka sehrává tzv. „krize identity“, což je pojem, který ve své teorii rozvíjí Marcia. Krize má v adolescenci specifický význam. Je obdobím, kdy se dospívající rozhoduje o podobě svého současného a budoucího života. Závazek vyjadřuje investici a současně zodpovědnost v důležitých oblastech života. Přítomnost či nepřítomnost krize a závazku je základem pro klasifikaci čtyř potenciálních stavů identity. Je třeba dodat, že adolescent se v jednotlivých oblastech života může nacházet ve stejnou dobu v různých stádiích. Problém však nastává, není-li proces završen stavem dosažení identity a když zbývající stavy přesahují až do dospělého věku. Klasifikace těchto čtyř stavů identity vypadá následovně:

- a) Difúzní (rozptýlená) identita – Jde o stav, kdy jedinec nezažívá krizi ani závazek. Necítí potřebu sebedefinování. Silný vliv na něj mají vrstevníci, často mění své názory a chování, aby bylo v souladu s normami skupiny, které je členem. Jeho sebehodnocení je značně nestabilní.
- b) Status náhradní identity či předčasného uzavření identity – Je charakterizován závazky a konzistentním obrazem světa i sebe. Děje se tak, aniž by jedinec prožíval krizi identity. Postoje a normy přebírá nekriticky od autorit (zejména rodičů, učitelů), bez potřeby vlastního ověřování.
- c) Status moratoria – Spočívá v tom, že člověk prochází krizí identity, kterou provází stavy úzkosti a pochybností. Jedinec však na sebe nebere skutečné závazky. Pouze v dané oblasti experimentuje, zkouší si různé role, objevuje hodnoty a nové zájmy.
- d) Status získání či dosažení identity – Je charakteristický zážitkem krize hledání a pochybností jedince společně se snahou řešit otázku svých závazků. Dochází

ke spojení minulosti, přítomnosti i budoucnosti ve smysluplný celek. Jedinec akceptuje sám sebe, posiluje své já a v konečné fázi je schopen sexuální intimity (Marcia, 1980; In: Macek, 2003, s. 20–21).

Kromě dosažení vlastní identity, je jedinec v období adolescence konfrontován s řadou dalších vývojových úkolů. Tyto úkoly podle Macka zahrnují jak potřeby a očekávání společnosti, ve které jedinec žije, tak adolescentovy individuální potřeby a očekávání. Výčet těchto vývojových úkolů vypadá následovně:

- přijetí vlastního těla a fyzických změn;
- kognitivní komplexita, flexibilita a abstraktní myšlení;
- uplatnění emocionálního a kognitivního potenciálu ve vztazích s vrstevníky, schopnost a dovednost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví;
- změna vztahů k dospělým – autonomie;
- získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k určitým jistotám, které s ní souvisejí – k volbě povolání, k získání základní profesní kvalifikace;
- získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život;
- rozvoj intelektu, emocionality a interpersonálních dovedností zaměřených ke komunitě a společnosti;
- představa o budoucích prioritách v dospělosti – o důležitých osobních cílech a stylu života;
- ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a k životu (světový názor) (Macek, 2003, s. 16–17).

Zvládnutí jednotlivých vývojových úkolů je značně individuální záležitostí. Každý jedinec se s nimi vypořádává svým vlastním jedinečným způsobem. Významnou roli sehrává řada faktorů, které do celého procesu vstupují (pohlaví, rodinné zázemí, vrstevnická skupina apod.). Někteří adolescenti volí k vyrovnání se s úkoly cestu rizikového chování. Experimentování s rizikem je za určitých podmínek považováno za přirozenou součást vývoje, která adolescentům v náročném období plném změn pomáhá „dospět“. Pokud však rizikové chování trvá déle než přechodně, může negativně ovlivnit zdravý vývoj daného jedince anebo ohrozit společnost.

2.2 Rizikové chování v adolescenci

Pojmem „rizikové chování“ podle Miovského a kol. rozumíme „chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných

a dalších rizik pro jedince nebo společnost“ (Miovský a kol., 2015, s. 28). V současnosti je termínem „rizikové chování“ čím dál častěji nahrazován doposud používaný termín „sociálně patologické jevy“, který je považován za příliš stigmatizující a akcentující na skupinovou/společenskou normu (Miovský a kol., 2015, s. 28).

Pojem „rizikové chování“ se používá především ve školním prostředí, kde se vůči jeho projevům podle „Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních“ vydaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) aplikují primárně preventivní opatření s cílem snižování rizik takového chování. Mezi základní formy rizikového chování se podle MŠMT řadí:

- a) agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie;
- b) záškoláctví;
- c) závislostní chování, užívání návykových látek, netolismus, gambling;
- d) rizikové sporty, rizikové chování v dopravě, prevence úrazů;
- e) spektrum poruch příjmu potravy;
- f) negativní působení sekt;
- g) sexuální rizikové chování (MŠMT, 2010, online).

Podle Hoferkové rozlišujeme dvě základní pojetí rizikového chování, resp. rizikových jevů. První pojetí chápe rizikové chování jako tzv. „prepatologii“. Jedná se o takové formy jednání, které jsou méně závažné, avšak představují určitý „předstupeň“ k jevům nebezpečnější povahy (např. užívání návykových látek na úrovni experimentu, negativismus). Druhé pojetí považuje rizikové chování za nadřazený pojem pro všechny způsoby chování, bez rozdílu stupně závažnosti, které představují riziko pro společnost nebo pro jedince (sociálně patologické, problémové, delikventní aj. chování) (Hoferková, 2017, s. 98–99).

S druhým pojetím rizikového chování se ztotožňuje Nielsen Sobotková a kol., která chápe pojem „rizikové chování“ jako nadřazený k pojmům „problémové, asociální, delikventní, antisociální a disociální chování“. Dodává, že se jedná o komplexní pojem, kterým se zabývají jak společenskovední, tak medicínské obory (Nielsen Sobotková a kol., 2014, s. 40).

Velmi citlivým obdobím pro rozvoj rizikového chování je dle Macka adolescence. Klíčovým faktorem pro predikci rizikového chování bývá nejčastěji primární socializační

činitel, tedy rodina adolescenta. Důležitou roli hraje vzdělání a zaměstnání obou rodičů a rovněž jejich začlenění do společnosti. S projevy rizikového chování souvisí také dlouhodobě převládající rodinné klima, názory, přesvědčení a postoje obou rodičů, případně jejich náboženská orientace. Zvláštní význam má rodičovská tolerance k deviantnímu chování a vliv (zejména matčin) na chování dítěte. Dalšími podstatnými faktory, které mohou ovlivnit případný rozvoj rizikového chování u dospívajících, bývají vrstevníci, masmédiá, škola a osobní charakteristiky adolescenta (především hodnota školního výkonu, vlastní nezávislosti, citů náklonnosti, dále sebehodnocení, přesvědčení o vlivu na vlastní život, pocit odcizení apod.) (Macek, 2003, s. 77–79). U adolescentů dopouštějících se rizikového chování podle Carr-Gregga často pozorujeme jeden společný rys, a to nedostatečnou vazbu ke komukoli z dospělých, kteří se podílejí na jejich výchově. Blízký vztah k nějakému dospělému vzoru (ať už je to rodič, jiný příbuzný, učitel či trenér) má zásadní pozitivní vliv na duševní zdraví dospívajícího (Carr-Gregg, 2012, s. 39).

Věk dospívání je podle Hamanové a Csémyho obdobím, ke kterému sklon experimentovat s rizikem odedávna patří. Za normální součást vývoje ho však lze považovat pouze v případě, že trvá přechodně a vyskytuje se v omezené míře, která ještě neznamena ohrožení jedince a nepředstavuje chování problémové. V poslední době však výrazně přibýlo mladých, kteří přijímají rizikový způsob života, jehož možné následky je ohrožují a nezřídka i poškozují. Jsou dokonce nejčastější příčinou úmrtí u 15–19letých u nás i v západních zemích. Hovoří se proto také o tzv. „nové morbiditě“ (nemocnosti) mládeže (Hamanová, Csémy, 2014, s. 32–33). V souvislosti s tím je adolescence dle Nielsen Sobotkové a kol. v ekonomicky vyspělých zemích považována za nejrizikovější období (dříve to bylo dětství). Světová zdravotnická organizace (WHO) dokonce adolescenty považuje za samostatnou rizikovou skupinu (Nielsen Sobotková a kol., 2014, s. 45).

Ke značnému nárůstu rizikového chování adolescentů, který u nás pozorujeme především od 90. let 20. století, dle Macka přispěla nižší státní a institucionální kontrola nad chováním občanů (včetně mládeže) a větší shovívavost a tolerantnost ke specifické „subkultuře teenagerů“. Mezi specifické příčiny lze zařadit např. větší důraz na výkon, zvýšenou preferenci materiálních hodnot, větší tlak na osobní svobodu, která, ač je obecně vnímána pozitivně, může vést ke zvýšené úzkosti z neznáma a z nejasných možností. Je třeba však zdůraznit, že některé projevy rizikového chování, kterým dnes

věnujeme pozornost, se v minulosti vyskytovaly také, avšak v latentní podobě (Macek, 2003, s. 109–110).

Jak uvádějí Hamanová a Csémy, problematikou rizikového chování mládeže se od 70. let 20. století zabýval americký psycholog Richard Jessor, který prováděl rozsáhlý longitudinální výzkum chování adolescentů ve vztahu k jejich psychosociálnímu vývoji. Z výzkumu vyplynulo, že jde především o několik okruhů rizikového chování, které je současně chováním problémovým: zneužívání návykových látek, poruchy chování a delikvence a rizikové sexuální chování (především předčasný sex). Jessor prokázal, že jednak se tyto projevy často vyskytují společně, jednak mají stejné příčiny (stejně rizikové a ochranné faktory). Postupně se začalo používat označení „syndrom rizikového chování v dospívání“ (dále jen SRCH-D). Jde o typický soubor příznaků, které mají stejný základ. Některé projevy SRCH-D jsou problémové pouze ve vztahu k věku, tedy k dospívání (Hamanová, Csémy, 2014, s. 33).

Jessor dle Hamanové a Csémyho zjistil, že SRCH-D zastává určitou funkci v adolescentově psychosociálním vývoji: pomáhá mu řešit osobní nesnáz spojenou s vývojovými potížemi nebo slouží jako náhrada něčeho důležitého, co momentálně postrádá. Řešení osobních nesnází rizikovým chováním může však přinášet neblahé důsledky v podobě závislosti na drogách, zanechání studia, problémů se zákonem apod. Proto je třeba hledat zdravé alternativy, které by u adolescenta plnily stejnou funkci, např. posilovaly jeho sebevědomí a snižovaly úzkost, umožňovaly zdravé vztahy s vrstevníky apod., bez potřeby přijímat chování rizikové (Hamanová, Csémy, 2014, s. 33).

Jestli se z občasného experimentování vyvine SRCH-D závisí dle Hamanové a Csémyho především na vzájemném poměru rizikových a ochranných (protektivních) faktorů. Protektivní faktory mohou účinně vyrovnávat působení faktorů rizikových. U řady adolescentů, kteří jsou ve velkém riziku, se právě díky protektivním faktorům SRCH-D nevyvine. Mezi rizikové faktory patří např.: poruchy chování, nízká sebedůvěra, chronická nemoc, nezaměstnanost, dysfunkční rodina, chudoba společnosti, negativní vzory v okolí. Ochrannými faktory mohou být např.: vysoká inteligence, pozitivní perspektivy pro budoucnost, sociální dovednosti, pozitivní skupina vrstevníků, dobré vztahy v rodině, kvalitní školy, pozitivní vzory ve společnosti (Hamanová, Csémy, 2014, s. 35–37).

2.3 Vztah reálné a virtuální identity adolescentů

Jak již bylo v práci uvedeno, adolescence je obdobím hledání vlastní identity, které často provází experimentování, a to nejen v reálném světě, ale také ve virtuálním prostředí. Ve virtuálním prostředí každý disponuje virtuální identitou, která bývá odlišná od té reálné. Tato skutečnost je právě jedním z důvodů, proč adolescenty kyberprostor tolik přitahuje.

Podle Vágnerové je virtuální svět pro adolescenty velmi přitažlivý. Nemusí v něm odhalit svou totožnost, resp. mohou to udělat, jen když chtějí. Mohou zde experimentovat s různými, často v reálném světě nedosažitelnými, podobami sebe sama, což ve skutečných vztazích možné není. Chatování na internetu nevyžaduje žádnou sociální korekci, adolescent se zde může vydávat za kohokoli a nekorigovaně uspokojovat své potřeby způsobem, jaký je v běžném životě nepřijatelný či nedostupný. Kyberprostor je pro dospívající přitažlivý také proto, že se v nich dospělí obvykle neorientují, je jednou z oblastí, která je ovládána především jejich generací (Vágnerová, 2012, s. 469).

Také Suler se zabývá otázkou, co dospívající ve virtuálním světě tolik přitahuje. V návaznosti na to definuje čtyři okruhy potřeb, které jsou charakteristické právě pro období adolescence a popisuje způsoby, které virtuální svět nabízí pro jejich uspokojení:

- **Potřeba objevování vlastní identity a experimentování** – Adolescenti se intenzivně zabývají otázkami: „Kdo jsem?“, „Kým chci být?“, „Jaké vztahy chci ve svém životě navazovat?“. Odpovědi na tyto otázky často hledají právě v kyberprostoru.
- **Potřeba intimity a sounáležitosti** – Během dospívání lidé často experimentují s novými intimními vztahy. Zároveň vyhledávají skupiny, kde uspokojí svou touhu někam patřit. Všechny tyto vztahy mají významný vliv na formování identity dospívajícího. Internet umožňuje vyhledat, spojit se a komunikovat s téměř neomezenou škálou lidí z celého světa a tuto potřebu nasytit.
- **Potřeba separace od rodiny a rodičů** – Tato potřeba jde opět ruku v ruce s hledáním vlastní identity. I v této souvislosti slouží kyberprostor jako prostředí pro experimentování s vlastní nezávislostí. Proces separace je mnohdy provázen pocity úzkosti a strachu. V kyberprostoru však tyto nepříjemné pocity adolescent obvykle nezažívá, jelikož internet mu umožňuje navazovat vztahy a poznávat svět, aniž by přitom opustil svůj domov.
- **Potřeba ventilace frustrace** – O adolescenci se někdy hovoří jako o období „bouře a stresu“. Dospívající jedinec totiž často zažívá frustraci. Její ventilace je

pak velmi potřebná. Anonymní svět kyberprostoru tuto ventilaci nahromaděné frustrace umožňuje (Suler, 2005, online).

Šmahel se ve svém výzkumu zabýval otázkou souvislosti reálné a virtuální identity dospívajících. Z výsledků vyplynulo, že chování dospívajícího ve virtuálním světě často odpovídá jeho reálné identitě a reálnému chování, přičemž bezpečné prostředí internetu umožňuje dospívajícímu experimentovat více než v běžném životě. U adolescentů nacházejících se ve statusu předčasně uzavřené identity se ukázalo, že se (stejně jako v realitě) i ve virtuálním světě častěji chovají v souladu s očekáváními rodičů, zatímco adolescenti ve statusu moratoria se chovají v souladu s očekáváními rodičů nejméně. Dospívající ve statusu moratoria ve srovnání s realitou ve virtuálním prostředí častěji mění své já (jsou otevřenější, jeví se lepšími) a využívají virtuálního prostředí k testování svých hodnot a postojů, častěji také porušují normy, které běžně platí v reálném světě. Dospívající, kteří jsou ve statusu dosažení identity, se na internetu prezentují častěji autenticky, chovají se podobně jako v běžném životě (Šmahel, 2003b, s. 328–329).

2.4 Rizikové chování v kyberprostoru

Ačkoli podkapitola nese název „Rizikové chování v kyberprostoru“, a tudíž se zabývá zejména riziky a rizikovým chováním v online světě, je důležité rovněž zmínit, že kyberprostor nepředstavuje pouze riziko, ale podle mnohých autorů především příležitost. Jak uvádí Šmahel, jde o příležitost nejenom ke vzdělávání, ale také k učení se psané komunikaci, sebeprezentaci, práci s programy apod. Kyberprostor nás tedy vede ke kreativě (Šmahel, 2014, s. 32). I podle Karáskové Ulberové pozitiva nad riziky v kyberprostoru převažují. Virtuální prostředí nám v mnoha ohledech zjednodušuje život. Nabízí rychlé vyhledání nepřehledného množství informací, možnost udržovat kontakt s lidmi po celém světě, využít hojně nabídky služeb a další. Dále poskytuje zábavu, relaxaci a na rozdíl např. od televize umožňuje interakci. Nenechává nás pouze ve stavu pasivního přijímání obsahu, ale vyzývá nás k přemýšlení, procvičování sociálních dovedností, prohlubování jazykových znalostí atd. (Karásková Ulbertová, 2012, s. 53).

Na druhou stranu pohyb v kyberprostoru skýtá i mnoho rizik, o kterých je podle Karáskové Ulbertové třeba vědět, mluvit, být na ně dopředu připraven a umět je řešit, a to především pokud jsme v roli rodiče, vychovatele či jiné osoby pečující o děti. Základním negativním rysem kyberprostoru je možnost nepřírozeného úniku do světa fantazie počítačových her a virtuálních lákadel, který často přináší hodiny strávené ve virtuálním

prostředí, uvádání skutečných vztahů na úkor těch virtuálních, jednoduše – žití života více v síti než v reálu. Další riziko v kyberprostoru představuje již zmíněný efekt disinhibice, kdy ztráta zábran může vést až extrémní kritice, napadání druhých, vulgarismům či agresivitě (Karásková Ulbertová, 2012, s. 54).

Literatura nabízí různorodé klasifikace rizik v online prostředí. Následující tabulka 1 znázorňuje třídění rizik dle oblastí, do kterých spadají, a dle způsobů, jak se s nimi uživatel setkává. Jsou zde rozlišeny 4 typy rizik: komerční, násilná, sexuální a hodnotová, kterým může dítě jako uživatel internetu čelit ve třech různých kontextech. V prvním se jedná o vystavení se nežádoucím obsahům na internetu, ve druhém jde o rizika v rámci interakce a komunikace a ve třetím je zohledněna skutečnost, že i dítě se může stát původcem nežádoucího jednání na internetu. Uvedená klasifikace není vyčerpávající. Děti se v kyberprostoru setkávají s mnoha dalšími typy nebezpečí. Její jedinečnost však spočívá v rozlišení role dítěte při setkání s riziky na internetu a ve znázornění, čím vším mohou být zkušenosti dětských uživatelů ovlivněny (Ševčíková a kol., 2012, s. 9–10).

Tab. 1: Klasifikace rizik na internetu

Typ rizika	Obsah: dítě jako příjemce	Kontakt: dítě jako účastník	Počínání: dítě jako „pachatel“
Komerce	reklama, spam, nabádání k poskytování peněžní podpory	získávání a uchovávání osobních údajů	gambling, nelegální stahování, hackování
Násilí	násilí, nenávistný či děsivý obsah	oběť kyberšikany, online obtěžování či pronásledování	pachatel kyberšikany, online obtěžování či pronásledování
Sexualita	pornografie a jiný sexuálně zraňující obsah	setkávání se s neznámými lidmi z internetu, sexuální zneužívání	vytváření a nahrávání pornografických materiálů
Hodnoty	rasistické a jiné zkreslené, zavádějící informace či rady (př. drogy)	sebeпоškozování, přesvědčování a manipulace ze strany druhých	poskytování (zavádějících) rad, např. ohledně hubnutí nebo sebevraždy

Zdroj: Livingstone, Haddon, 2009; In: Ševčíková a kol., 2014, s. 10

Karásková Ulbertová rozděluje rizika v kyberprostoru do dvou obecných kategorií.

První z nich tvoří negativní jevy spojené s prostředím internetu:

- Závislost na internetu – Jedná se o neschopnost představit si život bez internetu a trávení velkého množství času online. Podle nejčastějších psychologických teorií jsou závislostí na internetu ohroženy zejména osamělé osoby s depresivní náladou a osoby, které zažívají úzkost v sociálních situacích. V online prostředí ztrácí pocit osamělosti, naopak získávají pocit, že mají přátele, kteří je vyslechnou. Nicméně pouze na internetu, kde si vybírají, s kým a kdy chtějí být v kontaktu, kde mohou sebe sama prezentovat podle svých představ. Jako u každé závislosti jde o „začarovaný kruh“.
- Pornografické stránky a dětská pornografie – Jejich shlédnutí je nevhodné především pro zdravý psychický vývoj dětí. Dětská pornografie je trestným činem, je však těžké postihovat její tvůrce, jelikož pachatel často splývá s obětí.
- Weby s jiným nevhodným obsahem – Jde o weby, které například nabádají k agresivnímu chování, podporují trestnou činnost, obsahují návody k sebepoškození či k sebevražednému chování, podporují rasismus a nenávisť apod.
- Kyberšikana, kyberstalking, kybergrooming, sexting (tyto jevy jsou blíže popsány v následujícím textu) (Karásková Ulbertová, 2012, s. 54–56).

Druhou kategorií rizik v kyberprostoru podle Karáskové Ulbertové tvoří rizika, respektive důsledky technického rázu:

- Zavirování počítače – spamy, hoaxy atd.
- Phishing – podvodná technika používaná na internetu k získání citlivých údajů, jako jsou hesla, čísla kreditních karet za účelem vybrání platebního účtu apod.
- Vyzvídání a získání informací a údajů o uživateli – především prostřednictvím sociálních sítí za účelem páčání trestné činnosti na jeho majetku.
- Hackeři – počítačové specialisté či programátoři s detailními znalostmi o fungování počítačového systému, jichž využívají ke svým potřebám (Karásková Ulbertová, 2012, s. 56).

Podle Eckertové a Dočekala je možné rizika v kyberprostoru rozdělit na dvě kategorie, a to na rizikovou komunikaci (komunikace s nevhodnými lidmi, kyberšikana apod.) a rizikový obsah (pornografie, extremismus, násilí, počítačová havěť – viry, spam, hoax, phishing) (Eckertová, Dočekal, 2013).

Tato práce se dále podrobněji zabývá zejména kategorií rizik souvisejících s rizikovým chováním a rizikovou komunikací v kyberprostoru, a to především u adolescentů. Nyman přirovnává rizikové chování v kyberprostoru k chůzi po schodišti, kde každý další krok vede k novým nebezpečím. Jde o postupný proces, který je velmi známý i u závislostního chování. Osoba pohybující se v kyberprostoru má často pocit, že má vše pod kontrolou a že se nachází v bezpečném prostředí. Pouze ona rozhoduje o tom, kdy vypne či zapne zařízení, na kterém je připojena k internetu. Tento mylný pocit bezpečí může zesílit tendenci mladého jedince chovat se rizikově. V procesu „chůze po schodišti“ je pro adolescenta velmi obtížné určit, kdy mu hrozí skutečné nebezpečí. To vychází i z výpovědi zneužívané dívky: „Když jsem byla uprostřed schodiště, ani jsem si nebyla vědoma, že tam jsem“. Nyman identifikuje následující typy nejrizikovějšího online chování:

- poskytování osobních informací (jméno, adresa bydliště, telefonní číslo, hesla k online aplikacím, specifická osobní tajemství);
- chatování se zcela neznámou osobou o sexuálních tématech;
- odesílání nebo online sdílení vlastních fotografií nebo nahrávek se sexuální tematikou;
- účastnění se živých „sex show“ prostřednictvím webkamery se zcela neznámou osobou;
- osobní setkávání se s neznámými lidmi z online prostředí bez řádných bezpečnostních opatření;
- poskytování osobních fotek na internetu za úplatu;
- provozování kybersexu za úplatu (Nyman, 2006, online).

Riziko v kyberprostoru přichází často především s odhalováním vlastního soukromí. Jak zmiňuje Macháčková, v současné době je na internetu dostupné obrovské množství individuálních informací. Mnohdy jde o velmi osobní údaje, které sami o sobě zveřejňují uživatelé internetu (v rámci chatu, na sociálních sítích apod.). To s sebou přináší rizika spojená se zneužitím těchto údajů. Informace publikované online mohou způsobit problémy v mezilidských vztazích i v profesi, u dětí mohou vést až ke kyberšikaně či ke zneužití anonymním agresorem (Macháčková, 2014, s. 56). Mnoho dětí a dospívajících podle Hulanové uvádí své osobní údaje na sociálních sítích. Jde o informace jako jsou jméno, příjmení, adresa, škola, kterou navštěvují, a dokonce i číslo mobilního telefonu, bez jakéhokoli zabezpečení. Všechny tyto informace jsou tak snadno

dostupné všem uživatelům internetu. Sociální sítě tak poskytují detailní informace, které mohou případné predátory dovést až k domu vytipovaného dítěte (Hulanová, 2012, s. 94).

Potenciálně nejrizikovější online aktivitou je podle Dědkové setkávání s neznámými lidmi z internetu, neboť na osobním setkání může (avšak nemusí) dojít k velmi nepříjemným událostem. Pro setkávání s neznámými lidmi z internetu se v angličtině používá sousloví „meeting online strangers offline“, někdy zkráceně „meeting strangers“. Podle autorky zahrnuje v podstatě dva jevy:

- seznamování se a komunikaci s neznámými lidmi, která se odehrává v kyberprostoru;
- přenesení této interakce do reálného života, tedy osobní setkávání s takovými lidmi tváří v tvář (Dědková, 2014, s. 75).

Výsledky výzkumu „EU Kids Online 2020“ ukázaly, že být v kontaktu s někým neznámým v prostředí internetu je u dětí ve věku od 9 do 16 let poměrně běžnou záležitostí. 44 % českých dětí odpovědělo, že komunikuje s neznámými lidmi přes internet. 20 % dětí potvrdilo, že se osobně setkalo s člověkem, kterého znaly pouze z internetu. Většina dětí však uvedla, že se po setkání cítila dobře, což dle autorů naznačuje, že tato aktivita může být spíše příležitostí než rizikem (Šmahel, Macháčková, Mascheroni, Dědková, Staksrud, Ólaffson, Livingstone, Hasebrink, 2020, online). Na druhou stranu existují případy, kdy komunikace s neznámou osobou v online prostředí vede k velmi nebezpečným jevům, jako je např. kybergrooming.

Za rizikové chování v kyberprostoru označujeme dle Hulanové také jev zvaný „sexting“ (česky sextování, slovo vzniklo složeninou slov sex a textování). Jedná se o elektronické rozesílání textových zpráv, fotografií či videí se sexuálním obsahem (Hulanová, 2012, s. 62). Jde o rizikový komunikační jev, který se dle Kopeckého a Szotkowskiho (2017, online) v posledních letech stále více stává součástí kyberšikany, kybergroomingu, kyberstalkingu či stalkingu a dalších souvisejících jevů.

Podle výsledků výzkumu Szotkowskiho a kol., zaměřeného na sexting u dětí ve věku 11–17 let, provozuje sexting v podobě odesílání sexuálně laděných textových zpráv 26 % dětí. Sexting v podobě odesílání sexuálně laděných fotografií provozuje 16 % dětí a sexting v podobě odesílání sexuálně laděných videí provozuje 6 % dětí. Přijetí intimní fotografie od jiné osoby potvrdilo 41 % dětí a přijetí erotického či pornografického videa 21 % dětí. Autor rovněž zjistil, že s přibývajícím věkem dětí narůstá ochota k odesílání intimních materiálů jiným osobám (největší nárůst prevalence je ve věku 15–17 let).

Nejčastěji je sexting realizován na sociální síti Facebook a Facebook Messenger (Szotkowski a kol., 2020, online).

Kožíšek a Písecký rozdělují sexting do dvou úrovní: výměna těchto typů zpráv s vlastním partnerem, nebo s neznámými osobami. Obojí může však být rizikové. Sexting je považován za jedno z nejrizikovějších chování, jehož důsledky mohou být fatální. V některých případech je na oběť činěn takový nátlak, že může končit dehonestací, sebepoškozením nebo sebevraždou. Hlavním důvodem, proč může být sexting rizikový, je zejména skutečnost, že po odeslání zpráv s citlivým materiálem, ztrácíme nad jejich obsahem kontrolu. Tento materiál může být kdykoli zneužit proti odesílateli anebo se může kdykoli objevit na internetu či na jiných místech. V případě úniku do virtuálního prostředí musíme počítat s tím, že životnost vložených materiálů je obrovská a prakticky je nelze smazat. Mohou se šířit naprosto nekontrolovaně a během krátkého času mohou být na desítkách stránek po celém světě (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 83).

Na druhou stranu dle Szotkowskiho a kol. sexting nemusí vždy skončit zneužitím či nekontrolovatelným šířením materiálů. Často je pouze součástí experimentování, které je považováno za přirozenou součást chování dospívajícího jedince v rámci jeho sexuálního vývoje a které může začít i skončit pouze vzájemným posíláním si sextingových zpráv např. s partnerem. Právě proto autor pojímá sexting za potenciálně rizikový (Szotkowski a kol., 2020, online).

V rámci sextingu se můžeme setkat také s tzv. „kyberflashingem“, což je dle Kopeckého „druh sexuálního kontaktu spojeného s ICT, který je založen na sdílení intimních materiálů bez ověření identity jednotlivých aktérů“ (Kopecký, 2017, online). Jedná se především o odesílání sexuálně laděných materiálů do mobilních telefonů okolních osob, které nevědí, od koho materiál (např. pornografická fotografie či video) pochází. Pro kyberflashing se obvykle používá aplikace Airdrop (Kopecký, 2017, online). Nejzávažnější důsledky sextingu jsou blíže popsány v podkapitole 3.2 v kontextu viktimizace v kyberprostoru.

Popsané formy rizikového chování v kyberprostoru se mohou (avšak nemusí) rozvinout v závažnější projevy s mnohdy velmi zraňujícími důsledky. Nebezpečné jevy jako např. kybergrooming, kybershikana, kyberstalking již často zahrnují nejružnější trestné činy. A právě proto jsou popsány až v následující kapitole v kontextu viktimizace v kyberprostoru.

3 Viktimizace v kyberprostoru

Kapitola se zabývá viktimizací v kyberprostoru. Nejprve obecně vymezuje viktimizaci jako součást vědního oboru viktimologie a stručně definuje vybrané související pojmy. Následně se již konkrétněji zabývá viktimizací adolescentů v kyberprostoru. Důvodem bližšího zaměření na adolescenty je jednak téma této práce a jednak skutečnost, že děti se řadí mezi zvláště zranitelné oběti, které mohou být viktimizací silně traumatizovány. Navíc se jedná o generaci, která je již od poměrně útlého věku zvyklá pohybovat se denně v kyberprostoru, kde dochází i k její viktimizaci. Například podle výsledků výzkumu „EU Kids Online 2020“ je až 82 % českých dětí ve věku od 9 do 16 let denně připojeno k internetu na chytrém či mobilním telefonu, 36 % z těchto dětí je ve věku 9 až 11 let. Z výsledků výzkumu rovněž vyplynulo, že s 25 % českých dětí v uplynulém roce někdo v online prostředí zacházel zraňujícím způsobem (Šmahel, Macháčková, Mascheroni, Dědková, Staksrud, Ólafsson, Livingstone, Hasebrink, 2020, online). Kapitola charakterizuje vybrané nebezpečné jevy, kterými mohou být adolescenti v kyberprostoru viktimizováni, dále se zaměřuje na trestné činy s těmito jevy spojené, typické znaky obětí a na dopad vybraných jevů na oběti.

3.1 Vymezení viktimizace a souvisejících pojmů

Podle Novotného, Zapletala a kol. je „viktimizace“ pojem, který označuje proces, při němž se člověk z potenciální oběti stává obětí skutečnou. Hlavními problémy viktimizace jsou chování oběti, vztah oběti a pachatele a míra viktimizace (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 154). Podle Čírtkové je viktimizace označení pro „proces zraňování a poškozování jedince“ (Čírtková, 2007, s. 12). Z pohledu Velikovské (2016, s. 16) viktimizaci většinou představuje soubor několika silně stresujících událostí, které bývají náhlé, nepředvídatelné a s nimiž je nesmírně obtížné se rozumově vypořádat.

Viktimizací se zabývá vědní obor viktimologie (z latinského *victima* – oběť). Novotný, Zapletal a kol. viktimologii definují jako „součást kriminologické vědy zabývající se obětí trestného činu, její rolí v genezi a průběhu trestného činu a při jeho odhalování a objasňování, způsoby pomoci oběti po trestném činu a způsoby, jak zabránit viktimizaci potenciálních obětí“ (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 152). Čírtková považuje za klíčové věty viktimologie následující:

- Prožívání viktimizace je individuální. Stejný zločin může generovat různé obrazy viktimizace, respektive obětí.

- Všechny oběti vykazují krátkodobé následky, jen některé oběti vykazují následky dlouhodobé.
- Existují zvlášť zraňující zločiny a existují také zvlášť zranitelné oběti.
- O dopadech zločinu na oběť se rozhoduje i v době po něm (Čírtková, 2014, s. 135).

Jak vyplývá z uvedeného, viktimologie a viktimizace se zabývají především obětí. V nejširším slova smyslu můžeme oběť podle Jelínka a kol. (2021, s. 173) chápat jako osobu dotčenou trestným činem. Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, oběti rozumí „fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil“ (§ 2 odst. 2 zákona o obětech trestných činů).

Podle Jelínka a kol. viktimologie rozlišuje oběti primární, sekundární a terciární. Primárními oběťmi jsou osoby bezprostředně dotčené trestným činem. Sekundárními oběťmi jsou blízcí a příbuzní primární oběti, kteří jsou s ní v přímém kontaktu. A nakonec terciárními oběťmi jsou příslušníci komunity, veřejnost, média, které zprostředkovávají újmy způsobené oběti v důsledku trestného činu. Od pojmu oběť je třeba odlišovat pojem „poškozený“, který používá trestní právo pro označení jedné ze stran trestního řízení. Poškozeným může být na rozdíl od oběti i právnická osoba a musí u něj skutečně dojít k újmě (nestačí pouhá skutečnost, že trestným činem měla újma vzniknout) (Jelínek a kol., 2021, s. 175–176).

Jak uvádí Velikovská, proces viktimizace je velmi složitý, dynamický a (především z psychologického hlediska) obtížně uchopitelný děj. Zasahuje do něj nespočet faktorů, jež jsou vzájemně úzce provázané. Začíná, ale zpravidla nekončí útokem agresora na oběť. Může mít i další pokračování, nad kterým se však řada lidí nezamýšlí či o něm vůbec neví. Oběti jsou poškozovány nejen samotnými útoky, ale i reakcemi okolí, netaktním způsobem vyšetřování apod. (Velikovská, 2016, s. 53).

Jednotlivé fáze viktimizace se dle Velikovské obecně dělí na primární, sekundární a terciární. Dělení vyplývá ze skutečnosti, kým a v jakých stádiích trestného činu je oběť poškozována, respektive zvláště pak v případě terciární viktimizace, jakým způsobem je schopna vyrovnat se s následky trestného činu a zapojit se do běžného života. Opakované setkání člověka s deliktem označujeme termínem „reviktimizace“ (Velikovská, 2016, s. 16).

Primární viktimizace podle Velikovské představuje „bezprostřední poškození konkrétním deliktem, v jehož důsledku se člověk stává obětí trestného činu“ (Velikovská,

2016, s. 53). Primární viktimizace se v České republice týká přibližně jedné třetiny až jedné poloviny obyvatelstva. Poškození, kterými oběť trpí, mají charakter materiálních, fyzických a duševních zranění. Důsledek duševního zranění se jeví jako nejproblematictější, jelikož je záležitostí subjektivního prožívání oběti a je nejméně viditelným a měřitelným jevem (Velikovská, 2016, s. 53–57).

Jak uvádí Čírtková, sekundární viktimizace se vztahuje na již poškozené oběti. Zahnuje nevhodné reakce na skutečnost, že se danému jedinci přihodila újma konkrétním trestným činem. Původcem sekundární viktimizace se může stát prakticky kdokoli, kdo přichází s obětí do styku v době, kdy získala status poškozeného. Častými a typickými zdroji sekundární viktimizace jsou instituce oficiální kontroly (policie, justice), média a sociální okolí oběti. Tyto tři skupiny aktérů disponují největším potenciálem druhotně poškozovat oběť, neboť interpretují trestný čin, posuzují roli, kterou v něm oběť sehrála a připisují jí konkrétní profil (např. provokující oběť, nevěrohodná oběť, ideální oběť). Mezi další původce sekundární viktimizace se řadí například znalci, pracovníci pojišťoven anebo úředníci v institucích, s nimiž poškozený přichází do kontaktu (Čírtková, 2014, s. 61).

Terciární viktimizace dle Velikovské „představuje situaci, kdy jedinec není schopen přiměřeně zpracovat traumatickou zkušenost, přestože z objektivního hlediska došlo k nápravě či odškodnění“ (Velikovská, 2016, s. 82). Vznik terciární viktimizace nemusí být vázán na objektivní závažnost trestného činu a viditelná poškození oběti. Představuje následky primární a sekundární viktimizace na více méně zranitelnou oběť, která se po psychické stránce zcela změní, kvůli čemuž není schopna opětovného návratu do běžného života. Předpokládá se, že terciární viktimizace pochází z osobnostních zvláštností daného jedince. Z psychologického hlediska prožité trauma umocňuje specifické rysy osobnosti, což může vést k chronickému průběhu posttraumatické stresové poruchy. Všechny tyto okolnosti mohou u člověka vést k trvalému narušení psychiky, naprosté změně životního stylu a kvality života (Velikovská, 2016, s. 82–83).

Podle Novotného, Zapletala a kol. (2008, s. 154) oběť velmi často svým chováním ovlivní, zda bude, či nebude viktimizována a také samotný průběh viktimizace, povahu a intenzitu újmy a následně také možnost odhalení a usvědčení pachatele. Jak uvádějí Staňková, Ščerba a Vichlenda, podíl oběti na vlastní viktimizaci se označuje jako „zavinění“ nebo „vina“ oběti. Mezi nejvýraznější viktimizační chování oběti patří provokace. Oběť může sama iniciovat konflikt fyzicky nebo verbálně. U násilné kriminality jsou tyto útoky typickým spouštěčem agrese. Oběti však mohou zvýšit riziko

viktimizace i lehkovážným chováním v situacích, kdy by se měly chovat obezřetněji. Mezi takové chování patří i např. přílišná důvěra, sexuálně provokativní jednání (flirt) apod. V některých případech je však oběť zcela „nevinná“ a svým chováním nezavdává příčinu k útoku, může však vykazovat některé znaky zvyšující viktimmnost (Staňková, Ščerba, Vichlenda, 2014, s. 184).

Podle Novotného, Zapletala a kol. je viktimmnost „disponovanost jedince nebo skupiny stát se obětí trestného činu“ (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 152). Závisí především na profesi, věku, některých psychických vlastnostech (např. zvýšená agresivita, lehkomyšlnost, dobrodružnost, nekritická důvěřivost), sociálních rolích (příslušnost k minoritám), chování atd. (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 152–153).

Za zvlášť zranitelnou (vulnerabilní) oběť se dle Čírtkové považují jedinci, kteří mají větší pravděpodobnost stát se obětí kriminality kvůli tomu, že jsou z různých důvodů slabé a pro pachatele dostupné. V průběhu doby se prosadilo, že zranitelnost může nejen předcházet viktimizaci, ale může být touto viktimizací i vyvolána. Za zranitelné lze tudíž považovat i oběti, které zločinem utrpěly značnou psychickou újmu (Čírtková, 2014, s. 125–126). U zvlášť zranitelných obětí je předpoklad nižší schopnosti uplatňovat a vymáhat svá práva a rovněž zvýšené riziko sekundární viktimizace (Roubalová, 2021, online). Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, zvlášť zranitelnou obětí rozumí:

- a) dítě;
- b) osobu, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým handicapem nebo smyslovým poškozením;
- c) oběť trestného činu obchodování s lidmi, trestného činu znásilnění, trestného činu týrání svěřené osoby, trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí nebo trestného činu teroristického útoku;
- d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy (§ 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů).

Proces viktimizace je rovněž ovlivněn existujícím předchozím vztahem mezi obětí a pachatelem. Význam dle Novotného, Zapletala a kol. mají jak vztahy objektivní, nezávislé na oběti a pachateli (např. pracují na stejném pracovišti), tak vztahy subjektivní

(např. milenci, obchodní partneři). Obsah a kvalitu vztahu mezi obětí a pachatelem můžeme posuzovat podle toho, nakolik ovlivnil způsob spáchání trestného činu. Například dobrá předchozí znalost osoby oběti, jejích zvyklostí, chování a reakcí je pro pachatele výhodná, protože mu usnadňuje přístup k oběti, získání její důvěry, možnost oklamání atd. Jindy je naopak pro pachatele takový vztah nevýhodný: jestliže oběť zná pachatele znásilnění, hrozí mu oznámení a identifikace (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 156)

Jak uvádějí Novotný, Zapletal a kol., viktimologie kromě jiného zkoumá kvantitativní údaje o počtu obětí, což umožňuje sledovat dynamiku tohoto jevu v historickém vývoji a mezinárodním srovnání. Společenský dopad nejlépe vyjadřují relativní četnosti viktimizace. Jako index viktimizace se používá procentní vyjádření udávající počet obětí na 100 obyvatel za zvolené časové období. Indexy viktimizace se udávají buď vcelku pro veškerou kriminalitu, nebo pro jednotlivé druhy trestných činů (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 157–158).

Jedním ze zdrojů dat o trestné činnosti jsou podle Roubalové statistiky Policie České republiky. Co se však týká informací o obětech, dozvědět se z nich dá jen velmi málo. V policejních statistikách jsou oběti evidovány pouze v rámci tzv. „objektů napadení“, kterými mohou kromě osob být např. dům či auto. Data o obětech trestných činů lze nalézt i v justičních statistikách. Ani u nich však nejsou data nikde kompletně veřejně dostupná. Dále existují statistiky Probační a mediační služby a statistiky nevládních neziskových organizací. Ty mají však omezenou vypovídací hodnotu, jelikož evidují pouze oběti, které byly s danými organizacemi v kontaktu. Mnoho zajímavých dat pochází také z výzkumných šetření. Z pohledu informací o obětech jsou za nejcennější považovány tzv. „výzkumy obětí kriminality“ nebo „výzkumy viktimizace“. Jde o retrospektivní výzkumy, jejichž hlavním účelem je zjišťovat rozsah skutečné kriminality. Výhodou těchto šetření je především schopnost zachytit i latentní trestnou činnost, respektive oběti, které svou viktimizaci nikde jinde neoznámily. Na druhou stranu i data z výzkumů mají své limity (např. problém se zajištěním reprezentativnosti souboru, pravdomluvnosti respondentů) a je nutné je vždy považovat pouze za doplněk oficiálních statistických dat o trestné činnosti (Roubalová, 2021, online).

Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá především viktimizací adolescentů, hodí se stručně představit výzkum zaměřený na viktimizaci právě této věkové skupiny. Podle výsledků výzkumu Podané a Okolie z roku 2015 se za poslední rok více než polovina (57 %) dotazovaných žáků devátých ročníků základních škol stala obětí některého ze

zkoumaných deliktů. Nejčastěji šlo o majetkové činy a šikanu. Chlapci byli častěji zasaženi fyzickým násilím a dívky sexuálním násilím. Děti z etnických minorit vykazovaly vyšší míru viktimizace všemi zkoumanými delikty (Podaná, Okolie, 2019, online).

3.2 Viktimizace adolescentů v kyberprostoru

Po vymezení samotné viktimizace a s ní souvisejících pojmů je na místě zaměřit se již konkrétněji na viktimizaci v kyberprostoru, a to především u jedné z nejzranitelnějších skupin – u dětí a dospívajících. Hulanová se zamýšlí nad tím, jaké faktory mohou u dětí přispět k viktimizaci v kyberprostoru. V této souvislosti charakterizuje dvě online rizikové skupiny dětí, které jsou považovány za náchylnější k viktimizaci:

- Zranitelné děti – Často jde o děti, které postrádají nezbytné sociální znalosti a dovednosti. Může jít o děti procházející obdobím úzkosti, jež může být způsobeno neshodami mezi rodiči, neshodami dítěte s rodiči, problémy ve škole, rozchodem s partnerem, spory s vrstevníky nebo momentální emoční labilitou dítěte.
- Děti v nebezpečí – Tito jedinci jsou ohroženi i v jiných oblastech života než jen na internetu. Čelí významným psychickým problémům a narušeným vztahům. Může jít o jedince se sníženou inteligencí, s mentálním postižením či o děti s nízkým sebehodnocením (Hulanová, 2012, s. 97).

Viktimizace v kyberprostoru má často formu psychického násilí, které je dle Venclíkové velmi těžko identifikovatelné. Navíc škody, které způsobuje, jsou obtížně dokazatelné, neboť důsledky tohoto násilí se mohou u jedince viditelně projevit až s odstupem času. Dalším závažným problémem je, že viktimizované děti si ani nemusí být vědomy, že jim v daném okamžiku nějaká škoda vznikla. Psychické násilí na dětech má neblahé následky jak v psychosociální oblasti, tak v chování dítěte. Traumatizace v dětském věku vede k disharmonickému vývoji osobnosti jedince a v řadě případů k rozvoji více či méně závažné duševní poruchy. U dětí zasažených traumaty či psychickým násilím dochází v průběhu jejich dospívání nejčastěji k rozvoji: poruch příjmu potravy, poruch osobnosti, depresí a závislostí na drogách (Venclíková, 2016, s. 99–101).

Před bližším popsáním některých typických znaků viktimizace prostřednictvím jednotlivých rizikových jevů v kyberprostoru je důležité definovat také kybernetickou

kriminalitu. Podle projektu Internetem bezpečně je kybernetická trestná činnost „společensky škodlivé jednání útočící na počítačový systém nebo na jiný objekt bez výrazného užití počítačového systému“ (Internetem bezpečně, 2018, online). Mezi projevy kybernetické kriminality patří i útoky typu kybershikana, kybergrooming, krádež identity, útoky spojené se sextingem apod. (Internetem bezpečně, 2018, online).

Sexting

Rizikové chování ve formě sextingu bylo již popsáno v předchozí kapitole. Podle projektu Internetem bezpečně jde o velmi oblíbenou činnost mladých lidí. Sexting, kterého se účastní nezletilé a mladistvé osoby, může však být právně kvalifikován jako trestný čin. Není výjimkou, že případ sextingu, který se u nás dostane do vyšetřování policie, se týká dětí ve věkovém rozmezí 11 až 13 let. Tento jev je mnohdy součástí i dalších nebezpečných jevů v prostředí internetu. Často se například stává prostředkem k vydírání dětí v rámci kybergroomingu. Trestné činy, se kterými se sexting pojí, jsou blíže specifikovány v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen TrZ). Jedná se např. o: Výrobu a jiné nakládání s dětskou pornografií (§ 192) a Zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193) (Internetem bezpečně, 2018, online).

Samotná definice dětské pornografie však v zákoně chybí. Podle „Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/92/EU ze dne 13. prosince 2011 o boji proti pohlavnímu zneužívání a pohlavnímu vykořisťování dětí a proti dětské pornografii“ si však pod dětskou pornografií můžeme představit jakýkoli materiál zobrazující dítě (pohlavní orgány dítěte), osobu se vzhledem dítěte (a její pohlavní orgány), realistické obrázky dítěte, které se účastní buď skutečného, nebo předstíraného jednoznačně sexuálního chování. „Dítětem“ je myšlena každá osoba mladší 18 let (EUR-Lex, 2011, online).

Kybernetický útok, při němž dochází k šíření sexuálně laděných materiálů (pornografie) bez souhlasu či vědomí osoby, která je na nich zobrazena, se dle Patočkové označuje jako „pornografie z pomsty“ (revenge porn). Jde především o amatérské fotografie a videa, jež si mezi sebou vyměňují například partneři ve vztahu, kde je důvěra a dohoda, že materiály zůstanou jen mezi nimi (Patočková, 2021, online). Podle Szotkowskiho a kol. však děti nemohou být pornograficky zobrazeny ani případně, že s tím souhlasí. Vzhledem k úzké propojenosti dětské pornografie se sexuálním zneužíváním dětí je ve společnosti snaha dětskou pornografií co nejvíce potírat. „Právní restrikce proto

neberou ohled na skutečnou vůli osob, jež mají chránit, a nepříznávají osobám mladším 18 let právo rozhodovat o tom, zda chtějí být pornograficky zobrazeny.“ (Szotkowski a kol., 2020, online)

Sexting se mnohdy pojí i s nebezpečným jevem zvaným „sextortion“, který podle organizace The Cybersmile Foundation zahrnuje vydírání a nátlak za účelem získání sexuálně laděného materiálu, sexuálních služeb či peněz od jiné osoby v kyberprostoru. K vydírání útočník často využívá osobní údaje oběti či její intimně laděné materiály, které obdržel již dříve. Vyhrožuje oběti, že tyto materiály zveřejní či pošle jejím rodičům, přátelům či škole v případě, že mu nezašle další sexuálně laděný materiál, případně peníze (The Cybersmile Foundation, 2021, online). Kopecký na základě podrobné analýzy 15 případů sextortion vytvořil model, podle kterého útočníci nejčastěji postupují. Věk všech obětí se pohyboval v rozmezí 11–17 let, pachatelem byla ve všech případech dospělá osoba. V první fázi útočník navazuje kontakt s dítětem (nejčastěji pod falešnou identitou), následuje manipulace lichotkami, v další fázi se útočník snaží potvrdit identitu oběti (např. požádá dítě, aby se mu vyfotilo s konkrétním datem), dále se zvyšuje intimita vyměňovaných materiálů, poslední fází je již samotné vydírání (pokud dítě nechce ve výměně intimních materiálů pokračovat). Sextortion může přejít až v kybergrooming, kdy pachatel dítě vydíráním donutí k osobní schůzce za účelem např. sexuálního zneužití (Kopecký, 2014, online).

Z výsledků výzkumu Kopeckého a Szotkowskiho (2017, online) vyplývá, že v případě, že se dítě dostane do problémů spojených se sextingem, rodičům o tom řekne pouze v 38 % případů, v 33 % případů o problémech neřekne nikomu. Szotkowski a kol. (2020, online) prostřednictvím výzkumu zjistil, že více než 6 % českých dětí provozujících sexting bylo k tomuto jednání donuceno jinou osobou a intimní materiál nebyl této osobě odeslán dobrovolně.

Děti, které se staly obětí pornografie, mohou dle Hulanové pociťovat devastující fyzické, psychické a sociální následky. Zažívají silné pocity studu. Navíc fotografie a videa s dětskou pornografií jsou trvalé záznamy o jejich zneužití. Dítě se stává obětí pokaždé, když jsou tyto záznamy na internetu prohlíženy (Hulanová, 2012, s. 67).

Kybergrooming

Dalším rizikovým komunikačním jevem, jehož prostřednictvím může být dospívající viktimizován v kyberprostoru, je kybergrooming. Termín „kybergrooming“ podle

Kopeckého a Krejčí označuje „chování uživatelů internetu (predátorů, kybergroomerů), které má v oběti vyvolat falešnou důvěru a přimět ji k osobní schůzce“ (Kopecký, Krejčí, 2010, online). Cílem schůzky bývá nejčastěji sexuální zneužití oběti, fyzické násilí na oběti, zneužití oběti pro dětskou prostituci, k výrobě dětské pornografie apod. Kybergrooming se odehrává na komunikačních platformách, jako jsou veřejné chaty, internetové seznamky, instant messengery a VoIP (např. Skype) a také na sociálních sítích (Facebook, Twitter, MySpace, Bebo a další). Kybergroomeré navštěvují rovněž inzertní portály, kde nabízejí dětem různé možnosti výdělků či kariéry (např. v oblasti modelingu), a portály určené přímo pro dětské uživatele internetu (herní portály apod.) (Kopecký, Krejčí, 2010, online).

Podle Veličkové Hulanové se pachatel v procesu kybergroomingu snaží získat důvěru dítěte a postupně jej přimět, aby se s ním účastnilo různých sexuálních aktivit. Pachatel může dítě zmanipulovat tak, aby se prostřednictvím webkamery dívalo na jeho sexuální uspokojování či se ho také účastnilo (Veličková Hulanová, 2012, s. 93).

Psychická manipulace v rámci kybergroomingu dle Kopeckého a Krejčí trvá obvykle po dobu 3 měsíců až několika let. Tato doba se odvíjí od způsobu manipulace a důvěřivosti oběti (Kopecký, Krejčí, 2010, online). Kožíšek a Písecký klasický průběh kybergroomingu popisují takto:

- a) Vzbuzení důvěry – Útočník se snaží získat důvěru dítěte tím, že se staví do role osoby, která mu rozumí, má stejné problémy nebo zájmy. Pokud útočník osloví oběť, bývá to zpravidla díky údajům, které má oběť uvedené na internetu.
- b) Vytvoření falešného účtu – Útočníci mají většinou několik identit, které někdy využívají i k tomu, aby potvrdili pravost jiného profilu. Mnohdy mají svoje další účty v přátelích a snaží se působit dojemem, že spolu chodí do třídy apod. Profily vytvářejí tak, aby vzbudili zájem, vkládají na ně obsáhlé informace a zajímavé fotografie. Potenciální oběť tak může snadněji podlehnout než v případě prázdného profilu.
- c) Skryté nabídky – Ke vzbuzení závislosti využívají útočníci i motivaci prostřednictvím různých slibů nebo nabídek odměn. I když oběť nemá zájem se fyzicky setkat, může se nechat zmanipulovat k zaslání intimních materiálů za dobrou odměnu (např. dobítí kreditu, nabídky vstupenek na koncerty). Nabídky však většinou zůstávají jen u příslibu odměn a k jejich splnění nedojde.
- d) Emoční závislost – Po navázání virtuálního vztahu a konverzaci vzniká emoční závislost na útočnickovi. Může jít o silný kamarádský či milostný vztah. Děti mají

silné tendence se zamilovat jen na základě základních nebo vizuálních informací. V případě, kdy se děti svěřují s intimními problémy, dostává druhá strana mocnou zbraň, kterou může v budoucnu zneužít.

- e) Nabídky osobního setkání – Jednou z posledních fází kybergroomingu je nabídka osobního setkání. Může jít o setkání v kině nebo jen o procházku, často je ale místem setkání byt kybergroomera. Záměrně mohou být volena místa, kde nemá oběť šanci uniknout nebo se dovolat pomoci (např. uzavřené objekty, auto, sklepy, tmavá místa).
- f) Napadení, obtěžování nebo zneužití dítěte – Jde o poslední etapu kybergroomingu. Počet případů je v poslední době alarmující. Bohužel si oběti tuto zkušenost často nechávají pro sebe a nenahlásí ji. Jedinou možnou ochranou proti tomuto jednání je prevence a důvěra mezi dětmi, rodiči a učiteli (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 72–75).

Jedním ze specifíků chování kybergroomerů je dle Kožiška a Píseckého tzv. „efekt zrcadlení“ používaný útočníky k rychlejšímu získání důvěry dítěte a snadnějšímu dosažení manipulace. V podstatě jde o napodobování chování oběti, ať už jde o mluvu, sdílení zájmů nebo prostředí, ze kterého pochází. Kybergroomeři většinou také přizpůsobují svůj věk oběti. Zrcadlení rovněž slouží k překonání počáteční nejistoty dítěte z komunikace s cizím člověkem. Společné problémy a zájmy mohou navodit pocit určité sounáležitosti a oběť se postupně dostává do situace, kdy sama vyhledává přítomnost predátora a nechce o tento kontakt přijít. V pokročilých fázích, kdy útočník již disponuje dostatkem informací o oběti, může požadovat úkony podmíněné ultimátem, které jsou dítěti nepříjemné. Jejich splnění si podmiňuje citovým vydíráním nebo výhružkami, že obsah komunikace zveřejní (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 79–80).

Kybergrooming se dle Kopeckého a kol. často spojuje se sociálním inženýrstvím. Mezi těmito pojmy je však rozdíl. Sociálního inženýrství je primárně zaměřeno např. na průnik na účet a získání utajovaných informací. Kybergroomer sice využívá techniky sociálního inženýrství k tomu, aby zmanipuloval oběť, ale jeho primárním cílem je sexuální zneužití oběti (Kopecký a kol., 2015, s. 30–31).

Sociální inženýrství je podle Kožiška a Píseckého způsob manipulace lidí s cílem provedení určité akce nebo získání určité informace. Většinou útočník nepřichází do přímého kontaktu s obětí. Útoky obsahují prvky přesvědčování a manipulace. Jsou vedeny buď náhodně (např. spam), nebo cíleně na konkrétní osoby (často snaha získat

heslo k účtu oběti), případně na pečlivě vytipované osoby podle věku, pohlaví a dalších kritérií (může jít o kybergrooming) (Kožišek, Písecký, 2016, s. 37, 58).

Na internetu se podle Kožíška a Píseckého objevuje také fenomén zvaný „webcam trolling“. Oběťmi jsou především děti, které jsou podvodem lákány na erotické video hovory na oblíbených komunikačních platformách. Obdržené intimní záběry jsou pak umístovány na internet, nebo jsou použity k manipulaci a vydírání. Podvodníci si na internetu zakoupí speciální program, který umí vytvářet virtuální webkameru, která se chová jako skutečná, avšak místo sebe sama umožňuje útočnickovi nechat zobrazit dříve nahrané záběry mladých dívek nebo chlapců (videosmyčku) v chatovacích programech, jako je např. Skype. S nainstalovaným doplňkem pak může oslovit v podstatě kohokoli. Komunikace se zpravidla odehrává v duchu sexuálních témat a útočník vyčkává, až mu oběť ukáže svoje intimní partie. Ta však nemá ani tušení, že je videohovor nahráván a že video může být zneužito (Kožišek, Písecký, 2016, s. 45–46).

Oběťmi kybergroomingu se podle Kopeckého a Krejčí stávají nejčastěji děti ve věku 11 až 17 let. Častěji jde o dívky než o chlapce. Předpokládá se, že oběti tvoří především ti uživatelé internetu, kteří tráví velké množství volného času komunikací a navazováním kontaktů v online prostředí (na chatu, sociálních sítích). Děti jsou náchylnější k manipulaci především z toho důvodu, že nemají zcela rozvinuté sociální dovednosti a nemají dostatek životních zkušeností. Mezi nejčastější typy obětí autoři řadí:

- Děti s nízkou sebeúctou nebo nedostatkem sebedůvěry – lze snadněji citově i fyzicky izolovat.
- Děti s emocionálními problémy, oběti v nouzi – často hledají náhradu za své rodiče a potřebují pomocnou ruku.
- Děti naivní a přehnaně důvěřivé – jsou ochotnější zapojit se do online komunikace s neznámými lidmi, obtížněji rozpoznávají rizikovou komunikaci.
- Adolescenti – zajímá je lidská sexualita, jsou ochotni o ní hovořit (Kopecký, Krejčí, 2010, online).

Při zjištění závadové komunikace dítěte s neznámou osobou je podle projektu Internetem bezpečně na místě ihned kontaktovat Policii České republiky. Může se jednat o trestný čin Navazování nedovolených kontaktů s dítětem (§ 193b TrZ) (Internetem bezpečně, 2018, online). S kybergroomingem se dle Kožíška a Píseckého často pojí také další mravnostní trestné činy, jako je např. Svádění k pohlavnímu styku (§ 202 TrZ).

Cílem predátorů je pak spáchání trestného činu Pohlavní zneužití (§ 187 TrZ) (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 157–158).

Pokud se dítě stalo obětí kybergroomingu a bylo sexuálně zneužito, je to podle Kopeckého a kol. poměrně těžké odhalit. Zneužití děti se obávají vyhledat pomoc, pojmenovat svůj problém a svěřit se jiné osobě. Některé z nich mají obavu z pomsty, jiné nechtějí pachatelovi ublížit, a proto zneužití nenahlásí (Kopecký a kol., 2015, s. 41). Důsledky činů souvisejících s kybergroomingem jsou dle Veličkové Hulanové často velmi ničující. Sexuální zneužívání v dětství vede k dlouhodobým potížím, které se projevují v oblasti duševního zdraví, vznikem různých poruch chování a také závislostí. Může vést rovněž k následné trestné sexuální činnosti předchozí oběti. Sexuální zneužívání je pro dítě silně traumatizujícím zážitkem ve všech oblastech jeho psychického zdraví. Následky se projevují v narušení vztahu k sobě samému i v narušení mezilidských vztahů. Čím je zneužívané dítě mladší a čím déle jeho zneužívání trvá, tím bývají vážnější i důsledky. Rozhodujícím faktorem zvládnutí tohoto traumatu je sociální opora rodiny, bez níž je dítě ztraceno. Ohrožen je i budoucí partnerský a sexuální život oběti. U zneužitých dětí obvykle dochází k urychlení sexuálního vývoje. To se často projevuje promiskuitou, nevěrou, komerčním sexem, homosexuálními praktikami (i přes heterosexuální orientaci) a dalším (Veličková Hulanová, 2012, s. 96).

Kyberšikana

V kyberprostoru dochází rovněž k viktimizaci prostřednictvím kyberšikany (ang. cyberbullying). Podle projektu Internetem bezpečně je kyberšikana druhem šikany využívající ICT (počítače, tablety, mobilní telefony, sociální sítě, emaily apod.) k ublížení druhému. Aktéry kyberšikany jsou: agresor, oběť a přihlížející (publikum) (Internetem bezpečně, 2018, online).

Definovat kyberšikanu není dle Černé snadnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že jde o poměrně dynamicky se rozvíjející fenomén, mezi výzkumníky nepanuje jednoznačná shoda, což má také vliv na leckdy velmi rozdílné výsledky, např. při měření jejího výskytu. Základní prvky, které však musí kyberšikana zahrnovat, jsou následující:

- děje se prostřednictvím elektronických médií;
- opakovanost;
- záměrnost agresivního aktu ze strany útočníka;

- mocenská nerovnováha;
- oběť vnímá toto jednání jako nepříjemné, ubližující (Černá, 2013, s. 20–21).

Ačkoli je kyberšikana definována jako činnost záměrná, dle MŠMT může vzniknout i nezáměrně, např. jako nemístný vtip, který se v kyberprostoru vymkne kontrole. Kyberšikana je také často zaměňována s tzv. „online obtěžováním“, které zahrnuje jednorázové útoky, jejichž dopad je pouze dočasný. Aby mohlo být jednání považováno za kyberšikanu, musí splňovat kritéria opakovanosti, dlouhodobosti a musí být vnímáno jako obtěžující. Oběť pak není schopna se účinně bránit, existuje mocenská nerovnováha (MŠMT, 2017, online).

V některých případech je kyberšikana spojena s klasickou šikanou projevující se fyzickými útoky, slovními nadávkami, pomluvami nebo ponižováním (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 62). Klasická šikana a kyberšikana mají mnoho společného. Jsou však také znaky, ve kterých se od sebe liší. Kopecký a Krejčí shledávají rozdíl mezi klasickou šikanou a kyberšikanou v těchto oblastech:

- Místo a čas útoku – U tradiční šikany je možné předpokládat, na jakém místě a v jakém čase k útoku dojde (např. ve škole). Kyberšikana se však může odehrávat kdykoli a kdekoli. Obětí kyberšikany se můžeme stát vždy, když jsme připojeni k internetu nebo mobilní síti. Před útokem v online prostoru se není kam schovat.
- Útočník – Původce kyberšikany je většinou anonymní. Jelikož anonymita kyberprostoru stírá rozdíly mezi lidmi (ať už jde o věk, pohlaví, sociální postavení, fyzické dispozice, početní převahu či odvalu zaútočit), pachatelem kyberšikany může být každý, kdo má potřebné kompetence v oblasti ICT. Z výzkumů vyplývá, že útočníci tráví více času na internetu, a to bez dohledu rodičů.
- Sekundární útočníci (diváci a šířitelé) – Diváků kyberšikany může být početně mnohem více než přihlížejících klasické šikaně. V případě kyberšikany může být divákem v podstatě každý, kdo má přístup k internetu. Kromě diváků se do kyberšikany zapojují i tzv. „šířitelé kyberšikany“, kteří rozesílají šikanující obsah, a tak se dále na kyberšikaně podílí. Diváci i šířitelé mohou mnohonásobit dopad kyberšikany na oběť. Tímto způsobem vlastně ubližují oběti více než útočník, čímž se stávají sekundárními útočníky.

- Oběť – Na rozdíl od klasické šikany u obětí kyberšikany nehraje roli věk, pohlaví, fyzická síla či další charakteristiky. Tyto aspekty jsou ve virtuálním prostředí potlačeny a nemají takový význam jako při komunikaci tváří v tvář.
- Útok a jeho dopad na oběť – Během útoku v online prostředí se agresor s obětí neseťkávají osobně. Minimum zpětné vazby z reakce oběti u útočníka vede k rozvíjení agrese bez zábrán. Dopad vlivu šikanujícího obsahu (zveřejněného např. na internetu) má mnohem delší trvání než nadávka v reálném světě. V kyberprostoru zůstávají uloženy poškozující materiály, které mohou kyberšikanu opětovně rozvířovat.
- Diagnostika – Vyhledávání obětí kyberšikany je podobně obtížné jako určování obětí jakékoli psychické šikany. Psychické ubližování nezanechává na oběti viditelné stopy, na rozdíl od modřin a šrámů při fyzické šikaně. Oběti kyberšikany navíc často zůstávají uzavřené a nesvěřují se o svých problémech svému okolí. Zůstávají tak na potíže samy, což může způsobit, že situaci nezvládnou (Kopecký, Krejčí, 2010, online).

Podle Kopeckého a kol. (2015, s. 16) je kyberšikana komplexem jevů a její projevy vznikají kombinací tří základních složek: použité formy psychické šikany, formy šikanujícího obsahu a nástroje pro její šíření. Kyberšikana je tedy chápána jako tříložkový komplex, který znázorňuje tabulka 2.

Tab. 2: Kyberšikana jako tříložkový komplex

Použité formy psychické šikany	Formy šikanujícího obsahu	Nástroje pro šíření kyberšikany
Dehonestování (nadávání, urážení, ponižování) Pomlouvání Provokování Vyhrožování, zastrasování Vydírání Obtěžování Pronásledování	Text Videozáznam Audiozáznam Grafický záznam (fotografie, obrázek, karikatura) Volání, prozvánění Krádež identity	Veřejné chaty (textové, videochaty), e-maily, instant messengery, ankety, sociální sítě, virtuální vzdělávací prostředí, online hry, VoIP, SMS, MMS, webové stránky, online datová úložiště apod.

Zdroj: Kopecký a kol., 2015, s. 16

Kyberšikana se podle Kopeckého a Krejčí může projevovat různým způsobem. Ke kyberútokům může docházet dlouhodobě či krátkodobě, s různou intenzitou a s využitím nejrůznějších nástrojů. Útočník většinou při napadání kombinuje více typů útoků. Autoři rozlišují tyto specifické projevy kyberšikany:

- Zveřejňování ponižujících záznamů (video, audio) nebo fotografií – Po umístění ponižujícího záznamu či fotografie na internet jsou oběti vystaveny veřejnému posměchu.
- Ponižování a pomlouvání v rámci sociálních sítí, blogů nebo jiných webových stránek – Agresor se snaží poškodit pověst oběti tím, že o ní zveřejňuje lživé informace, případně ji uráží a ponižuje.
- Krádež identity, zneužití cizí identity – Útočník pronikne na cizí elektronický účet, který následně zneužije ke kyberšikaně jeho majitele (manipulace s profily, mazání kontaktů a zpráv, rozesílání zpráv s nevhodným obsahem jménem uživatele účtu).
- Ztrapňování pomocí falešných profilů (např. v rámci sociálních sítí) – Útočník jménem oběti vytvoří falešnou osobní stránku či profil, kde o oběti zveřejňuje nepravdivé, ztrapňující a poškozující informace.
- Provokování a napadání uživatelů v online komunikaci (zejména v rámci veřejných chatů a diskusí) – Jde o nepřátelskou a urážející komunikaci mezi uživateli online komunikačních platform, kteří se vyjadřují k aktuálním problémům reálného světa (např. k politice). Cílem útoků je naštvat ostatní uživatele nebo je vyprovokovat k podobnému způsobu komunikace.
- Zveřejňování cizích tajemství s cílem poškodit oběť – Útočník prostřednictvím internetu nebo mobilního telefonu zveřejňuje ztrapňující či intimní informace o oběti.
- Vyloučení z virtuální komunity (např. ze skupiny přátel v rámci sociální sítě) – Jde o záměrné a nepřátelské vyloučení uživatele z online komunity.
- Obtěžování – Útočník se snaží oběť vyvést z rovnováhy tím, že ji např. opakovaně telefonuje, prozvání nebo jí píše zprávy (Kopecký, Krejčí, 2010, online).

Pravděpodobně nejčastější formou kyberšikany spadající pod publikování ponižujících záznamů je dle Rogers (2011, s. 33) tzv. „happy slapping“ (volně přeloženo

jako „veselé fackování“), což je nahrávání a následné sdílení videozáznamů fyzických útoků.

Kyberšikana jako taková není trestným činem. V našem trestním zákoníku není tato skutková podstata nijak definována. Kyberšikana je dle Kožíška a Píseckého celý soubor závadového chování, z něhož ale už mnohé v příslušných paragrafech popsáno je. Nejčastěji se jedná o tyto činy: Vydírání (§ 175 TrZ), Pomluva (§ 184 TrZ), Nebezpečné vyhrožování (§ 353 TrZ) a další (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 162–163).

Jak uvádějí Kožíšek a Písecký, oběť kyberšikany nemusí být vybrána náhodně. Agresor si ji mnohdy vytipuje na základě jejího chování v prostředí internetu nebo ji může znát z reálného života. Spouštěčem jsou obvykle odlišné názory, chování, odmítnutí seznámení či zveřejnění nějakého obsahu (např. videa, které se rozšíří mezi další uživatele a jehož autor se pak stává terčem posměšků) (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 63). Platí však, že obětí kyberšikany se může stát kdokoli. Jedním z nebezpečí kyberšikany je to, že oběť nemá obvykle chuť problém řešit (Procházka, Šmahaj, Kolařík, Lečbych, 2014, s. 120).

Podle výsledků výzkumu realizovaného v rámci projektu AntiCyber se s některým z projevů kyberšikany setkalo 50,62 % dětí. Nejčastěji šlo o verbální útoky (34 % dětí) a průnik na účet (33 % dětí) (AntiCyber, 2022, online). Podle výsledků výzkumu anglické agentury Public Health England kyberšikanu zažívá dvakrát více dívek než chlapců (Brooks, Chester, Klemra, Magnusson, 2017, online). Podle výsledků výzkumu Kopeckého a Szotkowskiho (2019, online) dochází ke kyberšikanování dětí ve věku 7–17 let nejčastěji na sociální síti Facebook.

Rozpoznat důsledky kyberšikany je podle Kožíška a Píseckého velice obtížné. Oběť, která je psychicky týrána, nemá, na rozdíl od oběti fyzické šikany, viditelné stopy na těle. Oběti kyberšikany jsou mnohdy uzavřené, nekomunikují a chovají se odlišně. Jejich chování je obvykle zdůvodňováno pubertou či jinou významnou událostí v životě (úmrť atd.). Oběti se totiž se svými potížemi často nikomu nesvěří. Důvodem bývá strach z reakce okolí nebo sekundární viktimizace v případě řešení situace. Oběť, která je vydírána, má často pocit, že její situace je bezvýchodná a je na její řešení sama (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 63). Podle Procházky, Šmahaje, Kolaříka a Lečbycha (2014, s. 120) se u obětí kyberšikany vyskytují tyto obtíže: tenze, strach, stres, pokles sebehodnocení, depresivní a neurotické potíže, poruchy spánku, snížení frustrační tolerance, pocit neřešitelnosti situace, zkratkovité jednání, zvyšující se agrese, celková psychická nestabilita, trauma a posttraumatická stresová porucha. Symptomy kyberšikanovaného dítěte podle projektu Internetem bezpečně vypadají následovně:

- Dítě zásadně změní své návyky při používání ICT.
- Během a po používání internetu je smutné, rozzlobené až zoufalé.
- Omezuje kontakt s rodinou, s kamarády, uzavírá se do sebe.
- Redukuje své koníčky a záliby, nebo se do nich naopak pouští s velkou vervou.
- Dochází u něj ke zhoršení prospěchu, k problémům s chováním apod.
- Vykazuje změny nálad, chování, spánku nebo jeví známky deprese a úzkosti.
- Vymlouvá se na cokoli, jen aby nemuselo do školy atd. (Internetem bezpečně, 2018, online).

Kyberstalking

Pod kyberšikanu je někdy zařazován i kyberstalking, který dle Veličkové Hulanové spočívá ve využívání internetu a jiných elektronických prostředků k pronásledování určité osoby. Termín „kyberstalking“ může být zaměňován za online obtěžování či zneužívání. Online obtěžování a zneužívání lze považovat za prvky kyberstalkingu. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že kyberstalking je charakterizován pronásledováním, slíděním a faktorem strachu. Jednoduše řečeno, online obtěžování či zneužívání se stane kyberstalkingem ve chvíli, kdy začne probíhat opakovaně, systematicky a vzbuzuje v oběti strach. Kyberstalker většinou nepředstavuje přímou hrozbu fyzického násilí, sleduje online aktivity své oběti, shromažďuje o ní informace a různými způsoby ji zastrašuje. Internetová anonymita dává kyberstalkerovi obrovský prostor pro pronásledování své oběti (Veličková Hulanová, 2012, s. 99–100). Mezi formy kyberstalkingu podle projektu Internetem bezpečně (2018, online) patří:

- zasílání SMS zpráv;
- telefonáty a prozvánění;
- zasílání zpráv pomocí messengerů a e-mailů;
- opakované komentování příspěvků oběti na sociálních sítích;
- vkládání příspěvků na profily sociálních sítí oběti;
- krádež identity oběti – následné vystupování jejím jménem;
- kontaktování oběti pod falešnou identitou;
- monitorování počítače oběti speciálními programy (keyloggery apod.);
- zveřejňování informací ze života oběti;
- obtěžující kontaktování přátel oběti aj.

Kopecký a Krejčí (2010, online) do výčtu vybraných nejčastějších projevů stalkingu, které se vztahují i ke kyberstalkingu, zařazují opakované a dlouhodobé pokusy kontaktovat oběť, demonstrování moci a síly stalkera, naplňování výhrůžek, vydávání stalkera za oběť, snahu poškodit reputaci oběti stalkerem.

Stalking je dle Hulanové v trestním zákoníku od roku 2010 vymezen jako trestný čin Nebezpečné pronásledování (§ 354 TrZ), který zahrnuje i kyberstalking. Aby mohl být pachatel obviněn ze stalkingu, musí být dodrženy zejména tři podmínky:

- Musí být jednoznačné, že pronásledovatel tak činí proti vůli oběti.
- Pronásledování musí být intenzivní.
- Pronásledování musí být dlouhodobé (min. 4–6 týdnů) (Hulanová, 2012, s. 73).

Z uskutečněných studií lze dle Veličkové vytvořit následující charakteristiky obětí kyberstalkingu:

- Ve většině případů se obětí kyberstalkingu stávají ženy.
- Velmi ohroženou skupinou jsou lidé, kteří jsou na internetu noví.
- Z hlediska rodinného stavu je velká část obětí většinou svobodná.
- Téměř polovina obětí nezná totožnost kyberstalkera. Pokud je stalker oběti znám, většinou jde o bývalou důvěrnou známost oběti.
- U většiny případů dochází ke stupňování obtěžování.
- Děti jsou ohroženy kyberstalkingem ze strany jejich vrstevníků, v takovýchto případech mluvíme o kyberšikaně (Veličková, 2009, online).

Podle organizace The Cybersmile Foundation kyberstalkeri pronásledují svou oběť většinou z důvodu hlubokých pozitivních, či negativních citových vazeb chovaných k této osobě. Stalking v kyberprostoru většinou také eskaluje tak, že se postupně přesune i do offline světa (The Cybersmile Foundation, 2021, online).

Dle Veličkové Hulanové je pronásledování pro oběť většinou traumatizující zkušeností. Emocionální následky mohou přetrvávat dlouho po skončení pronásledování. Mnoho obětí se cítí být neustále ve střehu, jsou velmi zranitelné, mají pocit, že svět kolem sebe nemají pod kontrolou, žijí v neustálém stresu. U obětí může také docházet ke ztrátě důvěry, emocionální úzkosti a narušení každodenního života. Ztráta důvěry má negativní dopad na mezilidské vztahy oběti. Objevují se pocity opuštěnosti a bezradnosti, které mohou být ještě posíleny neefektivním vyšetřováním. Tato neefektivnost může vycházet z nedostatečné znalosti problematiky pronásledování i pocitů oběti. Oběti se výrazně naruší i její dosavadní životní styl, často přeruší své dosavadní společenské aktivity, hledá

si prostředky ke zvýšení své bezpečnosti a často také mění svůj vzhled (Veličková Hulanová, 2012, s. 104). Podle Kopeckého a Krejčí většina obětí stalkingu trpí posttraumatickou stresovou poruchou, chronickými poruchami spánku, zhruba čtvrtina obětí uvažuje o sebevraždě nebo se o ni pokusila, téměř 40 % obětí v důsledku stalkingu změnilo své bydliště či pracoviště. Přibližně v 30 % případů došlo k nějakého druhu fyzické újmy, včetně usmrcení (Kopecký, Krejčí, 2010, online).

Všechny popsané jevy jsou většinou komplexním souborem ubližujícího chování, ve kterém lze spatřovat kombinaci různých trestných činů. Jednotlivé jevy a trestné činy se mezi sebou prolínají a každý případ je naprosto jedinečný. Kromě již zmíněných trestných činů se dle Kožíška a Píseckého (2016, s. 153–164) mohou dospívající v kyberprostoru stát také obětí: Neoprávněného nakládání s osobními údaji (§ 180 TrZ), Poškození cizích práv (§ 181 TrZ), Sexuálního nátlaku (§ 186 TrZ), Ohrožování výchovy dítěte (§ 201 TrZ), Podvodu (§ 209 TrZ) a dalších.

3.3 Bezpečné chování a prevence viktimizace v kyberprostoru

K podpoře bezpečného chování a předcházení viktimizaci dětí v kyberprostoru je nezbytné realizovat efektivní primární prevenci rizikového chování, a to jak na úrovni státu, tak na úrovni školy a rodiny. Za primární prevenci dle Miovského a kol. považujeme „jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky“ (Miovský a kol., 2015, s. 29).

Samotnou viktimologickou prevencí pak obecně rozumíme jednak volby optimálních způsobů chování oběti v situacích, které bezprostředně souvisí (předchází či následují) s kriminálním útokem, jednak přijímání dalších vhodných preventivních opatření (Válková, Kuchta a kol., 2012, s. 176). Zobecněné poznatky z předchozích případů dle Novotného, Zapletala a kol. dobře slouží jako návod pro potenciální oběti, jak se vyhnout viktimizaci. Užitečné jsou zejména diferencovaná doporučení pro jednotlivé druhy trestných činů a pro různé situace. Rady, jak se vyhnout kriminogenním situacím, je dobré rozšiřovat mezi široký okruh adresátů formou osvěty, tj. přednáškami, články, příručkami apod. Náročnější je však vypracování obecných návodů, jak se chovat při útoku pachatele, jelikož konkrétní situace jsou velmi složité a variabilní (Novotný, Zapletal a kol., 2008, s. 175–176).

Jak uvádí Miovský a kol., na úrovni státu je prevence koordinována paralelně více ministerstvy. Např. školní prevence spadá do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, na prevenci kriminality se zaměřuje Ministerstvo vnitra a na zdravotní prevenci Ministerstvo zdravotnictví (Miovský a kol., 2015, s. 101). Kromě toho se prevencí dle Kopeckého a kol. (2015, s. 115) zabývají i nadresortní orgány, jako je např. Republikový výbor prevence kriminality při Ministerstvu vnitra – v tomto orgánu jsou zastoupeny všechny věcně příslušné resorty. V gesci MŠMT vznikla „Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027“. Hlavním cílem strategie je „prostřednictvím efektivního systému primární prevence, fungujícího na základě komplexního působení všech na sebe vzájemně navazujících subjektů, snížit míru rizikového chování u dětí a mládeže a minimalizovat jeho vznik“ (MŠMT, 2019, online). Dalším důležitým dokumentem MŠMT je „Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních“. Dokument rozděluje primární prevenci na nespecifickou a specifickou. Nespecifická primární prevence je založena na aktivitách podporujících zdravý životní styl a rozvoj prosociálního chování prostřednictvím smysluplného trávení volného času. Součástí specifické primární prevence jsou aktivity a programy, které jsou již zaměřeny specificky na předcházení vzniku a rozvoje konkrétních forem rizikového chování. Jedná se o:

- všeobecnou prevenci, která je zaměřena na širší populaci bez předchozího zjišťování rozsahu rizika (dlouhodobé preventivní programy, interaktivní besedy, projektové dny, zahrnutí témat primární prevence do výuky);
- selektivní prevenci, která je zaměřena na děti, u kterých se předpokládá zvýšený výskyt rizikového chování;
- indikovanou prevenci, která je zaměřena na jednotlivce, u nichž byl registrován vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů apod. (srov. MŠMT, 2010, online; MŠMT, 2017, online).

Kurikulární dokument MŠMT „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“ popisuje několik průřezových témat, která reprezentují okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se nedílnou součástí základního vzdělávání. Jedním z průřezových témat je i mediální výchova, jež má vybavit žáka základní úrovní mediální gramotnosti. Ta zahrnuje osvojení si základních poznatků o fungování současných médií a získání dovedností k poučenému a aktivnímu zapojení do mediální komunikace (MŠMT, 2021, online).

Významným aktérem prevence na úrovni školy je především školní metodik prevence, který se výrazně podílí na přípravě a realizaci školních preventivních programů a také na realizaci minimálního preventivního programu školy (Kopecký a kol., 2015, s. 116).

Důležitou a nezaměnitelnou roli na poli prevence má rovněž rodič dítěte. Kopecký a kol. používá pojem „digitální rodičovství“, který vnímá jako koncept výchovy založené na aktivní podpoře dítěte rodičem v rozvoji informační a komunikační gramotnosti za současného rozvoje dalších složek jeho osobnosti. V rámci digitálního rodičovství je mimo jiné kladen důraz na bezpečné používání ICT a podporu jejich pozitivního využívání (Kopecký a kol., 2015, s. 117).

Co se týká pohybu dětí v kyberprostoru a prevence jejich viktimizace v tomto prostředí, dle Hulanové nemá smysl zakazovat dětem internet a aktivity s ním spojené. Je nutné si uvědomit, že rizikové chování v kyberprostoru může pro dospívající představovat nástroj při získávání respektu a přijetí mezi vrstevníky, při dosahování nezávislosti na rodičích, při odmítání hodnot a norem konvenční autority, při zvládání úzkostí, frustrací a obav z neúspěchu nebo při sebepotvrzování zralosti a přechodu od dětství k dospělosti. Právě proto je nepravděpodobné, že dospívající budou internet opouštět, pokud nebudou mít alternativu, která by jim poskytla podobné uspokojení. O to víc leží zodpovědnost na dospělých, kteří by měli děti informovat a poučit o jejich online bezpečnosti, ale především se jim věnovat a poskytovat jim dostatečný prostor pro realizaci i v jiných oblastech než v kyberprostoru (Hulanová, 2014, s. 196).

Dospělí se podle Hulanové mohou např. nechat dětmi poučit o službách, které v kyberprostoru využívají, a ujistit se o legálnosti jejich obsahu. Většina služeb, jako jsou sociální sítě apod., má na svých stránkách možnost „Report Abuse“ (Nahlásit obtěžování) nebo „Violation of Terms“ (Porušení podmínek) či „Center of Security“ (Centrum bezpečnosti) apod. Po nahlášení nelegálních obsahů či nebezpečného online chování mohou administrátoři webových stránek nevhodné obsahy smazat či zrušit přístupy nebezpečným uživatelům. Rodiče by se rovněž měli zajímat o internetové kamarády svých dětí. Také by měli sledovat, kolik času jejich dítě na internetu tráví, zda nekomunikuje s anonymními osobami na chatu častěji než se svými kamarády či zda se u něj neprojevuji znaky závislosti na internetu. Rodiče by zároveň měli s dětmi mluvit o všech výhodách i rizicích při používání internetu a měli by stanovit pravidla jeho používání. Dále je důležité děti vést k tomu, aby se nebály s čímkoli svěřit. Základem pro komunikaci rodiče, učitele či jiné autority s dítětem je především otevřenost. Řešením

nepříjemné zkušenosti dítěte s kyberprostorem nejsou tresty či zákazy používat internet. Většího efektu se dosáhne spíše radou, jak se má dítě v budoucnu negativním zkušenostem vyhnout. Jak se rodič, učitel či jiná autorita k dané situaci postaví, rozhodne, zda se mu dítě svěří a požádá o pomoc i v budoucnu (Hulanová, 2014, s. 196–197).

Informování dětí o zásadách bezpečného používání internetu může dle Hulanové značně snížit pravděpodobnost, že se stanou online obětí. Proto je důležité děti učit, že:

- by neměly sdělovat osobní informace (adresu bydliště, adresu školy apod.) někomu, s kým se seznámily prostřednictvím internetu;
- informace, které poskytnou online (např. na chatu), se stanou dostupnými pro mnoho lidí, kteří je poté mohou dále šířit a zneužívat;
- pokud se neporadí s rodiči, neměly by nikomu po internetu posílat své fotografie či videonahrávky;
- neměly by nikomu prozrazovat heslo nebo přihlašovací jméno ke svému internetovému účtu či počítači;
- ten, kdo je na druhé straně při online komunikaci, nemusí být tím, za koho se vydává;
- neměly by si bez vědomí rodičů domlouvat osobní schůzky s někým, koho znají jen prostřednictvím internetu;
- neměly by pokračovat v komunikaci na internetu, když se tam budou probírat věci, které je přivádí do rozpaků nebo je děsí;
- neměly by odpovídat na zlé, urážlivé, nevkusné či hrubé e-maily či jiné zprávy a vždy by o takových zážitcích měly říct rodičům nebo někomu z dospělých, komu důvěřují;
- neměly by otvírat soubory přiložené k e-mailům, samotné e-maily či chatové zprávy, jež přijdou od lidí nebo z míst, která neznají;
- neměly by reagovat na výzvy zpětného zavolání, které dostanou prostřednictvím SMS nebo e-mailem a které je informují o výhře;
- neuvážené používání služeb, které poskytují např. mobily, je může stát hodně peněz, a proto by měly přemýšlet nad jejich používáním (Hulanová, 2012, s. 108–109).

Karásková Ulbertová uvádí, že při nastavování pravidel používání internetu je zásadní předat dětem jejich smysluplnost. Děti potřebují vědět, že pravidla mají své konkrétní důvody v reálném životě. Dobrým způsobem, jak dětem ukázat smysluplnost

a potřebnost pravidel pro všechny, je projít pravidla společně s dětmi, zodpovědět všechny otázky, vysvětlit nejasnosti, naslouchat dětem a dojít ke společné dohodě. Výhodou tohoto přístupu je především skutečnost, že vede děti k samostatnosti a odpovědnému chování (Karásková Ulbertová, 2012, s. 61–62).

Podle Karáskové Ulbertové rodiče mohou také využít tzv. „programy rodičovské kontroly“ (parental control), které nabízejí technické nástroje preventivních opatření. Je třeba mít na paměti, že tyto programy rozhodně nemohou rodiče nahradit, mohou se však stát jejich „prodlouženou rukou“. Parental control programy lze podle činnosti, kterou provádějí, rozdělit do tří kategorií:

- Filtrování obsahu – Veškerý obsah, který vstupuje do počítače, je kontrolován filtrem, který hledá nevhodná slova v e-mailech a na webových stránkách. Filtr by měl také umět rozpoznat nahá těla atd.
- Monitorování aktivity na počítači – Ne všechny obsah se podaří zablokovat při vstupu do počítače, proto je potřeba věnovat také pozornost kontrole počítačů, která vyhledává nežádoucí podezřelé objekty.
- Omezování přístupu ke zdrojům – V počítači existuje databáze nevhodných zdrojů a počítač při přihlášení nepovolané osoby (dítěte) odmítne příslušnou stránku zobrazit (Karásková Ulbertová, 2012, s. 62).

V případě potřeby se mohou rodiče, školy i děti obrátit na různé preventivní projekty a zařízení, jež se zabývají bezpečností na internetu. Kožíšek a Písecký popisují některé z nich:

- Seznam se bezpečně! – Projekt původně vznikl jako doplňková aktivita sociální sítě Lidé.cz, na které bylo možné pozorovat jevy ohrožující její uživatele. Za úkol měla informovat uživatele o rizicích komunikace s cizími lidmi. Posun nastal v roce 2009, a to natočením filmu, který byl později distribuován na všechny základní školy a víceletá gymnázia jako doporučená učební pomůcka. Souběžně s filmem vznikla i poradna. V roce 2012 bylo natočeno pokračování filmu. Došlo také k výraznému propojení aktivit s Policií ČR, Linkou bezpečí a projektem E-Bezpečí Univerzity Palackého v Olomouci. Na projekt Seznam se bezpečně! navazují odborné konference, vzdělávání učitelů a žáků a další aktivity. Hlavním účelem projektu je popularizace vážných internetových témat. Proto vznikla divadelní verze projektu, prostřednictvím které je možné uživatelům zábavnou formou předat informace o rizicích internetových

závislostí tak, aby jim snadno porozuměli. V roce 2015 bylo natočeno třetí pokračování filmu Seznam se bezpečně!, které je určené rodičům.

- E-Bezpečí – Centrum prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého realizuje národní certifikovaný projekt E-Bezpečí. Projekt je zaměřený na nespécifickou primární prevenci v oblasti rizik spojených s elektronickou komunikací. Kromě prevence uskutečňované především formou terénní edukace se zabývá také výzkumem, poradenstvím a intervencí.
- Bezpečný internet – Projekt vznikl za účelem poukázat na rizika spojená s používáním internetu a také na způsoby, jak se jim účinně bránit. Zaměřuje se na různé cílové skupiny uživatelů a za použití názorných příkladů podporuje vytváření správných návyků internetové bezpečnosti.
- Linka bezpečí – Sdružení Linka bezpečí bylo založeno s cílem pomoci dětem a mladým lidem nejen v jejich náročných životních situacích, ale i při jejich každodenních strastech. Sdružení je akreditováno v rámci systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice a je rovněž členem celosvětové asociace dětských linek důvěry Child Helpline International. Číslo linky bezpečí 116111 je možné vytočit kdykoli během dne i noci, a to bezplatně. Linka bezpečí provozuje také e-mailovou poradnu, chat a rodičovskou linku.
- Dětské krizové centrum – Jedná se o odborné pracoviště psychosociální pomoci specializované na problematiku dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných (syndrom CAN) či jinak traumatizovaných. Zabývá se vyhledáváním, diagnostikou, terapií a prevencí syndromu CAN. Vedle ambulantních služeb provozuje i Linku důvěry.
- Bílý kruh bezpečí – Bezodkladná kombinovaná pomoc Bílého kruhu bezpečí obětem kriminality zahrnuje: poskytnutí právních informací, psychologické poradenství, sociální poradenství, praktické rady a informace. Pomoc v Bílém kruhu bezpečí poskytují odborně způsobilí poradci (právníci, psychologové, sociální pracovníci) (Kožíšek, Písecký, 2016, s. 144–152).

4 Výzkumné šetření zaměřené na zkušenosti adolescentů s viktimizací v kyberprostoru

Kapitola se zabývá kvantitativním výzkumným šetřením zaměřeným na zkušenosti adolescentů s viktimizací v kyberprostoru. Kapitola nejprve představuje výzkumný problém, výzkumný cíl a hypotézy. Následně popisuje výzkumnou strategii a výzkumný soubor. Dále přechází k prezentaci výsledků zjištěných realizací výzkumného šetření za použití nestandardizovaného dotazníku vlastní konstrukce.

4.1 Výzkumný cíl a hypotézy

Před vymezením výzkumného cíle je potřeba nejprve stanovit výzkumný problém šetření. Výzkumným problémem jsou zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Cílem výzkumného šetření je zjistit zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Šetření zjišťuje zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím kyberšikany, vydírání, sexuálních deliktů, šíření intimních materiálů a zneužití osobních údajů v kyberprostoru.

Po stanovení výzkumného problému a cíle je nezbytné formulovat hypotézy. Podle Gavory je hypotéza vědecký předpoklad vyvozený z vědecké teorie. Při formulaci hypotéz je nutné dodržovat tato „zlatá pravidla hypotézy“:

- Hypotéza je tvrzení vyjádřené oznamovací větou. Na konci výzkumu je toto tvrzení přijato nebo vyvráceno.
- Hypotéza vyjadřuje vztah mezi dvěma proměnnými.
- Hypotéza se musí dát empiricky zkoumat (Gavora, 2000, s. 53).

Na základě prostudování literatury a provedených výzkumů týkajících se dané problematiky byly stanoveny tyto hypotézy:

H1: Dívky se stávají obětí kyberšikany častěji než chlapi.

Dle Kopeckého a kol. (2015, s. 55) se oběťmi téměř všech jednotlivých forem kyberšikany stávají častěji dívky než chlapi. Podle výsledků výzkumu Brooks, Chester, Klemery a Magnusson (2017, online) zažívá kyberšikanu dokonce dvakrát více dívek než chlapců. Podobně podle Szotkowskiho, Kopeckého a Krejčí (2013, online) jsou oběťmi kyberšikany většinou dívky a rovněž oběti tradiční šikany.

H2: Respondenti, kteří se stali obětí vydírání v kyberprostoru, se následně dopouštějí vydírání vůči jiným osobám častěji než respondenti, kteří se obětí vydírání v kyberprostoru nestali.

Z obětí různých forem útoků v kyberprostoru se může následně stát i původce takového jednání. Dochází tím k přepínání mezi rolí oběti a útočníka. Dle Kopeckého a kol. se tak ukazuje, že fyzické, psychické i sociální rozdíly mezi obětí a agresorem se v kyberprostoru stírají. V souvislosti s tím byla v rámci výzkumu Kopeckého a kol. ověřována hypotetická tvrzení, zda se útočníky kyberšikany stávají častěji její oběti než jedinci, kteří kyberšikanu neprožili. Výzkumníci došli k závěru, že respondenti, kteří byli v kyberprostoru např. napadeni verbálními útoky; kterým bylo vyhrožováno; či kteří byli vydírání, uvedli častěji než respondenti, kteří takto napadeni nebyli, že sami tento druh útoku realizovali vůči jiným osobám (Kopecký a kol., 2015, s. 24, 62–63). Vydírání je podle trestního zákoníku trestným činem, jehož skutková podstata zní: „Kdo jiného násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo peněžitým trestem.“ (§ 175 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

H3: Respondenti používající častěji internet se stávají obětí sexuálních deliktů v kyberprostoru častěji než respondenti používající internet méně často.

Podle Hulanové (2012, s. 148) je dítě s denním užíváním internetu častěji vystavováno nebezpečím, která při jeho užívání mohou nastat. Podle Szotkowskiho, Kopeckého a Krejčí (2013, online) velké množství času tráveného na internetu spojuje oběti kybergroomingu, které se na internetu většinou chtějí seznámit. Kybergroomeři ke zmanipulování oběti obvykle využívají sexuálně laděnou komunikaci. Jak zjistila Veličková (2009, online), 66 % dětí, které používají internet denně, dostalo na internetu nepříjemný sexuální návrh. V rámci kybergroomingu může dle Vlacha, Kudrlové a Paloušové docházet k výrobě dětské pornografie (§ 192 a § 193 TrZ), k zasílání pornografie dítěti (§ 191 TrZ), k ohrožování výchovy dítěte v důsledku sexuálně laděné komunikace (§ 201 TrZ), ke svádění dítěte k pohlavnímu styku, kdy mu jsou za sexuální služby nabízeny úplatky (§ 202 TrZ) a také k navazování nedovolených kontaktů s dítětem za účelem sexuálního zneužití (§ 193b TrZ). Popsané typy škodlivého jednání zahrnují trestné činy, v jejichž souvislosti lze kybergrooming právně postihnout (Vlach, Kudrlová, Paloušová, 2020, online).

H4: Respondenti, kteří umístili své intimní materiály na internet, se následně stávají obětí šíření intimních materiálů častěji než respondenti, kteří své intimní materiály na internet neumístili.

Viktimizaci prostřednictvím šíření intimně laděných (tj. částečně nebo zcela obnažených) materiálů na internetu často předchází rizikové chování v podobě neuváženého zveřejňování vlastních intimních fotografií či videí na internetu. K takovému závěru došel i výzkum Kopeckého a kol., který zní: „Respondenti, jejichž intimně laděnou fotografií nebo video umístil jejich kamarád na internet, uvádějí častěji než ostatní respondenti, že svoji „sexy“ fotografii umístili na internet sami.“ (Kopecký a kol., 2015, s. 66) Sdílení intimních materiálů na internetu je podle Szotkowskiho a kol. (2020, online) jednou ze subdimenzí sextingu (dalšími dvěma jsou přijímání a odeslání intimních materiálů). Zveřejnění materiálů se sexuálním obsahem zobrazujících dítě může naplňovat znaky trestného činu Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií (§ 192 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

H5: Respondenti ve věku 15–17 let se stávají obětí zneužití osobních údajů častěji než respondenti ve věku 12–14 let.

Z výsledků výzkumu „EU Kids Online 2020“ vyplývá, že 14 % dotazovaných českých dětí ve věku 9 až 16 let se v posledním roce stalo obětí zneužití osobních údajů na internetu. Výzkum také ukázal, že starší děti mají se zneužitím osobních dat více zkušeností než děti mladší. 10 % dětí, jejichž data někdo zneužil, bylo ve věku 9 až 11 let, 15 % dětí bylo ve věku 12 až 14 let a 22 % dětí bylo ve věku 15 až 16 let (Šmahel, Macháčková, Mascheroni, Dědková, Staksrud, Ólaffson, Livingstone, Hasebrink, 2020, online). Zneužití osobních dat v podobě průniku na účet je jedním z nejčastějších projevů kyberšikany (Kopecký a kol., 2015, s. 55). Podle výsledků výzkumu Brooks, Chester, Klemery a Magnusson (2017, online) se i počet obětí kyberšikany zvyšuje s věkem dětí. Zneužití osobních dat se podle trestního zákoníku týká především trestných činů proti právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství, a to: Neoprávněného nakládání s osobními údaji (§ 180), Poškození cizích práv (§ 181), Porušení tajemství dopravovaných zpráv (§ 182), Porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí (§ 183) a Pomluvy (§ 184) (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

H6: Respondenti neúčastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole se stávají obětí v kyberprostoru častěji než respondenti účastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole.

Informování dětí o zásadách bezpečného používání internetu může dle Hulanové (2012, s. 108) a řady dalších autorů snížit pravděpodobnost, že se stanou obětí v kyberprostoru. Jedná se o součást specifické primární prevence, jejímž hlavním aktérem by měla být škola. Škola je prostředím, ve kterém děti tráví velkou část svého času a které značně formuje jejich chování, postoje a hodnoty. Navíc s mnoha rizikovými jevy se děti setkávají právě ve škole. Např. až 72 % dětí ve věku 10–15 let, které zažily kyberšikanu, zažily alespoň její část ve škole nebo během školního roku (Office for National Statistics, 2020, online). Dle Kopeckého (2011, online) prevence přímo ovlivňuje výskyt sociálně-patologických fenoménů spojených s ICT. Podle Ferguse a Zimmermana (2005; In: MŠMT, 2017, online) je včasná systematická a efektivní specifická primární prevence ve škole protektivním faktorem v oblasti kyberšikanu. Stejně tak u kybergroomingu je úloha prevence naprosto klíčová (Kybergrooming, 2007–2021, online). Specifická primární prevence na všeobecné úrovni zasahuje celou třídu či školu a lze do ní zahrnout aktivity typu dlouhodobých preventivních programů, interaktivních besed, projektových dnů apod. (MŠMT, 2017, online). Prevence viktimizace prostřednictvím rizikových jevů v kyberprostoru může být zahrnuta také do výuky mediální výchovy jako samostatného předmětu, či jako součást jiných předmětů (Dulovics, Kamenská, 2018, s. 57).

4.2 Výzkumná strategie a výzkumný soubor

Výzkumné šetření je orientované kvantitativně. Kvantitativně orientovaný výzkum můžeme vymezit podle Chráska jako „záměrnou a systematickou činnost, při které se empirickými metodami zkoumají (ověřují, verifikují, testují) hypotézy o vztazích mezi jevy“ (Chráska, 2016, s. 11).

Pro realizaci výzkumného šetření byla zvolena kvantitativní metoda v podobě dotazníku. Dotazník je „způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“ (Gavora, 2000, s. 99). Dotazník se využívá především pro hromadné získávání dat (Gavora, 2000, s. 99).

Pro účely výzkumného šetření byl sestaven nestandardizovaný dotazník vlastní konstrukce (viz příloha A). Úvodní část dotazníku obsahuje představení autora a účelu dotazníkového šetření, ujištění o anonymitě respondenta a kontakt na autora v případě

dotazů. Následuje 25 otázek dotazníku. Až na otázku zjišťující věk respondentů, jsou všechny otázky uzavřené. První část dotazníku tvoří otázky zaměřené na základní informace o respondentech, jako jsou pohlaví a věk. Další otázka zjišťuje frekvenci používání internetu. Následujících 7 otázek se soustředí na zkušenosti respondentů s kyberšikanou. Další 7 otázek se týká zkušeností respondentů s delikty sexuální povahy ve virtuálním prostředí a snaží se zjistit, zda se respondenti mohli ocitnout v roli oběti kybergroomingu. Následujících 6 otázek se zabývá sextingem a kromě jiného se respondentů ptá, zda se stali obětí šíření intimních materiálů na internetu. Předposlední otázka je zaměřena na zkušenosti respondentů se zneužitím jejich osobních údajů v online prostředí. Poslední otázka zjišťuje, zda se respondenti účastní školních aktivit specifické primární prevence zaměřených na bezpečné chování v kyberprostoru.

Sběr dat pro účely výzkumného šetření probíhal v únoru a březnu 2022. Pro sběr dat byl využit nástroj v podobě formuláře Microsoft Forms, který díky své online formě umožňuje poměrně rychlý sběr dat, snadný přístup k získaným údajům a rovněž zachování anonymity respondentů.

Výzkumný soubor výzkumného šetření tvoří adolescenti ve věku 12–17 let. Tato cílová skupina byla vybrána hned z několika důvodů. Jednak jde o generaci, která je zvyklá se téměř denně pohybovat v kyberprostoru. Adolescenti zároveň prochází přechodným obdobím plným změn, kdy mají sklon experimentovat s rizikovým chováním, a to nejen v reálném světě, ale také ve virtuálním prostředí. Experimentování se však může snadno vymknout kontrole. Ve spojení s anonymitou online světa a vysokou důvěřivostí a touhou po přijetí typickou pro dospívající, může experimentování vést k velmi závažným důsledkům. Horní věková hranice respondentů 17 let byla zvolena z důvodu, že dotazník zjišťuje zkušenosti adolescentů s některými trestnými činy, jejichž obětí se podle trestního zákoníku může stát pouze dítě. Trestní zákoník dítětem rozumí osobu mladší 18 let (§ 126 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Výběr respondentů byl uskutečněn za použití metody sněhové koule. Podle Reichela se jedná o jeden z typů záměrného výběru, kdy každý příslušník dané cílové skupiny nemá možnost stát se součástí výzkumného souboru. Metoda sněhové koule spočívá v požádání několika osob, aby do výzkumného souboru zařadily další vhodné osoby. Tyto osoby jsou poté požádány o totéž, tím dochází k postupnému „nabalování“ dalších respondentů (Reichel, 2009, s. 80, 83). Pro výběr respondentů byla dále použita metoda skupinového výběru, která je dle Chrásky typem náhodného výběru. Skupinový výběr se používá v případě, že základní soubor je uspořádán do určitých skupin, které

jsou vybírány tak, že mají stejnou pravděpodobnost, že budou vybrány (Chráska, 2016, s. 18). V rámci skupinového výběru bylo vybráno celkem 70 škol (základních, středních a víceletých gymnázií) nacházejících se v České republice. Následně byli e-mailem osloveni ředitelé vybraných škol s prosbou o rozšíření dotazníku mezi žáky a studenty 7.–9. ročníků základních škol, 1.–3. ročníků středních škol a 2.–7. ročníků víceletých gymnázií.

Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 278 respondentů. Na základě odpovědí na otázky týkajících se pohlaví a věku respondentů je možné charakterizovat výzkumný soubor (viz tab. 3, tab. 4, graf 1).

Tab. 3: Struktura výzkumného souboru podle pohlaví

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost
Dívky	146	52,5 %
Chlapci	132	47,5 %
Celkem	278	100 %

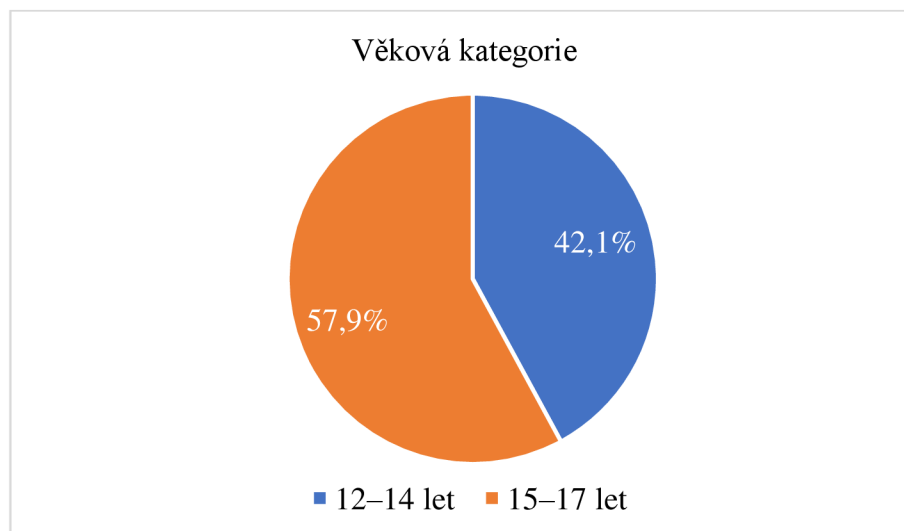
Z tabulky 3 lze vyčíst, že do výzkumného šetření se zapojilo 146 dívek (52,5 %) a 132 (47,5 %) chlapců. Ačkoli je rozložení respondentů dle pohlaví poměrně vyrovnané, větší část výzkumného souboru tvořily dívky.

Tab. 4: Struktura výzkumného souboru podle věku

Věk	Absolutní četnost	Relativní četnost
12	11	4,0 %
13	43	15,5 %
14	63	22,7 %
15	52	18,7 %
16	45	16,2 %
17	64	23,0 %
Celkem	278	100 %

V tabulka 4 ukazuje věkové složení výzkumného souboru. Výzkumného šetření se účastnili respondenti ve věku 12 až 17 let. Průměrný věk respondentů činí 15 let. Z tabulky vyplývá, že nejvíce respondentů (23 %) je ve věku 17 let. Druhou nejpočetnější

skupinou jsou respondenti ve věku 14 let, jejichž zastoupení ve výzkumném souboru činí 22,7 %. Pro účely verifikace jedné z hypotéz byl výzkumný soubor rozdělen do dvou věkových kategorií – na mladší a starší respondenty. Jejich strukturu znázorňuje následující graf.

Graf 1: Struktura výzkumného souboru podle věkových kategorií

Z grafu 1 vyplývá, že výzkumný soubor z větší části tvoří starší respondenti, tedy respondenti ve věku 15–17 let. Jejich zastoupení ve výzkumném souboru činí 57,9 %. Podíl mladší věkové kategorie, tedy respondentů ve věku 12–14 let, je 42,1 %.

Pro verifikaci dvou hypotéz (H2, H4) byl použit program Microsoft Excel a pro verifikaci čtyř hypotéz (H1, H3, H5, H6) byl použit statistický program JASP. Hypotézy se dle Chráska statisticky ověřují vždy proti nulové hypotéze, která předpokládá, že mezi proměnnými, jež zkoumáme, není vztah. Jako prostředek pro verifikaci hypotéz v programu JASP jsou použity statistické testy významnosti. Jak uvádí Chráska, statistické testy významnosti jsou „postupy, pomocí nichž ověřujeme, zda mezi proměnnými existuje vztah (závislost, souvislost, rozdíl)“ (Chráska, 2016, s. 63). Jejich výsledkem je rozhodnutí, zda mezi jevy existuje tzv. „statisticky významný vztah“. Pokud prohlásíme určitý výsledek za statisticky významný (signifikantní), znamená to, že je velmi nepravděpodobné, že by byl způsoben pouhou náhodou. Rozhodování ve statistických testech má vždy pravděpodobnostní charakter. Pravděpodobnost (riziko), že se dopustíme chyby (neoprávněně odmítneme nulovou hypotézu), se nazývá signifikace (významnost). Při realizaci testů významnosti můžeme rozhodnout, jak velké riziko chyby je ještě přijatelné. V této souvislosti hovoříme o tzv. „hladině významnosti“

(Chráška, 2016, s. 62–63). Podle Mareše, Rabušice a Soukupa se obvykle volí hladina významnosti 0,05 neboli 5% riziko chyby. V případě, že je hladina významnosti vyšší než 0,05, držíme nulovou hypotézu. Pokud je hladina významnosti nižší než 0,05, zamítáme nulovou hypotézu (Mareš, Rabušic, Soukup, 2015, s. 227).

Pro testování hypotéz je použit t-test pro dva nezávislé výběry neboli Independent-Samples T Test, který „srovnává průměry dvou skupin případů a ukazuje, zda se statisticky liší dva parametry, tj. dva populační průměry“ (Mareš, Rabušic, Soukup, 2015, s. 214). U každé hypotézy je nejprve testováno normální rozložení proměnné. Následně je použit neparametrický Mann-Whitney test, který dle Chrásky (2016, s. 86) slouží k rozhodnutí, zda dva výběry mohou pocházet ze stejného základního souboru, tj. zda mají stejné rozdělení četností. Pro ověření je použit také parametrický Student t-test, který slouží k rozhodnutí, zda dva soubory dat, získané ve dvou různých skupinách objektů, mají stejný aritmetický průměr (Chráška, 2016, s. 114).

4.3 Prezentace výsledků výzkumného šetření

Podkapitola prezentuje výsledky výzkumného šetření zaměřeného na zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Výsledky šetření jsou zpracovány v tabulkách a grafech a následně jsou okomentovány.

Tab. 5: Frekvence používání internetu

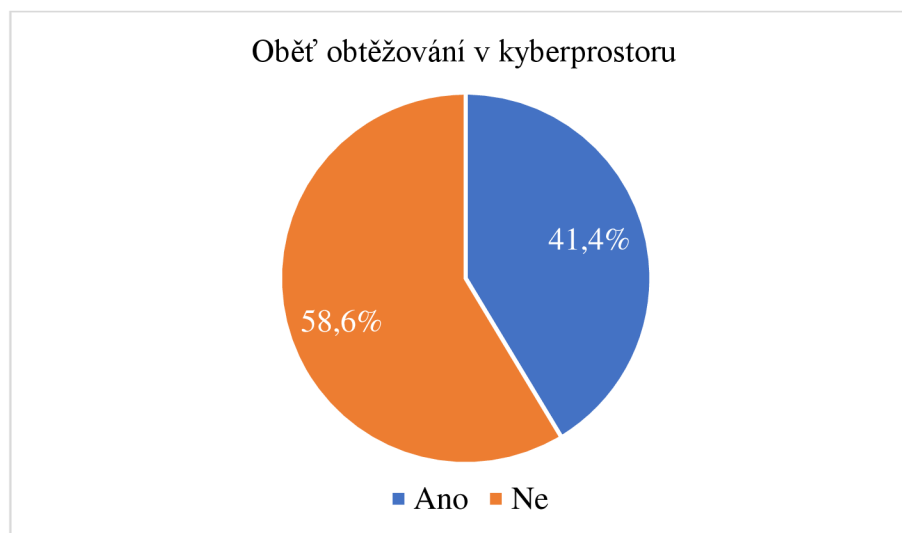
Používání internetu	Absolutní četnost	Relativní četnost
Několikrát denně či nepřetržitě po celý den	249	89,6 %
Jednou denně	16	5,8 %
Několikrát týdně (2–6×)	11	4,0 %
Jednou týdně	0	0,0 %
Párkrát měsíčně (2–3×)	0	0,0 %
Jednou měsíčně a méněkrát	2	0,7 %
Celkem	278	100 %

Jedna z otázek dotazníku zjišťovala, jak často respondenti používají internet. Tabulka 5 ukazuje, že naprostá většina respondentů používá internet denně. Několikrát denně či nepřetržitě po celý den používá internet 89,6 % respondentů. Pouze 5,8 % respondentů používá internet jednou denně a 4 % respondentů používají internet

několikrát týdně (2–6×). Po sečtení jednotlivých četností je možné vidět, že méně než několikrát denně či po celý den používá internet 10,4 % respondentů. S přihlédnutím např. k výsledkům výzkumu „EU Kids Online 2020“ (Šmahel, Macháčková, Mascheroni, Dědková, Staksrud, Ólaffson, Livingstone, Hasebrink, 2020, online), podle kterých 82 % dětí používá internet denně, se daný výsledek dal předpokládat.

Kyberšikana

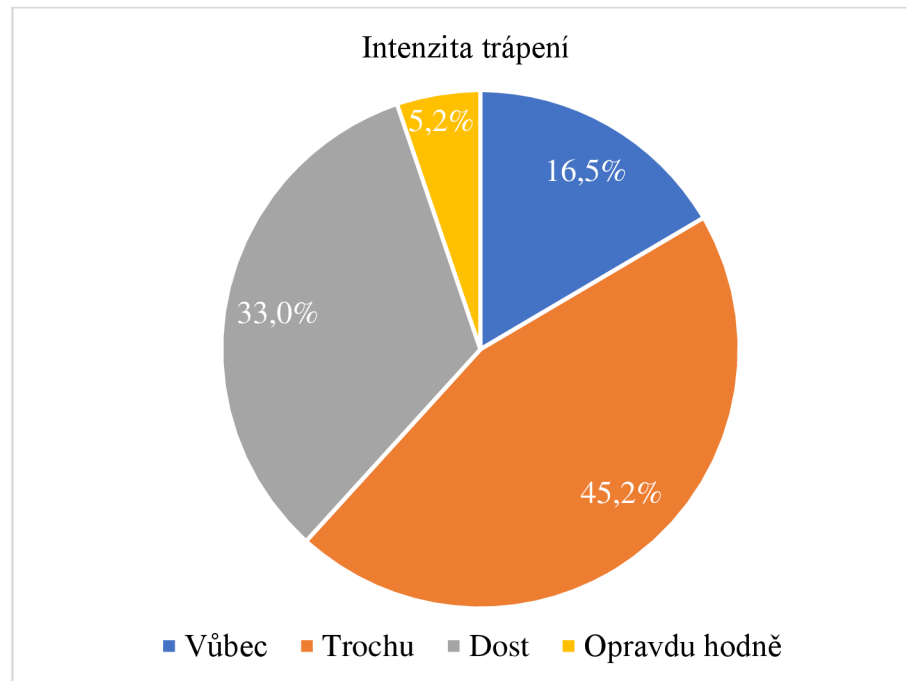
Následující část práce prezentuje výsledky šetření týkající se zkušeností respondentů s kyberšikanou v roli oběti. Vzhledem k tomu, že kyberšikana musí splňovat podmínky dlouhodobosti, opakovanosti, záměrnosti a vnímání chování jako ubližujícího, ne každé nepříjemné chování v kyberprostoru lze označit za kyberšikanu. Inspirací pro vytvoření jednotlivých položek v dotazníku umožňujících odlišit skutečné oběti kyberšikany od obětí tzv. „obtěžování v kyberprostoru“, které podmínky kyberšikany nesplňuje, byla publikace Černé (2013, s. 45–48). Dotazník nejprve zjišťoval zkušenost respondentů s úmyslným nepříjemným či ubližujícím chováním v kyberprostoru. Respondenti s touto zkušeností byli dále dotazováni, jak moc a jak dlouho je nepříjemné chování trápilo. Za oběť kyberšikany byli pak označeni pouze ti respondenti, kteří odpověděli, že je daná zkušenost trápila „dost“ a „opravdu hodně“, a to po dobu minimálně tří týdnů.

Graf 2: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím obtěžování v kyberprostoru

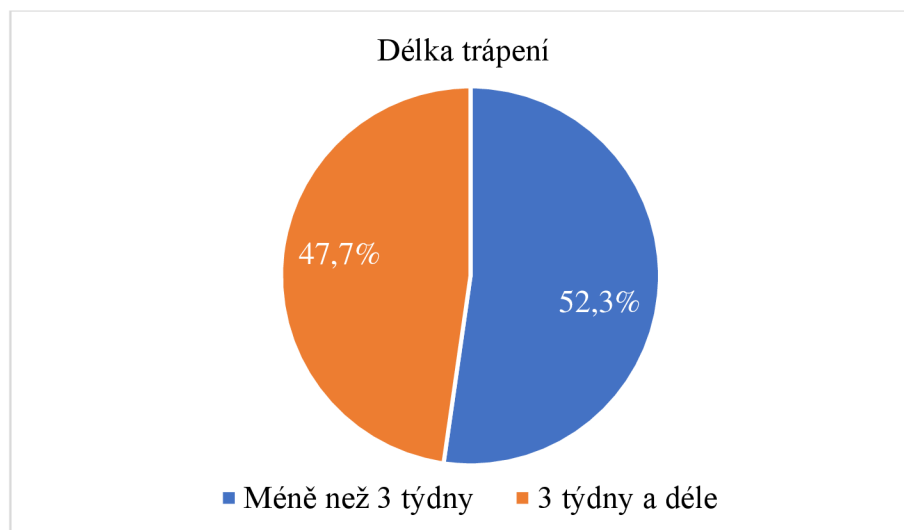
Graf 2 znázorňuje rozložení respondentů podle toho, zda se k nim někdo v kyberprostoru úmyslně choval způsobem, který jim byl nepříjemný či který jim ublížil.

Graf ukazuje, že více než polovina (58,6 %) respondentů nemá zkušenost s nepříjemným či ubližujícím chováním v online prostředí v roli oběti. 41,4 % respondentů tuto zkušenost má, proto je lze označit za oběti obtěžování v kyberprostoru.

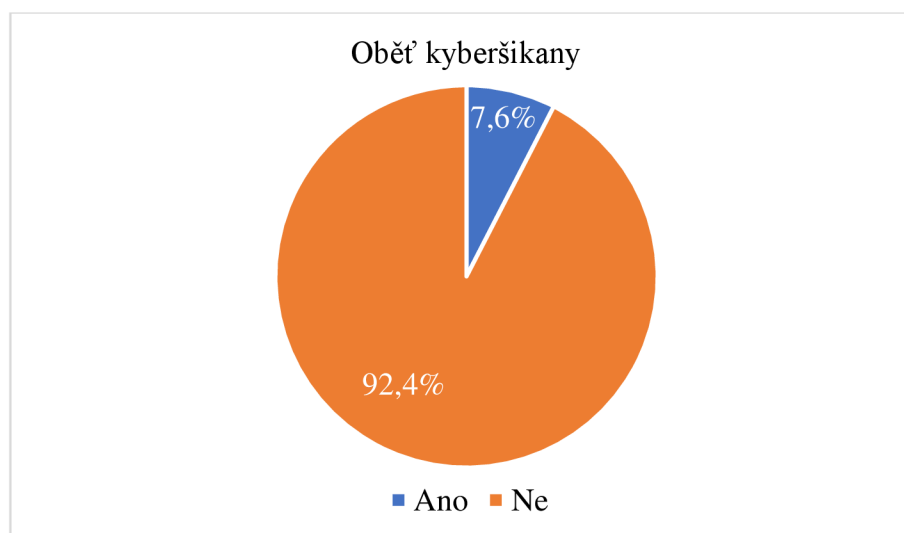
Graf 3: Intenzita trápení se obtěžováním v kyberprostoru

Graf 3 ukazuje, jak moc se respondenti, kteří byli v kyberprostoru obtěžováni, danou zkušeností trápili. Nejvíce respondentů (45,2 %) uvedlo, že se nepříjemným či ubližujícím chováním v kyberprostoru trápili trochu. 33 % respondentů se touto zkušeností trápilo dost a 5,2 % respondentů opravdu hodně. 16,5 % respondentů dané chování netrápilo vůbec. Nejvíce (42,7 %) respondentů, kteří se zkušeností trápili alespoň trochu, se trápilo po dobu jednoho až 6 dnů. 18,8 % respondentů se trápilo pouze několik hodin. 17,7 % respondentů se touto zkušeností trápilo jeden až 11 měsíců. 15,6 % respondentů se trápilo jeden až 3 týdny a 5,2 % respondentů jeden rok a déle. Po sečtení lze vidět, že více než polovina (61,5 %) respondentů se obtěžováním v kyberprostoru trápila maximálně 6 dnů. Zbýlých 38,5 % respondentů se touto zkušeností trápilo jeden týden a déle.

Graf 4: Délka trápení se obtěžováním v kyberprostoru

Graf 4 znázorňuje délku trápení se online obtěžováním u těch respondentů, kteří v předchozí otázce uvedli, že se trápili „dost“ a „opravdu hodně“. Méně než 3 týdny se nepříjemným či ubližujícím chováním trápila více než polovina (52,3 %) respondentů. 47,7% respondentů se trápilo po dobu 3 týdnů a déle. Respondenty, kteří se trápili 3 týdny a déle, lze tedy označit za oběti kyberšikany.

Graf 5: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím kyberšikany

Graf 5 již ukazuje, kolik procent respondentů je možné na základě předchozích otázek označit za skutečné oběti kyberšikany, jedná se o 7,6 % respondentů z celého výzkumného souboru. 92,4 % respondentů se obětí kyberšikany nestalo, ačkoli někteří z nich se stali obětí některé z forem online obtěžování.

Tab. 6: Zkušenost s projevy kyberšikany

Projev kyberšikany	Absolutní četnost	Relativní četnost
Verbální útoky	15	71,4 %
Obtěžování opakovaným prozváněním, voláním či psaním zpráv	8	38,1 %
Vydírání	7	33,3 %
Ponižování/ztrapňování šířením fotografie	7	33,3 %
Průnik na účet	5	23,8 %
Vyhrožování a zastrašování	4	19,0 %
Vyloučení z virtuální komunity	4	19,0 %
Ponižování/ztrapňování šířením videa	3	14,3 %
Vytvoření nepřátelské stránky/obrázku	2	9,5 %
Jiné	2	9,5 %
Ponižování/ztrapňování šířením audia	1	4,8 %

Tabulka 6 mapuje, se kterými projevy kyberšikany se její oběti setkaly. Každý respondent mohl v dotazníku volit libovolný počet odpovědí. Nejvíce (71,4 %) obětí kyberšikany se setkalo s verbálními útoky, což odpovídá i výsledkům dříve provedených výzkumů (např. AntiCyber, 2022, online). 38,1 % obětí bylo obtěžováno opakovaným prozváněním, voláním či psaním zpráv, které by mohlo směřovat až ke kyberstalkingu. Třetina (33,3 %) obětí byla vydírána a další třetina (33,3 %) obětí má zkušenost s ponižováním či ztrapňováním realizovaným šířením fotografie, kdy mohlo jít např. i o šíření intimně laděné fotografie. Nejméně respondentů (4,8 %) se setkalo s ponižováním či ztrapňováním realizovaným šířením audiozáznamu.

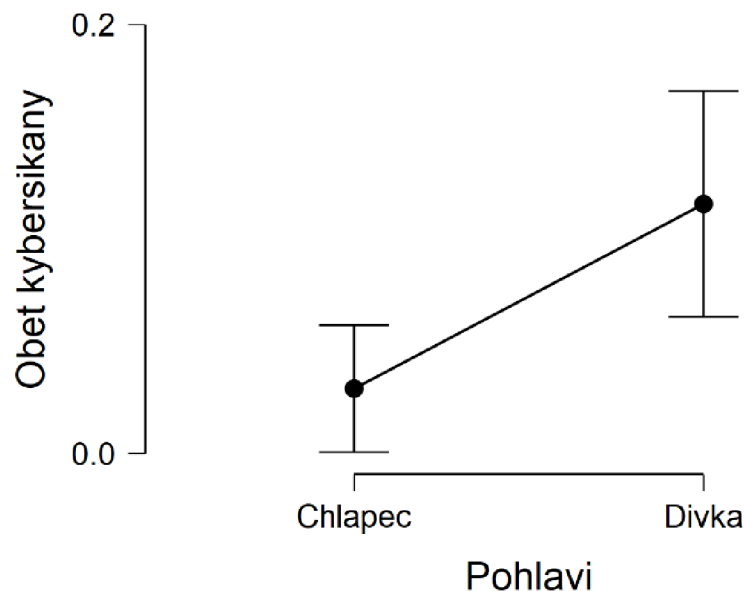
Tab. 7: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím kyberšikany ve vztahu k pohlaví**Independent Samples T-Test**

	Test	Statistic	df	p
Oběť kyberšikany	Student	-2.741	276	0.003
	Mann-Whitney	8806.000		0.003

Pozn.: Alternativní hypotéza u všech testů předpokládá, že skupina chlapců je menší než skupina dívek.

Tabulka 7 prezentuje výsledek testování hypotézy **H1: Dívky se stávají obětí kyberšikany častěji než chlapci.**

Hypotéza je testována pomocí Independent-Samples T Testu. Tabulka ukazuje, že po použití Student t-testu i Mann-Whitney testu je hladina významnosti (p) 0,003, je tedy nižší než 0,05. Z toho vyplývá, že mezi hodnotami existuje statisticky průkazný rozdíl. Je tedy možné zamítnout nulovou hypotézu a přijmout alternativní hypotézu. To znamená, že dívky se stávají obětí kyberšikany častěji než chlapci. Hypotéza **H1** je **přijata**.

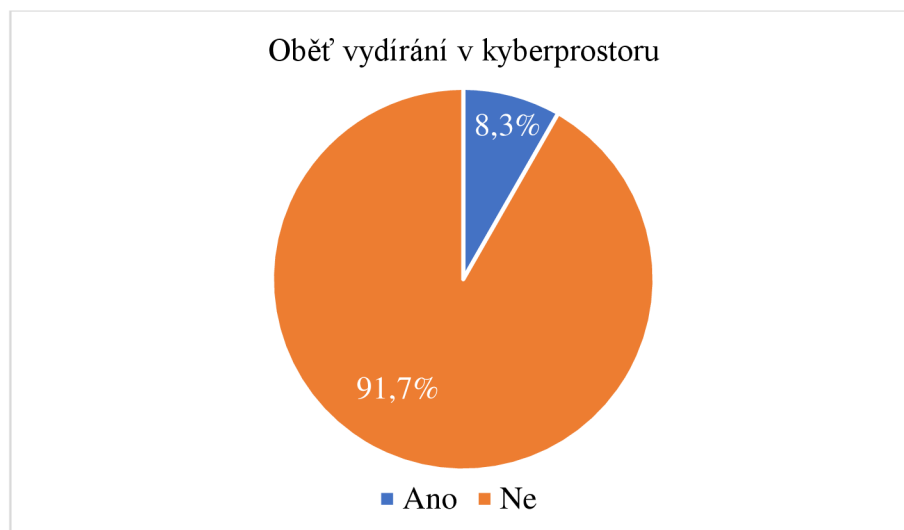

Graf 6: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím kyberšikany ve vztahu k pohlaví

Graf 6 znázorňuje, že obětí kyberšikany se stalo více dívek než chlapců. Potvrzuje tedy výsledek testování hypotézy H1 zobrazený v tabulce 7 a rovněž tvrzení, že **H1** je **přijata**. Na základě deskriptivní statistiky bylo zjištěno, že obětí kyberšikany se stalo 11,6 % dívek a 3 % chlapců.

Vydírání

Následující část práce představuje výsledky výzkumného šetření týkající se zkušeností respondentů s viktimizací prostřednictvím vydírání v kyberprostoru, a to mimo kontext kyberšikany. Dotazník tedy u vydírání nezjišťoval intenzitu a délku trápení oběti. Samotné vydírání je totiž podle trestního zákoníku trestným činem.

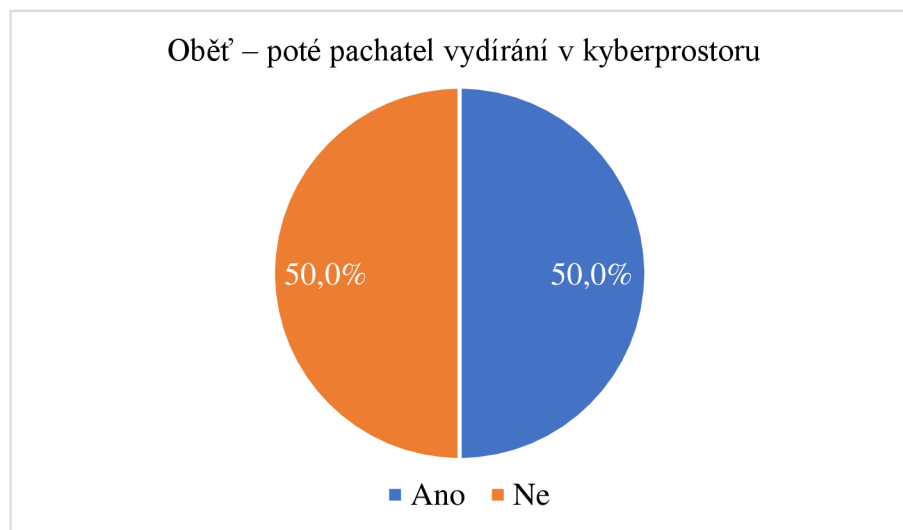
Graf 7: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím vydírání v kyberprostoru

Graf 7 ukazuje, že 8,3 % respondentů se stalo obětí vydírání v kyberprostoru. Pokud jde o absolutní četnost, vydíráno bylo celkem 23 respondentů, což je podstatně více než absolutní četnost obětí kyberšikany s projevy vydírání, kterých je celkem 7. Zde se projevilo „síto“ doplňujících otázek ke kyberšikaně oddělujících oběti obtěžování od skutečných obětí kyberšikany se splněním všech podstatných podmínek. I přesto je třeba výsledky vnímat s rezervou, jelikož si na jejich základě nemůžeme být jisti, zda konkrétní případy naplňovaly skutečné znaky trestného činu vydírání, či nikoli. Většina (91,7 %) respondentů uvedla, že zkušenost s vydíráním v kyberprostoru jako oběť nemá.

Tab. 8: Zkušenost s vydíráním v kyberprostoru v roli pachatele

Pachatel vydírání	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	2	0,7 %
Ne	276	99,3 %
Celkem	278	100 %

Za účelem ověření jedné z hypotéz dotazník zjišťoval rovněž zkušenosti respondentů s vydíráním v kyberprostoru v roli pachatele. Tabulka 8 ukazuje, že původcem vydírání se stali pouze 2 respondenti, tedy 0,7 % respondentů. Zbýlých 99,3 % respondentů uvedlo, že nikdy nikoho v kyberprostoru nevydírali. Zde vyvstává otázka, zda všichni respondenti odpovídali upřímně, či zda se zde i přes anonymitu dotazníku neprojevil strach některých respondentů z přiznání se ke spáchání vydírání vůči jiné osobě.

Graf 8: Zkušenost pachatelů vydírání v kyberprostoru s předchozí viktimizací prostřednictvím vydírání v kyberprostoru

Graf 8 ukazuje výsledek testování hypotézy **H2: Respondenti, kteří se stali obětí vydírání v kyberprostoru, se následně dopouštějí vydírání vůči jiným osobám častěji než respondenti, kteří se obětí vydírání v kyberprostoru nestali.**

Z grafu lze vyčíst, kolik pachatelů vydírání v kyberprostoru bylo v době před touto zkušeností v roli oběti vydírání. Jeden respondent (50 %) někoho vydíral v době poté, co byl sám obětí vydírání v online prostředí. Druhý respondent (50 %) se stal pachatelem vydírání, aniž by někdy před touto zkušeností byl obětí vydírání v kyberprostoru. Na základě uvedených výsledků a zároveň velmi nízkého počtu respondentů, kteří uvedli, že někoho v kyberprostoru vydírali, lze bez statistického testování **H2 zamítnout.**

Sexuální delikty v kyberprostoru

Následující část práce prezentuje výsledky týkající se zkušeností respondentů s viktimizací prostřednictvím sexuálních deliktů v kyberprostoru. Sexuálně laděná komunikace bývá součástí kybergroomingu. Jedná se o jednu z technik, kterou predátoři využívají ke snižování zábrán a manipulaci oběti. Hlavním cílem kybergroomerů je však vylákat oběť k osobní schůzce a tam ji např. sexuálně zneužít. Vzhledem k vynalézavosti predátorů je v průběhu komunikace s dítětem těžké odhalit, zda jde skutečně o kybergrooming. Pachatelé se často skrývají pod falešnou identitou. Proto dítě mnohdy až do chvíle osobního setkání netuší, že vede konverzaci např. s dospělým člověkem.

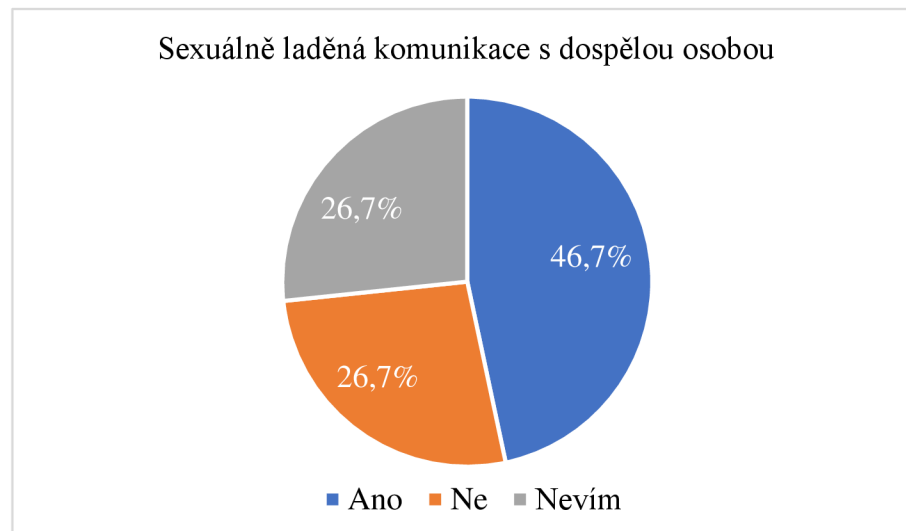
Ke zjištění, zda respondenti mají zkušenost se sexuálně laděnou komunikací v kyberprostoru, byla v dotazníku použita otázka obsahující popis deliktů sexuální povahy, jež bývají součástí kybergroomingu. Respondenti volili jeden či více typů komunikace, se kterými se v kyberprostoru setkali v posledním uplynulém roce. U některých typů komunikace však o trestný čin nejde, a to v případě, kdy se jedná o komunikaci mezi vrstevníky se souhlasem všech zúčastněných stran, která se podle směrnice EUR-Lex (2011, online) považuje za normální součást sexuálního vývoje dospívajících. Proto jsou u těchto činů za oběti označeni pouze ti respondenti, se kterými se sexuálním podtextem komunikovala dospělá osoba.

Tab. 9: Zkušenost se sexuálně laděnou komunikací v kyberprostoru

Typ sexuálně laděné komunikace	Absolutní četnost	Relativní četnost
Žádný z níže uvedených způsobů komunikace	218	78,4 %
Zaslání zprávy s fotografií, videem, audiem či textem se sexuálním obsahem	44	15,8 %
Jiný způsob sexuálně laděné komunikace	22	7,9 %
Nabídka, slíbení či poskytnutí úplaty, výhody či prospěchu za sexuální protislužbu	19	6,8 %
Přiměnění k poskytnutí částečně obnažené fotografie či videa	12	4,3 %
Návrh osobní schůzky za účelem pohlavního styku a podobného chování (před dovršením respondentova 15. roku věku)	11	4,0 %
Přiměnění k poskytnutí úplně nahé fotografie či videa	7	2,5 %
Přiměnění k pohlavnímu sebeukájení či obnažování	4	1,4 %
Donucení k pohlavnímu sebeukájení či obnažování vydíráním	1	0,4 %

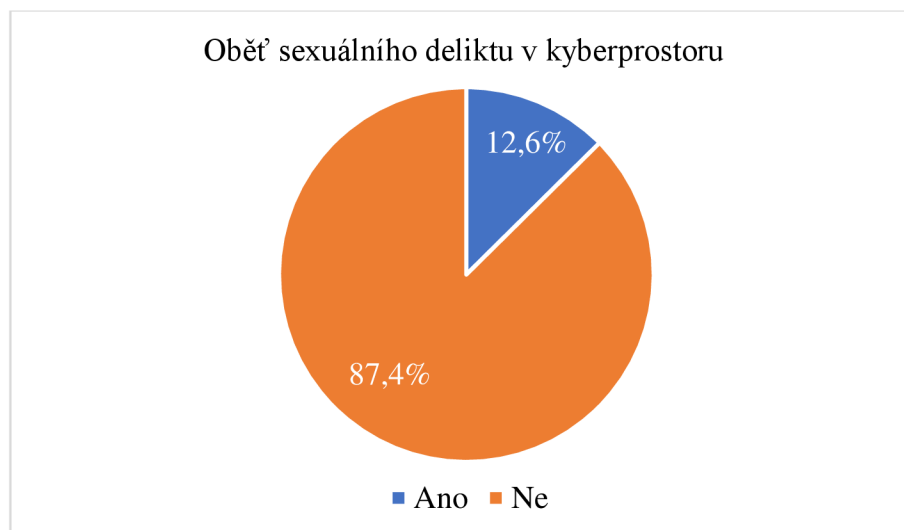
Tabulka 9 ukazuje, zda se respondenti v posledním uplynulém roce setkali se sexuálně laděnou komunikací v kyberprostoru, a pokud ano, o jaký způsob komunikace se jednalo. Většina respondentů (78,4 %) se se sexuálně laděnou komunikací v kyberprostoru neseetkala. Se zbývajících 21,6 % respondenty v posledním uplynulém roce někdo v online prostředí se sexuálním podtextem komunikoval. Největšímu počtu respondentů (15,8 %) byla zaslána fotografie, video, audiozáznam či text se sexuálním obsahem. Mohlo se tedy jednat o zpřístupňování pornografie dětem (trestný čin šíření pornografie a ohrožování výchovy dítěte). Naopak nejméně respondentů (0,4 %) bylo

donuceno k pohlavnímu sebeukájení či obnažování vydíráním, tzn. stalo se obětí sexuálního nátlaku. 6,8 % respondentům byla nabídnuta, slíbena či poskytnuta úplata, výhoda či jiný prospěch za sexuální protislužbu. Tyto respondenty je možné již nyní označit za oběti svádění k pohlavnímu styku bez ověřování, zda pachatelem byla dospělá osoba, či nikoli. Podle Szotkowskiho a kol. (2020, online) je totiž toto jednání zároveň považováno za zneužití dítěte k výrobě pornografie.

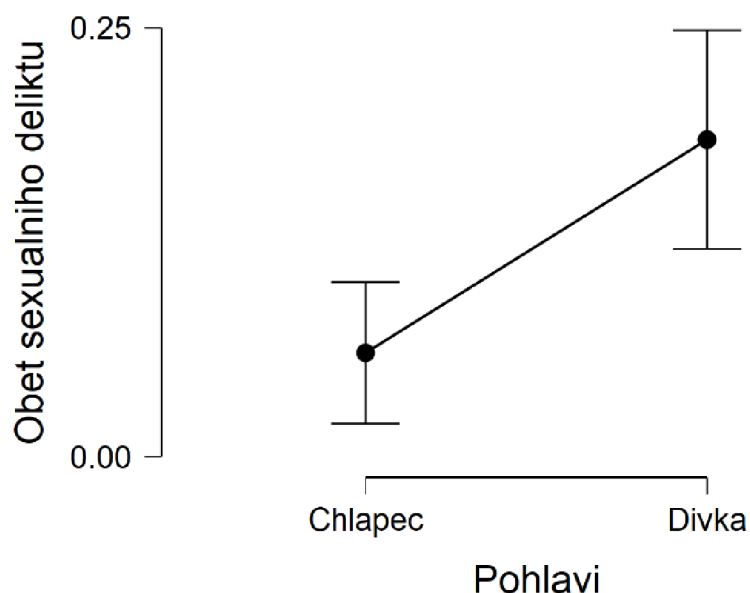
Graf 9: Zkušenost se sexuálně laděnou komunikací s dospělým v kyberprostoru

Graf 9 ukazuje, kolik procent respondentů v posledním uplynulém roce vedlo sexuálně laděnou komunikaci s dospělou osobou, kolik procent s nedospělou osobou a kolik procent respondentů neví, zda šlo o dospělou či nedospělou osobu. Téměř polovina (46,7 %) respondentů odpověděla, že daná osoba dospělá byla. Tyto respondenty lze označit za oběti sexuálních deliktů v kyberprostoru. 26,7 % respondentů uvedlo, že daná osoba dospělá nebyla. U těchto respondentů je možné předpokládat, že se jednalo o komunikaci s věkově blízkým jedincem považovanou za běžnou součást objevování vlastní sexuality. I tento typ komunikace je však stále třeba považovat za rizikový. Dospívající si nemohou být zcela jisti, zda intimní obsah komunikace druhá osoba někdy v budoucnu nezneužije. 26,7 % respondentů neví, zda byla daná osoba dospělá. Zde mohou mít respondenti např. pochybnosti o identitě osoby, s níž komunikovali. Pro účely vyvození závěrů z výsledků výzkumného šetření je však odpověď „nevím“ vnímána stejně, jako kdyby respondent odpověděl, že daná osoba dospělá nebyla.

Graf 10: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru

Graf 10 ukazuje, že 12,6 % respondentů se stalo obětí minimálně jednoho sexuálního deliktu v kyberprostoru. Číslo zahrnuje oběti sexuálního nátlaku, svádění k pohlavnímu styku a dalších sexuálních deliktů (viz tab. 9), s nimiž daným způsobem komunikovala dospělá osoba. Většina (87,4 %) respondentů se obětí sexuálního deliktu v kyberprostoru nestala.

Graf 11: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví

Pro doplnění bylo také pomocí statistického testu významnosti Independent-Samples T Testu zjištěno, že obětí sexuálních deliktů v kyberprostoru se za

poslední rok stalo více dívek než chlapců. Výsledek ukazuje graf 11. Konkrétně se jedná o 18,5 % dívek a 6,1 % chlapců (tedy téměř 3× méně než dívek).

Dotazník obsahoval také doplňující otázky týkající se respondentů, se kterými v posledním uplynulém roce někdo na internetu vedl sexuálně laděnou komunikaci, a to ať už se jednalo o dospělého, či nikoli. Inspirací pro vytvoření doplňujících otázek byl dotazník Veličkové (2009, online). Z výsledků vyplynulo, že 46,7 % respondentů znalo danou osobu pouze z prostředí internetu. Takové zjištění je určitým varovným signálem, jelikož nemusí být zřejmé, kdo s respondentem komunikoval a jaké měl úmysly. 31,7 % respondentů později zjistilo, že je daná osoba jiná (starší, mladší, jiného pohlaví apod.) než v průběhu předchozí online komunikace. Dotazník se však již respondentů neptal, v čem byla osoba jiná. S 50 % respondenty se daná osoba snažila domluvit osobní schůzku. 21,7 % respondentů se s danou osobou osobně setkala. 30,8 % respondentů mělo po osobním setkání z dané osoby strach. Při bližším zkoumání a doplnění dotazníku o další otázky by se z výsledků daly zjistit podrobnější informace o rizikovosti komunikace apod.

Tab. 10: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru ve vztahu k frekvenci používání internetu

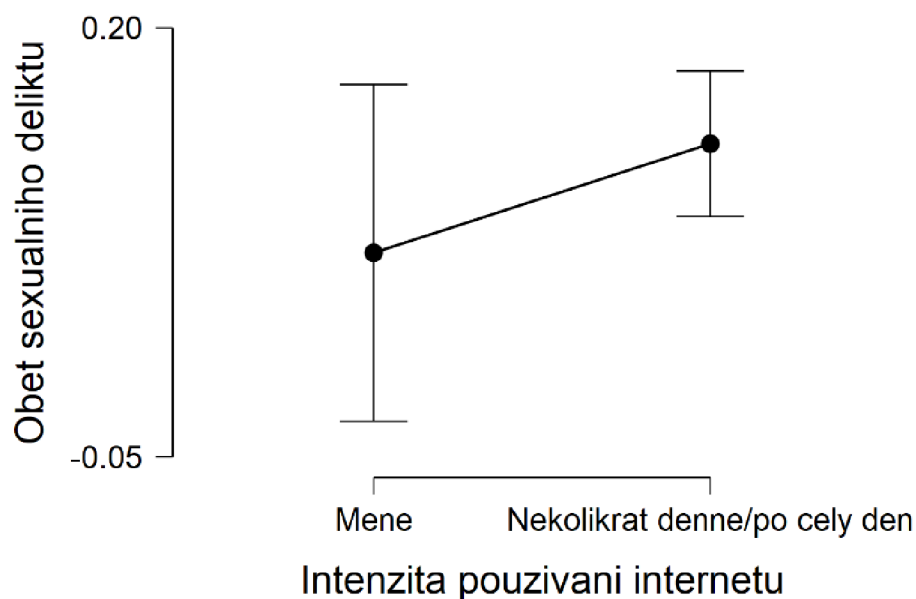
Independent Samples T-Test

	Test	Statistic	df	p
Oběť sexuálního deliktu	Student	-0.975	276	0.165
	Mann-Whitney	3381.000		0.165

Pozn.: Alternativní hypotéza u všech testů předpokládá, že skupina používající internet méně často je menší než skupina používající internet několikrát denně nebo nepřetržitě po celý den.

Tabulka 10 ukazuje výsledek testování hypotézy **H3: Respondenti používající častěji internet se stávají obětí sexuálních deliktů v kyberprostoru častěji než respondenti používající internet méně často.**

Za respondenty používající internet „častěji“ byli zvoleni ti, kteří používají internet několikrát denně nebo nepřetržitě po celý den (viz. tab. 5). Hypotéza je testována pomocí Independent-Samples T Testu. Na základě použití Student t-testu a Mann-Whitney testu vyšla hladina významnosti (p) 0,165, tedy vyšší než 0,05. Z toho vyplývá, že mezi hodnotami neexistuje statisticky průkazný rozdíl. Nulová hypotéza je přijata a alternativní hypotéza je zamítnuta. **H3 je zamítnuta.**

Graf 12: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru ve vztahu k frekvenci používání internetu

Graf 12 rozdíl mezi hodnotami ukazuje. H3 lze tedy vizuálně přijmout. Rozdíl mezi hodnotami je však na základě statistického testování neprůkazný (viz tab. 10), proto je **H3 zamítnuta**.

Šíření intimních materiálů na internetu

Následuje prezentace výsledků týkajících se zkušeností respondentů s viktimizací prostřednictvím šíření intimních materiálů na internetu. Jedná se o jednu z oblastí sextingu, kdy jsou obdržené sexuálně laděné materiály posléze zneužity – zveřejněny na internetu či rozeslány dalším osobám.

Tab. 11: Zkušenost s umístěním intimního materiálu na internet

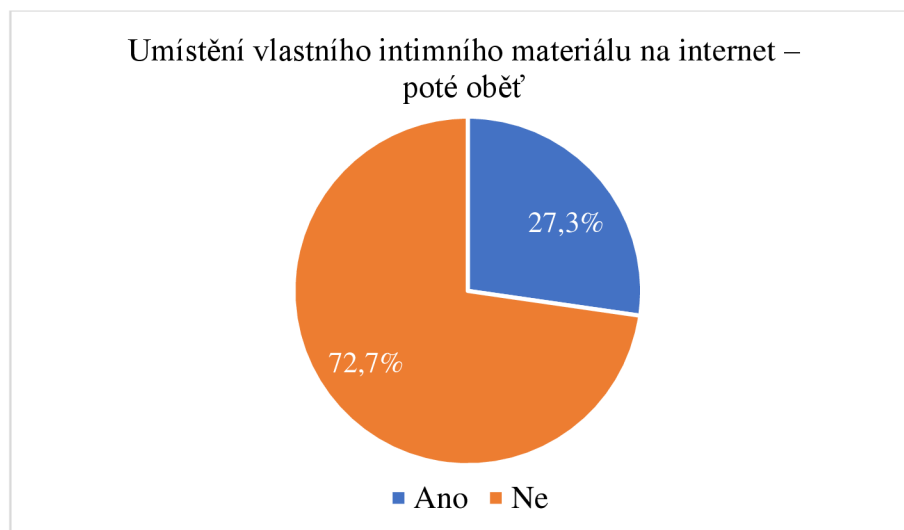
Umístění vlastního intimního materiálu na internet	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	247	88,8 %
Částečně obnažená fotografie/video	27	9,7 %
Částečně i zcela obnažená fotografie/video	4	1,4 %
Zcela obnažená fotografie/video	0	0,0 %
Celkem	278	100 %

V souvislosti s jednou z hypotéz dotazník zjišťoval, zda respondenti někdy umístili na internet svoji intimně laděnou fotografii či video a zda se jednalo o zcela nebo částečně obnaženou fotografii či video nebo obojí. Tabulka 11 ukazuje, že většina (88,8 %) respondentů nikdy na internet svůj intimní materiál neumístila. Zbývajících 11,2 % respondentů zkušenost se zveřejněním zcela či částečně obnažené fotografie nebo videa má. 9,7 % respondentů umístilo na internet pouze fotografii či video, na kterých byli částečně svlečení. 1,4 % respondentů na internet umístilo oba typy intimně laděného materiálu. Pouze zcela obnažený materiál na internet neumístil žádný respondent.

Tab. 12: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím šíření intimně laděného materiálu na internetu

Oběť šíření intimního materiálu na internetu	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ne	267	96,0 %
Částečně obnažená fotografie/video	7	2,5 %
Částečně i zcela obnažená fotografie/video	4	1,4 %
Zcela obnažená fotografie/video	0	0,0 %
Celkem	278	100 %

Tabulka 12 znázorňuje počet obětí šíření intimních materiálů v online prostředí a jejich rozložení do kategorií podle toho, zda se jednalo o částečně nebo zcela obnaženou fotografii či video anebo obě varianty. 96 % respondentů zkušenost se šířením jejich intimně laděných materiálů v kyberprostoru nemá. Zbývá 4 % respondentů danou zkušenost má. 2,5 % respondentů se v minulosti stalo obětí šíření jejich částečně obnažené fotografie či videa. Obětí šíření částečně obnažené i zcela obnažené fotografie či videa se stalo 1,4 % respondentů. Obětí šíření pouze zcela obnaženého materiálu se nestal žádný respondent. Při šíření intimních materiálů se děti stávají obětí bez ohledu na to, zda k šíření daly svolení (Szotkowski a kol., 2020, online). I přesto dotazník pro zajímavost zahrnoval doplňující otázku, zda s umístěním svého intimního materiálu na internet respondenti souhlasili. Většina (72,7 %) respondentů se šířením daného materiálu nesouhlasila. Tři respondenti (27,3 %) se šířením však souhlasili. Z hlediska kyberšikany bylo rovněž zjištěno, že víc než polovinu respondentů (54,6 %) šíření jejich intimních fotografií či videí trápilo dost a opravdu hodně. Z toho u 83,3 % respondentů trápení trvalo 3 týdny a déle.

Graf 13: Zkušenost obětí šíření intimních materiálů na internetu s předchozím umístěním vlastních intimních materiálů na internet

Na základě grafu 13 je možné testovat hypotézu **H4: Respondenti, kteří umístili své intimní materiály na internet, se následně stávají obětí šíření intimních materiálů častěji než respondenti, kteří své intimní materiály na internet neumístili.**

Graf 13 zobrazuje počet respondentů, kteří se stali obětí šíření intimních materiálů na internetu v době poté, co na internet umístili své vlastní intimní materiály. Dále ukazuje počet respondentů, kteří se stali obětí šíření intimních materiálů na internetu, aniž by v době před touto zkušeností umístovali vlastní intimní materiály na internet. Z grafu lze vyčíst, že většina (72,7 %) respondentů, kteří se stali obětí šíření intimních materiálů, nikdy dříve na internet své intimní materiály nezveřejnila. Zbývajících 27,3 % respondentů se stalo obětí šíření intimních materiálů poté, co v minulosti umístili na internet svou vlastní intimně laděnou fotografii či video. Na základě uvedených výsledků je možné bez statistického testování **H4 zamítnout.**

Zneužití osobních údajů v kyberprostoru

Následující část práce prezentuje výsledky výzkumného šetření týkající se zkušeností respondentů s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru. Zneužívání osobních dat je často součástí kyberšikany i dalších rizikových jevů v kyberprostoru. Proto je nezbytné, s ohledem na ochranu vlastního soukromí, pečlivě zvažovat, jaké informace o sobě na internetu zveřejňujeme.

Tab. 13: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru

Způsob zneužití osobních údajů	Absolutní četnost	Relativní četnost
Žádný z níže uvedených způsobů	231	83,1 %
Průnik na účet za účelem získání osobních údajů	24	8,6 %
Zneužití osobních údajů způsobem, který se respondentovi nelíbil	20	7,2 %
Průnik na účet a vydávání se za respondenta	10	3,6 %
Vytvoření urážlivé či nepřátelské stránky nebo obrázku namířeného vůči respondentovi	3	1,1 %
Vytvoření falešného profilu jménem respondenta a zveřejňování nepravdivých, poškozujících či urážejících informací	2	0,7 %

Tabulka 13 znázorňuje zkušenosti respondentů se zneužitím jejich osobních údajů v kyberprostoru v posledním uplynulém roce. Respondenti mohli v dotazníku zvolit libovolný počet odpovědí. Většina respondentů (83,1 %) se s žádným ze způsobů zneužití osobních údajů v kyberprostoru v posledním roce nesetkala. Zbývajícím 16,9 % respondentů však za poslední uplynulý rok osobní údaje zneužity byly. Z obětí zneužití osobních dat nejvíce respondentů (8,6 %) uvedlo, že někdo použil jejich heslo, aby pronikl na jejich účet a získal přístup k jejich osobním údajům. 7,2 % respondentů odpovědělo obecněji, a to, že někdo použil jejich osobní údaje způsobem, který se jim nelíbil. Nejméně respondentů (0,7 %) se stalo obětí vytvoření falešného profilu jejich jménem a následného zveřejňování nepravdivých, poškozujících či urážejících informací na daný profil.

Tab. 14: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru ve vztahu k věku

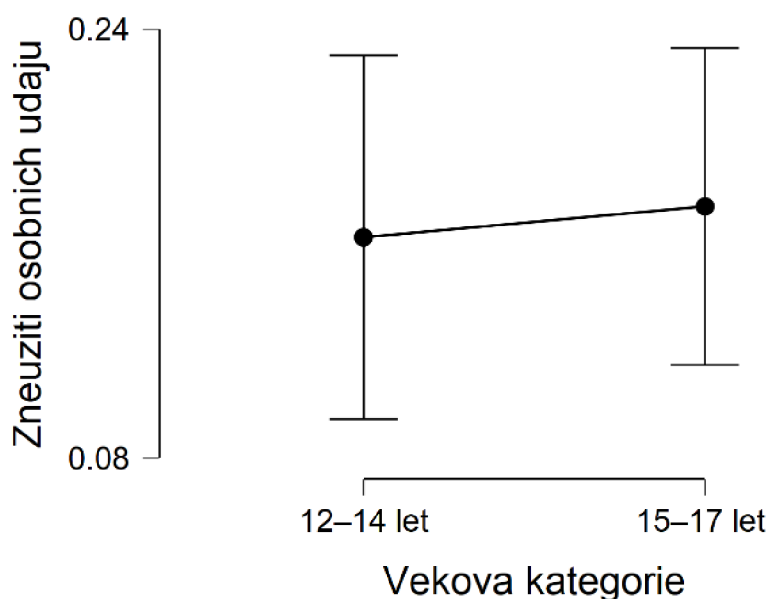
Independent Samples T-Test

	Test	Statistic	df	p
Oběť zneužití osobních údajů	Student	-0.252	276	0.401
	Mann-Whitney	9310.000		0.401

Pozn.: Alternativní hypotéza u všech testů předpokládá, že skupina ve věku 12–14 let je menší než skupina ve věku 15–17 let.

Tabulka 14 ukazuje výsledek testování hypotézy **H5: Respondenti ve věku 15–17 let se stávají obětí zneužití osobních údajů častěji než respondenti ve věku 12–14 let.**

Hypotéza je testována pomocí Independent-Samples T Testu. Na základě použití Student t-testu a Mann-Whitney testu vyšla hladina významnosti (p) 0,401, tedy vyšší než 0,05. Z toho vyplývá, že mezi hodnotami neexistuje statisticky průkazný rozdíl. Nulová hypotéza je přijata a alternativní hypotéza je zamítnuta, tzn. **H5 je zamítnuta.**

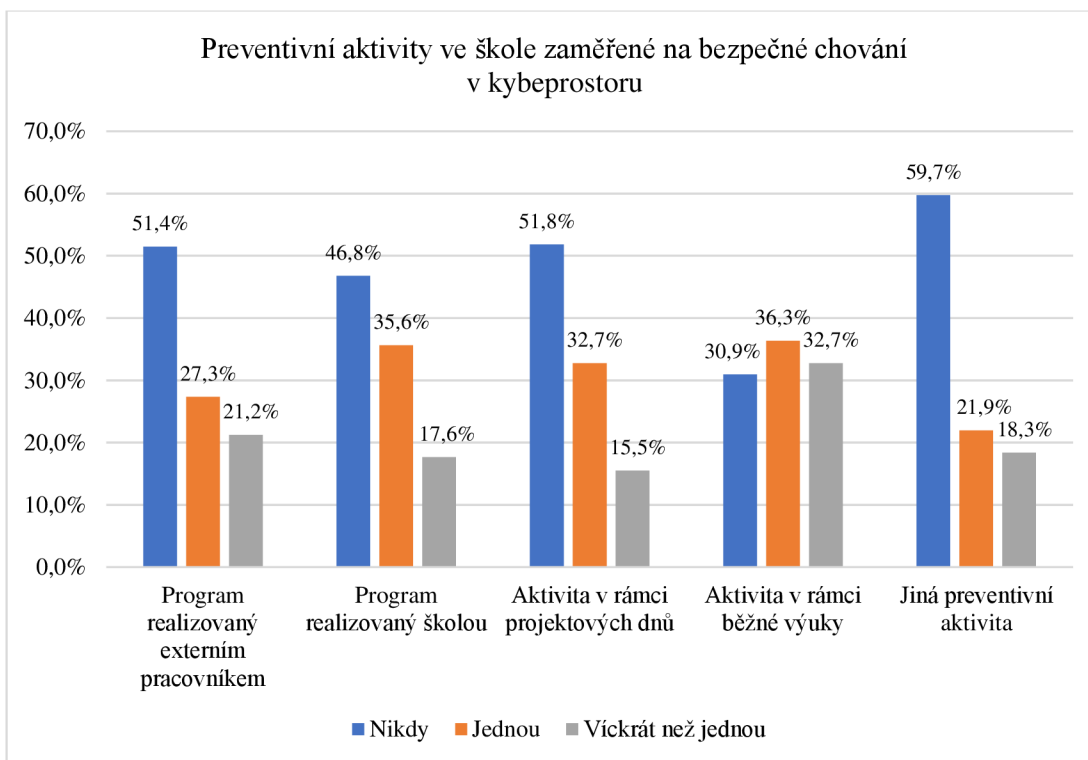

Graf 14: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru ve vztahu k věku

Podle grafu 14 se respondenti ve věku 15–17 let stávají obětí zneužití osobních údajů v kyberprostoru častěji než respondenti ve věku 12–14 let. Hypotéza H5 je na základě grafu 14 vizuálně přijata. Rozdíl mezi hodnotami je však velmi malý a statisticky neprůkazný (viz tab. 14). Proto je na základě statistického testování, jehož výsledek zobrazuje tabulka 14, **H5 zamítnuta.**

Prevence

Následující část práce prezentuje výsledky výzkumného šetření týkající se účasti respondentů na aktivitách specifické primární prevence ve škole zaměřených na bezpečné chování v kyberprostoru. Prevence je považována za naprosto klíčovou v předcházení viktimizaci dětí v kyberprostoru.

Graf 15: Zkušenost s typy preventivních aktivit ve škole zaměřených na bezpečné chování v kyberprostoru

Graf 15 znázorňuje, kterých školních preventivních aktivit zaměřených na bezpečné chování v kyberprostoru se respondenti zúčastnili, a zda šlo o účast jednorázovou či opakovanou. Z grafu lze vyčíst, že nejvíce se respondenti účastní preventivních aktivit v rámci běžné výuky na některém z předmětů. Více než třetina (36,3 %) respondentů se takové aktivity zúčastnila jednou a další necelá třetina (32,7 %) se této aktivity zúčastnila vícekrát než jednou. Graf dále ukazuje, že u všech preventivních aktivit převládá jednorázová účast nad účastí opakovanou. Až na prevenci v rámci běžné výuky, se všech ostatních preventivních aktivit zúčastnila vícekrát než jednou méně než čtvrtina respondentů. Preventivní aktivity realizované externím pracovníkem, preventivní aktivity v rámci projektových dnů a „jiné“ preventivní aktivity se více než polovina respondentů nezúčastnila nikdy.

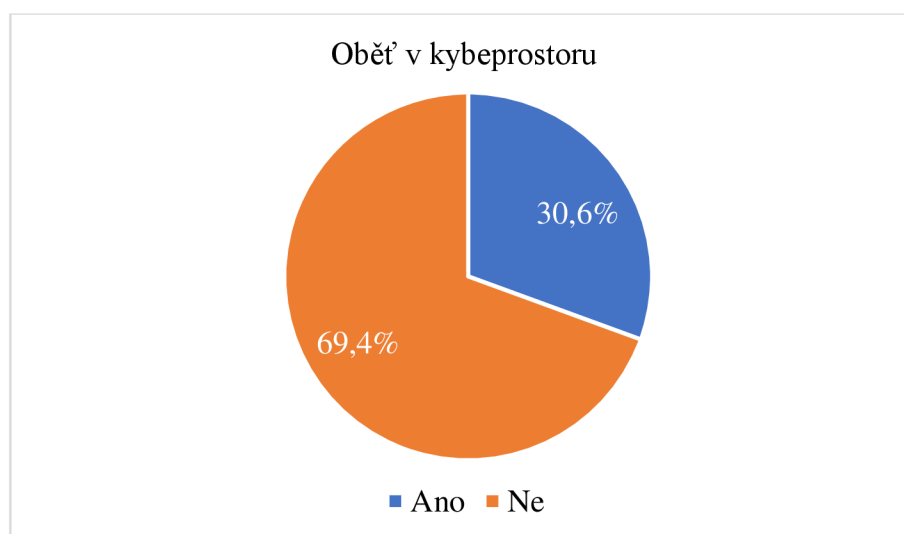

Graf 16: Zkušenost s preventivní aktivitou ve škole zaměřenou na bezpečné chování v kyberprostoru

Z grafu 16 lze vyčíst, že většina (87,8 %) respondentů se alespoň jednou zúčastnila minimálně jedné školní preventivní aktivity zaměřené na bezpečnost v kyberprostoru. 12,2 % respondentů uvedlo, že se nikdy nezúčastnili žádné školní preventivní aktivity zaměřené na bezpečnost v kyberprostoru.

Oběti v kyberprostoru

Poslední část podkapitoly shrnuje dříve uvedené výsledky týkající se obětí vybraných rizikových jevů v kyberprostoru a podává informaci o tom, kolik respondentů má alespoň jednu zkušenost s viktimizací v kyberprostoru (viz graf 17).

Graf 17: Zkušenost s viktimizací v kyberprostoru

Graf 17 zobrazuje, že téměř třetina respondentů (30,6 %) se stala obětí alespoň jednoho z vybraných rizikových jevů v kyberprostoru, tzn. obětí kyberšikany, vydírání, sexuálního deliktu, šíření intimních materiálů či zneužití osobních údajů ve virtuálním prostředí. Většina respondentů (69,4 %) se obětí v kyberprostoru nestala.

Tab. 15: Zkušenost s viktimizací v kyberprostoru ve vztahu k účasti na aktivitě specifické primární prevence ve škole

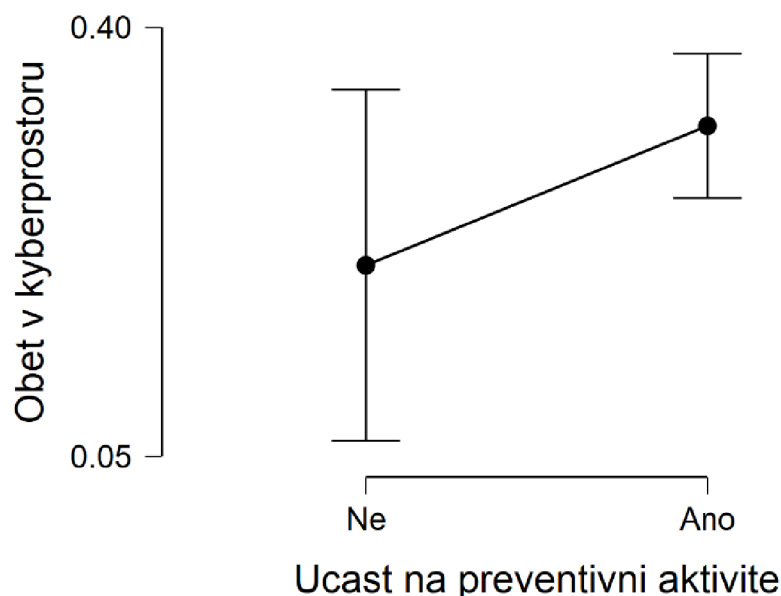
Independent Samples T-Test

	Test	Statistic	df	p
Oběť v kyberprostoru	Student	-1.349	276	0.911
	Mann-Whitney	3676.000		0.911

Pozn.: Alternativní hypotéza u všech testů předpokládá, že skupina neúčastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole je větší než skupina účastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole.

Tabulka 15 ukazuje výsledky testování hypotézy **H6: Respondenti neúčastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole se stávají obětí v kyberprostoru častěji než respondenti účastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole.**

Hypotéza je testována za pomoci Independent-Samples T Testu. Na základě použití Student t-testu a Mann-Whitney testu vyšla hladina významnosti (p) 0,911, tedy vyšší než 0,05. Z toho vyplývá, že mezi hodnotami neexistuje statisticky průkazný rozdíl. Nulová hypotéza je přijata a alternativní hypotéza je zamítnuta. **H6 je zamítnuta.**

Graf 18: Zkušenost s viktimizací v kyberprostoru ve vztahu k účasti na aktivitě specifické primární prevence ve škole

Graf 18 potvrzuje **zamítnutí** hypotézy **H6**. Graf ukazuje, že respondenti, kteří se alespoň jednou zúčastnili školní aktivity specifické primární prevence zaměřené na bezpečnost v kyberprostoru, se stali obětí v kyberprostoru častěji než respondenti, kteří se nikdy nezúčastnili školní aktivity specifické primární prevence zaměřené na bezpečnost v kyberprostoru.

4.4 Shrnutí výzkumného šetření

Kvantitativní výzkumné šetření bylo zaměřené na zkušenosti adolescentů ve věku 12–17 let s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Pro realizaci výzkumného šetření byla zvolena metoda nestandardizovaného dotazníku vlastní konstrukce, který byl distribuován elektronicky, v únoru a březnu 2022. Dotazník obsahoval 25 otázek. Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 278 respondentů.

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Výzkumný cíl byl splněn. Na základě prostudované literatury a výsledků obdobných výzkumů bylo stanoveno 6 hypotéz. Jedna hypotéza byla přijata, dalších pět hypotéz bylo zamítnuto.

H1: Dívky se stávají obětí kyberšikany častěji než chlapci. – Přijata

Pro verifikaci hypotézy H1 byl použit statistický test významnosti, který prokázal statisticky významný rozdíl mezi hodnotami a potvrdil, že obětí kyberšikany se stávají častěji dívky než chlapci (viz tab. 7 a graf 6). Hypotéza byla přijata. Výsledek je ve shodě se zjištěními jiných výzkumů. Např. i podle Kopeckého a kol. (2015, s. 55) se obětí kyberšikany stávají častěji dívky než chlapci. Vyšší míra viktimizace u dívek může být způsobena vnímáním ženského pohlaví jako zranitelnějšího, křehčího a fyzicky slabšího. Dívky mohou rovněž disponovat více vlastnostmi vedoucími k jejich vyšší viktimnosti (např. vysoká důvěřivost). Podle Podané a Okolie (2019, online) se dívky stávají častěji oběťmi deliktů sexuální povahy. To potvrdil i graf 11. Vyšší míra viktimizace prostřednictvím sexuálních deliktů v kyberprostoru u dívek se mohla promítnout i do vyšší míry viktimizace prostřednictvím kyberšikany. Oběti trestných činů v sexuální oblasti se řadí mezi zvláště zranitelné oběti, mají tedy větší pravděpodobnost stát se znovu obětí dalších deliktů (§ 2 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů). Může tak docházet k reviktimizaci. Pro praxi navrhuji zaměřit se na prevenci kyberšikany, a to i sexuální povahy, u dívek.

H2: Respondenti, kteří se stali obětí vydírání v kyberprostoru, se následně dopouštějí vydírání vůči jiným osobám častěji než respondenti, kteří se obětí vydírání v kyberprostoru nestali. – Zamítnuta

Hypotéza H2 byla testována v programu Microsoft Excel. Z výsledků vyplývá, že původcem vydírání v kyberprostoru se stali pouze 2 respondenti (viz tab. 8). Jeden z nich byl dříve obětí vydírání, druhý nikoli (viz graf 8). Hypotéza byla tedy zamítnuta. Z takto nízkého počtu respondentů, kteří někoho vydírali, však nelze vyvozovat obecně platné závěry. Na jednu stranu se počet původců vydírání nedal předpokládat. Na druhou stranu výsledek může být způsoben strachem respondentů z přiznání se k vydírání, případně tím, že své jednání za vydírání nepovažují. Nepotvrdil se tedy ani výsledek výzkumu Kopeckého a kol. (2015, s. 63), který uvádí, že oběti vydírání v kyberprostoru sami tento útok realizovali vůči jiným osobám častěji než osoby, které se obětí vydírání v kyberprostoru nestali. Další výzkum by mohl zjišťovat, zda dochází k přepínání rolí mezi oběťmi a útočníky u jiných projevů kyberšikany (např. verbální útoky).

H3: Respondenti používající častěji internet se stávají obětí sexuálních deliktů v kyberprostoru častěji než respondenti používající internet méně často. – Zamítnuta

Pro verifikaci hypotézy H3 byl použit statistický test významnosti, který neprokázal statisticky významný rozdíl mezi hodnotami, hypotéza byla zamítnuta (viz tab. 10 a graf 12). Výsledek se tedy neshoduje s výsledky provedených výzkumů a tvrzeními autorů, že děti používající častěji internet se na internetu častěji setkávají s nebezpečími sexuální povahy a častěji se stávají oběťmi kybergroomingu (srov. Veličková, 2009, online; Hulanová, 2012, s. 148; Kopecký, Krejčí, 2013, online). Je třeba připustit, že výzkumy sloužící jako podklad pro sestavení hypotézy byly prováděny přibližně před deseti lety. Od jejich realizace uplynula poměrně dlouhá doba, za kterou mohlo dojít ke změnám. Jak vyplývá z výsledků výzkumného šetření, naprostá většina respondentů (89,6 %) (viz tab. 5) používá internet několikrát denně či nepřetržitě po celý den. Obětí sexuálního deliktu v kyberprostoru se stalo podstatně méně respondentů (12,6 %) (viz graf 10). Příčinou výsledku tedy mohlo být nenormální rozložení výzkumného souboru. Vzhledem k citlivosti tématu mohlo dojít k ovlivnění výsledku i tím, že se někteří respondenti k sexuálně laděné komunikaci nepřiznali. Další výzkum by se mohl zaměřit na počet hodin trávených dětmi denně online, na motivy dětí pro vstup do kyberprostoru

(např. seznamování) a na aktivity dětí v online prostředí právě ve vztahu k viktimizaci prostřednictvím sexuálních deliktů a kybergroomingu.

H4: Respondenti, kteří umístili své intimní materiály na internet, se následně stávají obětí šíření intimních materiálů častěji než respondenti, kteří své intimní materiály na internet neumístili. – Zamítnuta

Hypotéza H4 byla testována v programu Microsoft Excel. Bylo zjištěno, že necelá třetina respondentů (27,3 %) se stala obětí šíření intimních materiálů na internetu poté, co na internet sama umístila své intimní materiály (viz graf 13). Většina respondentů (72,7 %), kteří se stali obětí šíření intimních materiálů na internetu, své intimní materiály nikdy před touto zkušeností na internet neumístila. Hypotéza byla tedy zamítnuta. Výsledek se tedy neshoduje se závěrem předchozího výzkumu, který uvádí, že respondenti umísťující své intimní materiály na internet se častěji stávají obětí šíření intimních materiálů (Kopecký a kol., 2015, s. 66). Je třeba však vzít v potaz, že hypotéza se týkala pouze 11 (tj. 4 %) respondentů, kteří se stali obětí šíření intimních materiálů (viz tab. 12). Větší výzkumný soubor by možná vedl k jiným výsledkům. Vzhledem ke skutečnosti, že jde o intimní téma, mohlo dojít ke zkreslení výsledku také z důvodu, že se někteří respondenti nepřiznali k umístění či šíření vlastních intimních materiálů na internetu. Na druhou stranu je možné, že si respondenti více hlídají své soukromí, a tudíž své sexuálně laděné materiály zveřejňují a rovněž posílají dalším osobám na internetu v menší míře.

H5: Respondenti ve věku 15–17 let se stávají obětí zneužití osobních údajů častěji než respondenti ve věku 12–14 let. – Zamítnuta

Pro verifikaci hypotézy H5 byl použit statistický test významnosti, který neprokázal statisticky významný rozdíl mezi hodnotami, tudíž byla hypotéza zamítnuta (viz tab. 14 a graf 14). Nepotvrdil se tedy výsledek provedeného výzkumu, ze kterého vyplynulo, že starší adolescenti se setkávají se zneužitím osobních dat častěji než mladší adolescenti (Šmahel, Macháčková, Mascheroni, Dědková, Staksrud, Ólaffson, Livingstone, Hasebrink, 2020, online). Na druhou stranu rozdíl mezi počtem obětí zneužití osobních údajů v mladší věkové kategorii a ve starší věkové kategorii nebyl u výsledků uvedeného výzkumu příliš výrazný. Hypotéza H5 se dle grafu 14 vizuálně potvrdila. Rozdíl mezi hodnotami byl však velmi malý a na základě provedení Mann-Whitney testu i Student

t-testu statisticky neprůkazný. Z výsledku tedy vyplývá, že adolescenti ve věku 12–14 let a 15–17 let se stávají obětí zneužití osobních údajů v kyberprostoru ve stejné míře, bez ohledu na věk. Výsledek může být dán např. zvýšeným používáním ICT mladší věkovou kategorií (např. v souvislosti s pandemií covid-19) a její nižší ostražitostí v oblasti ochrany osobních údajů. Na dodržování zásad ochrany soukromí v kyberprostoru u dětí by se v praxi měla zaměřit např. škola v rámci preventivních aktivit (např. při výuce předmětu ICT).

H6: Respondenti neúčastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole se stávají obětí v kyberprostoru častěji než respondenti účastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole. – Zamítnuta

Hypotéza H6 byla verifikována za použití statistického testu významnosti, který neprokázal statisticky významný rozdíl mezi hodnotami, tudíž byla hypotéza zamítnuta (viz tab. 15 a graf 18). Výsledek ukázal, že naopak respondenti účastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole se častěji stávají obětí v kyberprostoru než respondenti neúčastníci se aktivit specifické primární prevence ve škole. Výsledek může plynout např. z neefektivity prováděné specifické primární prevence ve školách. Efektivní prevence je podle Bělíka a Hoferkové především systematická, koordinovaná a dlouhodobá. Jednorázové aktivity jsou mnohem méně účinné. Jednostranné a zjednodušené informace mohou být pro cílovou skupinu dokonce škodlivé (Bělík, Hoferková, 2016, s. 29–30). Graf 15 u většiny typů preventivních aktivit ukázal, že se jich opakovaně (vícekrát než jednou) zúčastnila méně než čtvrtina respondentů. Většina respondentů (87,8 %) se sice někdy zúčastnila školní preventivní aktivity zaměřené na bezpečné chování v kyberprostoru (viz graf 16), je však možné, že šlo spíše o aktivity jednorázové, a tudíž neefektivní. Z toho důvodu by v praxi mělo dojít k bližšímu zaměření na průběh preventivních programů ve školách a rovněž k ověření a doplnění znalostí a dovedností v oblasti realizace efektivní primární prevence zaměřené na bezpečné chování v kyberprostoru u učitelů, vedení školy, metodiků prevence a u dalších pověřených osob.

Výzkumné šetření se zaměřovalo na zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím kyberšikany, vydírání, sexuálních deliktů (kybergroomingu), šíření intimních materiálů a zneužití osobních údajů v kyberprostoru. Obětí kyberšikany se stalo 7,6 % respondentů (viz graf 5). Prostřednictvím vydírání v kyberprostoru bylo

viktimizováno 8,3 % respondentů (viz graf 7). Obětí sexuálního deliktu ve virtuálním prostředí se za poslední uplynulý rok stalo 12,6 % respondentů (viz graf 10). 4 % respondentů mají zkušenost s viktimizací prostřednictvím šíření intimně ladných materiálů na internetu (viz tab. 12) a 16,9 % respondentům byly v kyberprostoru v posledním uplynulém roce zneužity osobní údaje (viz tab. 13). Celkem se obětí alespoň jednoho z uvedených rizikových jevů stala necelá třetina (30,6 %) respondentů (viz graf 17).

Jedním z limitů výzkumného šetření je zaměření na poměrně široké téma. Pokud by se šetření soustředilo pouze na jednu vybranou oblast (např. viktimizaci prostřednictvím kyberšikany), mohlo by ji probádat více do hloubky. Dalším limitem je skutečnost, že každý případ viktimizace je naprosto jedinečný. V průběhu vyšetřování určitého deliktu se berou v potaz všechny faktory, které mohou ovlivnit vytvoření komplexního obrazu případu a jeho následné závěrečné vyhodnocení. Dotazníkové šetření má tudíž velmi zjednodušující a zobecňující charakter. Jelikož neznáme všechny okolnosti případu, nemůžeme s jistotou tvrdit, že se konkrétní respondent stal např. obětí vydírání. S tím souvisí i další limit, a to, že dotazník není schopen zjistit ani zajistit pravdomluvnost respondentů. Limitem je rovněž problém se zajištěním reprezentativnosti výzkumného souboru. Aby byl soubor reprezentativní, bylo by potřeba značně navýšit počet respondentů účastnících se výzkumného šetření. Všechny uvedené limity výzkumného šetření se mohly promítnout do jeho výsledků.

Závěr

Diplomová práce se zabývala problematikou viktimizace adolescentů v kyberprostoru. Kyberprostor je prostředím, které je dnes neodmyslitelnou součástí našich životů. Přináší nám však nejenom prospěch, ale i mnohá rizika. Vzhledem ke skutečnosti, že se online svět vyznačuje vysokou anonymitou, projevuje se v něm často efekt disinhibice, tedy odložení zábran. To v řadě případů vede k rizikovému chování, jež může mít velmi neblahé důsledky poškozující jedince či jeho sociální okolí. Kyberprostor je rovněž prostředím, které umožňuje vznik nejrůznějších projevů kyberkriminality. Pokud jde o viktimizaci v kyberprostoru, nejrizikovější skupinou jsou děti a dospívající. Kromě toho, že ve virtuálním prostředí tráví velké množství času, prochází také obdobím plným změn, kdy hledají svoji identitu a mají tendenci chovat se rizikově, a to nejen v reálném světě, ale i v kyberprostoru. Děti jsou považovány za zvlášť zranitelné oběti, které mají vyšší pravděpodobnost stát se obětí trestného činu. Právě proto je naprosto nezbytné věnovat značnou pozornost zásadám bezpečného chování a prevenci viktimizace mládeže v kyberprostoru.

Cílem práce bylo zmapovat problematiku viktimizace adolescentů v kyberprostoru. Cíl práce byl splněn. První kapitola stručně charakterizovala média a kyberprostor. Druhá kapitola se zabývala rizikovým chováním adolescentů v kyberprostoru. Nejprve byla popsána specifika vývojového období adolescence, ve kterém dochází ke komplexní proměně osobnosti, dále bylo vymezeno rizikové chování v adolescenci a s ním související syndrom rizikového chování v dospívání. Následně byl krátce popsán vztah reálné a virtuální identity adolescentů. Blíže se kapitola zaměřila na projevy rizikového chování ve virtuálním prostředí. Třetí kapitola se věnovala viktimizaci v kyberprostoru. Definovala viktimizaci jako součást vědního oboru viktimologie a některé související pojmy. Podrobněji se zabývala konkrétními projevy viktimizace adolescentů prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Třetí kapitola rovněž věnovala pozornost zásadám bezpečného chování a prevenci viktimizace v online prostředí.

Čtvrtá kapitola představila kvantitativní výzkumné šetření, jehož cílem bylo zjistit zkušenosti adolescentů s viktimizací prostřednictvím vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Výzkumný cíl byl naplněn. V rámci výzkumného šetření bylo testováno 6 hypotéz. Jedna hypotéza byla přijata, pět hypotéz bylo zamítnuto. Bylo zjištěno, že obětí v kyberprostoru se stalo 30,6 % respondentů, tedy necelá třetina.

Jedním z limitů práce je zaměření na poměrně široké téma. Pokud by se práce soustředila pouze na jednu vybranou oblast (např. viktimizaci prostřednictvím kyberšikany), mohla by ji teoreticky i prakticky zpracovat více do hloubky. U dotazníkového výzkumného šetření zaměřeného na zkušenosti s viktimizací adolescentů v kyberprostoru je omezením značné zobecnění výsledků (i přes jedinečnost každého případu), problém se zajištěním upřímnosti respondentů a reprezentativnosti výzkumného souboru. Další práce by se proto mohla soustředit pouze na viktimizaci prostřednictvím jednoho vybraného rizikového jevu a dotazníkové výzkumné šetření by mohlo být doplněno o kvalitativně orientovaný výzkum (např. rozhovory s odborníky, s oběťmi).

Přínos práce by mohl spočívat v zaměření na viktimizaci. Jedním z přínosů výzkumného šetření by mohlo (vzhledem k anonymitě dotazníku) být možné odhalení latentních jevů, tedy obětí, které svou viktimizaci nikde nenahlásily. Práce by rovněž mohla být upozorněním na závažnost viktimizace dětí prostřednictvím rizikových jevů v kyberprostoru. Mohla by sloužit odborníkům pracujícím s dospívajícími, ale i laické veřejnosti (např. rodičům dospívajících) k orientaci v problematice. V sociálně-pedagogické praxi by práce mohla najít využití v oblasti osvěty a také v oblasti (zejména primární) prevence rizikového chování a viktimizace adolescentů v kyberprostoru, a to na úrovni školství, neziskového sektoru apod.

Seznam použitých zdrojů

Monografie a kapitoly v monografiích

- BĚLÍK, Václav a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí: pro studenty pomáhajících oborů*. Brno: Tribun EU, 2016. 141 s. ISBN 978-80-263-1015-0.
- CARR-GREGG, Michael. *Psychické problémy v dospívání*. Praha: Portál, 2012. 142 s. ISBN 978-80-262-0062-8.
- ČERNÁ, Alena (ed.). *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. 152 s. ISBN 978-80-247-4577-0.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Psychologie obětí. In: ČÍRTKOVÁ, Ludmila, VITOUŠOVÁ, Petra a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007, s. 11–50. ISBN 978-80-247-2014-2.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1.
- DĚDKOVÁ, Lenka. Navazování kontaktů online a setkávání se s neznámými lidmi z internetu. In: ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014, s. 75–97. ISBN 978-80-247-5010-1.
- DULOVICS, Mário a KAMENSKÁ, Jana. Mediálna výchova a jej postavenie v oblasti prevencie online rizikového správania v škole – analýza empirických zistení. In: RASZKOVÁ, Tereza a ŠPRÁCHALOVÁ, Lucie (eds.). *Acta Sociopathologica V: přístupy k řešení rizikového chování*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. s. 53–63. ISBN 978-80-7435-713-8.
- ECKERTO VÁ, Lenka a DOČEKAL, Daniel. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. Brno: Computer Press, 2013. 224 s. ISBN 978-80-251-3804-5.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- HAMANOVÁ, Jana a CSÉMY, Ladislav. Syndrom rizikového chování v dospívání – teoretické předpoklady a souvislosti. In: KABÍČEK, Pavel, CSÉMY, Ladislav, HAMANOVÁ, Jana a kol. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, s. 32–48. ISBN 978-80-7387-793-4.

- HOFERKOVÁ, Stanislava. Rizikové chování dětí a mládeže v českých výzkumech. In: RASZKOVÁ, Tereza a ŠPRÁCHALOVÁ, Lucie (eds.). *Acta Sociopathologica IV: ohrožení dítěte v kontextu společenských změn*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017, s. 97–108. ISBN 978-80-7435-666-7.
- HULANOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita páchaná na dětech: psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012. 217 s. ISBN 978-80-7387-545-9.
- HULANOVÁ, Lenka. Online rizikové chování teenagerů. In: KABÍČEK, Pavel, CSÉMY, Ladislav, HAMANOVÁ, Jana a kol. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha: Triton, 2014, s. 187–198. ISBN 978-80-7387-793-4.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. 2., aktualizované vyd. Praha: Grada, 2016. 254 s. ISBN 978-80-247-5326-3.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021. 631 s. ISBN 978-80-7502-499-2.
- JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4.
- JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Masová média*. 2., přepracované vyd. Praha: Portál, 2015. 390 s. ISBN 978-80-262-0743-6.
- JIROVSKÝ, Václav. *Kybernetická kriminalita: nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství*. Praha: Grada, 2007. 284 s. ISBN 978-80-247-1561-2.
- KARÁSKOVÁ ULBERTOVÁ, Zuzana. Rodič, vychovatel a dítě na internetu. In: KRČMÁŘOVÁ, Barbora et al. *Děti a online rizika: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2012, s. 51–68. ISBN 978-80-904920-2-8.
- KOPECKÝ, Kamil a kol. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 169 s. ISBN 978-80-244-4861-9.
- KOŽÍŠEK, Martin a PÍSECKÝ, Václav. *Bezpečně na internetu: průvodce chováním ve světě online*. Praha: Grada, 2016. 175 s. ISBN 978-80-247-5595-3.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. 215 s. ISBN 978-80-262-0643-9.
- MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upravené vyd. Praha: Portál, 2003. 141 s. ISBN 80-7178-747-7.

- MACHÁČKOVÁ, Hana. Soukromí a sebe-odkrývání na online sociálních sítích. In: ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014, s. 55–74. ISBN 978-80-247-5010-1.
- MAREŠ, Petr, RABUŠIC, Ladislav a SOUKUP, Petr. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 508 s. ISBN 978-80-210-6362-4.
- MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozšířené a přepracované vyd. Praha: Portál, 2009. 639 s. ISBN 978-80-7367-574-5.
- MIOVSKÝ, Michal a kol. *Prevence rizikového chování ve školství I. 2.*, přepracované a doplněné vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, 2015. 328 s. ISBN 978-80-7422-391-4.
- NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. 147 s. ISBN 978-80-247-4042-3.
- NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. 3., přepracované vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5.
- PETRO, Jozef. *Výkladový slovník internetu*. Praha: CP Books, 2005. 160 s. ISBN 80-7226-222-X.
- PROCHÁZKA, Roman, ŠMAHAJ, Jan, KOLAŘÍK, Marek a LEČBYCH, Martin. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada, 2014. 249 s. ISBN 978-80-247-4451-3.
- REIFOVÁ, Irena a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- ROGERS, Vanessa. *Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty*. Praha: Portál, 2011. 97 s. ISBN 978-80-7367-984-2.
- SAK, Petr. Informační společnost – nová fáze evoluce. In: SAK, Petr a kol. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: vzdělávání a život v komputerovaném světě*. Praha: Portál, 2007, s. 11–36. ISBN 978-80-7367-230-0.
- SAK, Petr a SAKOVÁ, Karolína. Digitalizace životního stylu a životního pole člověka. In: SAK, Petr a kol. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: vzdělávání a život v komputerovaném světě*. Praha: Portál, 2007, s. 249–278. ISBN 978-80-7367-230-0.

- STAŇKOVÁ, Lenka, ŠČERBA, Filip a VICHLENDÁ, Milan. *Násilná kriminalita*. Praha: Leges, 2014. 263 s. ISBN 978-80-7502-069-7.
- ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. 183 s. ISBN 978-80-247-5010-1.
- ŠKYŘÍK, Petr. *Internet: definice, možnosti, vize*. Brno: Tribun EU, 2009. 179 s. ISBN 978-80-7399-784-7.
- ŠMAHEL, David. *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton, 2003a. 158 s. ISBN 80-7254-360-1.
- ŠMAHEL, David. Souvislosti reálné a virtuální identity dospívajících. In: MAREŠ, Petr a POTOČNÝ, Tomáš (eds.). *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.–17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003b, s. 315–330. ISBN 80-86598-61-6.
- ŠMAHEL, David. Děti na internetu. In: ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014, s. 19–36. ISBN 978-80-247-5010-1.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., doplněné a přepracované vyd. Praha: Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VÁLKOVÁ, Helena, KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. 636 s. ISBN 978-80-7400-429-2.
- VELIČKOVÁ HULANOVÁ, Lenka. Kybergrooming a kyberstalking. In: KRČMÁŘOVÁ, Barbora et al. *Děti a online rizika: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2012, s. 87–108. ISBN 978-80-904920-2-8.
- VELIKOVSKÁ, Martina. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. Praha: Grada, 2016. 168 s. ISBN 978-80-247-4849-8.
- VENCLÍKOVÁ, Simona. Nemajetková újma dětí a její odškodnění: Úprava podle nového občanského zákoníku. In: JÍLEK, Dalibor a ČECHOVÁ, Irena (eds.). *Společnost přátelská k dětem v obtížích*. Brno: Česko-britská o.p.s., 2016, s. 95–115. ISBN 978-80-905598-2-0.
- VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7367-387-1.

Právní předpisy

- EUR-LEX. *Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/92/EU ze dne 13. prosince 2011 o boji proti pohlavnímu zneužívání a pohlavnímu vykořisťování dětí a proti dětské pornografii, kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2004/68/SVV* [online]. EUR-Lex, 2011. [cit. 2022-01-26]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0093&from=EN>.
- MŠMT. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010 [cit. 2021-09-27]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>.
- MŠMT. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních: Příloha č. 7* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2017 [cit. 2021-11-17]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>.
- MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019–2027* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2019 [cit. 2021-12-19]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf.
- MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021 [cit. 2021-12-19]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010–2021 [cit. 2021-12-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.
- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010–2021 [cit. 2021-11-23]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45>.
- Zákon č. 181/2014 Sb., o kybernetické bezpečnosti a změně souvisejících zákonů (zákon o kybernetické bezpečnosti). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010–2021 [cit. 2021-06-23]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2014-181>.

Internetové zdroje

- AntiCyber* [online]. © 2022 [cit. 2022-02-27]. Dostupné z: <https://www.anticyber.cz/>.
- BROOKS, Fiona, CHESTER, Kayleigh, KLEMERA, Ellen and MAGNUSSON, Josefine. *Cyberbullying: An analysis of data from the Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey for England, 2014* [online]. London: Public Health England, 2017. 28 pp. [cit. 2022-03-31]. Available from: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/621070/Health_behaviour_in_school_age_children_cyberbullying.pdf.
- Internetem bezpečně* [online]. © 2018 [cit. 2021-11-05]. ISSN 2571-3736. Dostupné z: <https://www.internetembezpecne.cz/>.
- KOPECKÝ, Kamil. Jak na prevenci kyberšikany. In: *E-Bezpečí* [online]. 2011 [cit. 2022-01-26]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/rodice-ucitele-zaci/361-prevence-kybersikany>.
- KOPECKÝ, Kamil. Stručný úvod do problematiky online vydírání českých dětí se zaměřením na tzv. sextortion. In: *Pediatric pro praxi* [online]. Olomouc: Solen, s. r. o., 2014, roč. 15, č. 6, s. 352–354 [cit. 2022-03-30]. ISSN 1803-5264. Dostupné z: <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2014/06/07.pdf>.
- KOPECKÝ, Kamil. Kyberflashing – staronový druh sexuálního kontaktu v online světě. In: *E-Bezpečí* [online]. 2017 [cit. 2021-11-05]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/rizikove-jevy-spojene-s-online-komunikaci sexting/1255-kyberflashing>.
- KOPECKÝ, Kamil a KREJČÍ, Veronika. *Rizika virtuální komunikace: příručka pro učitele a rodiče* [online]. Olomouc: NET UNIVERSITY, 2010. 34 s. [cit. 2021-11-05]. ISBN 978-80-254-7866-0. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/tiskoviny/14-rizika-internetove-komunikace-prirucka-pro-rodice-a-ucitele/file>.
- KOPECKÝ, Kamil a SZOTKOWSKI, René. *Sexting a rizikové seznamování českých dětí v kyberprostoru (výzkumná zpráva)* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017. 31 s. [cit. 2021-11-05]. Dostupné z: <https://www.o2chytraskola.cz/data/files/sexting-vyzkumna-zprava-1-6-update-nbycwot06b.pdf>.

- KOPECKÝ, Kamil a SZOTKOWSKI, René. *České děti v kybersvětě (výzkumná zpráva)* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. 32 s. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/117-ceske-deti-v-kybersvete/file>.
- Kybergrooming* [online]. 2007–2021 [cit. 2022-01-26]. Dostupné z: <http://www.kybergrooming.cz/>.
- NYMAN, Anders. Risky behaviour on the Internet. In: *Children and Young Persons with Abusive and Violent Experiences Connected to Cyberspace: Challenges for Research, Rehabilitation, Prevention and Protection* [online]. Swedish Children's Welfare Foundation and the Working Group for Cooperation on Children at Risk under the Council of the Baltic Sea States, 2007, pp. 30–31 [cit. 2021-10-14]. Available from: <https://childrenatrisk.cbss.org/wp-content/uploads/2021/01/dbaFile15616.pdf>.
- PATOČKOVÁ, Tereza. Kyberprostor se naučili ovládat i ti, kteří v něm dívky zneužívají, říká psycholožka. In: *Aktuálně* [online]. 2021 [cit. 2022-02-25]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zora-duskova-reditelka-detskeho-krizoveho-centra/r~afa1b64e818111eba22aac1f6b220ee8/>.
- PELCÁK, Stanislav a PELCÁKOVÁ, Monika. *Rizikové chování dětí a mládeže* [online]. 2. vyd. Pardubice: Benepal, 2013. 68 s. [cit. 2021-09-28]. Dostupné z: http://www.benepal.cz/files/project_3_file/Rizikove-chovani-aktualizovana-publikace.pdf.
- PODANÁ, Zuzana a OKOLIE, Denisa. Viktimizace a vícenásobná viktimizace dětí. In: *Česká kriminologie* [online]. Praha: Česká kriminologická společnost, 2019, roč. 4, č. 1. 19 s. [cit. 2022-03-30]. ISSN 2464-6210. Dostupné z: <https://ceskakriminologie.cz/cs/archiv/2019-1/viktimizace-a-vicenasobna-viktimizace-deti/Attachment>.
- OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS. Online bullying in England and Wales: year ending March 2020. In: *Office for National Statistics* [online]. 2020 [cit. 2022-03-18]. Available from: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/bulletins/onlinebullyinginenglandandwales/yearendin gmarch2020>.
- ROUBALOVÁ, Michaela. Co ze statistik (ne)víme o obětech kriminality. In: *Česká kriminologie* [online]. Praha: Česká kriminologická společnost, 2021, roč. 6, č. 1–2. 11 s. [cit. 2022-03-14]. ISSN 2464-6210. Dostupné z: <https://ceska>

kriminologie.cz/cs/archiv/2021-120132/co-ze-statistik-ne-vime-o-obetech-kriminality.

- SULER, John. Adolescents in Cyberspace: the Good, the Bad, and the Ugly. In: *The Psychology of Cyberspace* [online]. 2005 [cit. 2021-10-23]. Available from: <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/adoles.html>.
- ŠMAHEL, David, MACHÁČKOVÁ, Hana, MASCHERONI, Giovanna, DĚDKOVÁ, Lenka, STAKSRUD, Elisabeth, ÓLAFSSON, Kjartan, LIVINGSTONE, Sonia and HASEBRINK, Uwe. *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries* [online]. 2020. 156 pp. [cit. 2021-11-17]. ISSN 2045-256X. Available from: http://eprints.lse.ac.uk/103294/1/EU_Kids_Online_2020_March2020.pdf.
- SZOTKOWSKI, René a kol. *Sexting u českých dětí* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 264 s. [cit. 2022-04-17]. ISBN 978-80-244-5794-9. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/odborne-studie/144-sexting-u-ceskych-deti-2020-szotkowski-kopecky-dobesova/file>.
- SZOTKOWSKI, René, KOPECKÝ, Kamil a KREJČÍ, Veronika. *Nebezpečí internetové komunikace IV* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 2013. 177 s. [cit. 2022-01-26]. ISBN 978-80-244-3912-9. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/58-nebezpeci-internetove-komunikace-iv-2012-2013/file>.
- THE CYBERSMILE FOUNDATION. What is cyberbullying?. In: *The Cybersmile Foundation* [online]. 2021 [cit. 2022-02-27]. Available from: <https://www.cybersmile.org/advice-help/category/what-is-cyberbullying>.
- VELIČKOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita zaměřená proti dětem* [online]. Praha, 2009. 143 s. [cit. 2021-12-03]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/21419/DPTX_2009_1_11210_ASZK10001_125970_0_80512.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Lenka Šulová.
- VLACH, Jiří, KUDRLOVÁ, Kateřina a PALOUŠOVÁ, Viktorie. *Kyberkriminalita v kriminologické perspektivě* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2020. 143 s. [cit. 2022-01-26]. ISBN 978-80-7338-189-9. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/463.pdf>.

Seznam tabulek

Tab. 1: Klasifikace rizik na internetu.....	26
Tab. 2: Kyberšikana jako tříložkový komplex	44
Tab. 3: Struktura výzkumného souboru podle pohlaví.....	60
Tab. 4: Struktura výzkumného souboru podle věku	60
Tab. 5: Frekvence používání internetu.....	62
Tab. 6: Zkušenost s projevy kyberšikany	66
Tab. 7: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím kyberšikany ve vztahu k pohlaví	66
Tab. 8: Zkušenost s vydíráním v kyberprostoru v roli pachatele.....	68
Tab. 9: Zkušenost se sexuálně laděnou komunikací v kyberprostoru	70
Tab. 10: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru ve vztahu k frekvenci používání internetu.....	73
Tab. 11: Zkušenost s umístěním intimního materiálu na internet.....	74
Tab. 12: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím šíření intimně laděného materiálu na internetu	75
Tab. 13: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru	77
Tab. 14: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru ve vztahu k věku.....	77
Tab. 15: Zkušenost s viktimizací v kyberprostoru ve vztahu k účasti na aktivitě specifické primární prevence ve škole.....	81

Seznam grafů

Graf 1: Struktura výzkumného souboru podle věkových kategorií	61
Graf 2: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím obtěžování v kyberprostoru.....	63
Graf 3: Intenzita trápení se obtěžováním v kyberprostoru	64
Graf 4: Délka trápení se obtěžováním v kyberprostoru	65
Graf 5: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím kyberšikany	65
Graf 6: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím kyberšikany ve vztahu k pohlaví.....	67
Graf 7: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím vydírání v kyberprostoru.....	68
Graf 8: Zkušenost pachatelů vydírání v kyberprostoru s předchozí viktimizací prostřednictvím vydírání v kyberprostoru	69
Graf 9: Zkušenost se sexuálně laděnou komunikací s dospělým v kyberprostoru	71
Graf 10: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru	72
Graf 11: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví.....	72
Graf 12: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím sexuálního deliktu v kyberprostoru ve vztahu k frekvenci používání internetu.....	74
Graf 13: Zkušenost obětí šíření intimních materiálů na internetu s předchozím umístěním vlastních intimních materiálů na internet.....	76
Graf 14: Zkušenost s viktimizací prostřednictvím zneužití osobních údajů v kyberprostoru ve vztahu k věku.....	78
Graf 15: Zkušenost s typy preventivních aktivit ve škole zaměřených na bezpečné chování v kyberprostoru	79
Graf 16: Zkušenost s preventivní aktivitou ve škole zaměřenou na bezpečné chování v kyberprostoru	80
Graf 17: Zkušenost s viktimizací v kyberprostoru	80
Graf 18: Zkušenost s viktimizací v kyberprostoru ve vztahu k účasti na aktivitě specifické primární prevence ve škole.....	81

Přílohy

Příloha A: Dotazník výzkumného šetření

Milí respondenti, milé respondentky,
jmenuji se Kristýna Všetická a jsem studentkou oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Hradec Králové. Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění dotazníku, který mi poslouží ke zpracování mé diplomové práce s názvem "Viktimizace adolescentů v kyberprostoru". Práce se tedy zabývá procesem, kdy se dospívající setkávají s nebezpečnými jevy ve virtuálním prostředí (na internetu, prostřednictvím mobilních telefonů apod.) v roli obětí. Dotazník je určen pro všechny adolescenty ve věku od 12 do 17 let. Je zcela **anonymní**, proto Vás prosím o jeho pravdivé vyplnění, které Vám zabere jen pár minut. V případě dotazů mě neváhejte kontaktovat na emailové adrese: vsetickova.k@seznam.cz.

Moc děkuji za Váš čas a spolupráci.

1. Jaké je Tvé pohlaví?

- a) žena
- b) muž

2. Kolik je Ti let?

3. Jak často používáš internet?

Tzn. vstupuješ na internet, aby sis vyhledal/a informace, chatoval/a, surfoval/a po internetu, hrál/a hry, sledoval/a videa, sdílel/a obsah na sociálních sítích apod.

- a) několikrát denně nebo nepřetržitě po celý den
- b) jednou denně
- c) několikrát týdně (2–6× v týdnu)
- d) jednou týdně
- e) párkrát měsíčně (2–3× v měsíci)
- f) jednou měsíčně a méněkrát

4. Stalo se Ti někdy, že se k Tobě někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu úmyslně choval způsobem, který Ti byl nepříjemný či který Ti ublížil?

Mohlo se jednat např. o nadávání, pomlouvání, obtěžování opakovaným voláním či psaním zpráv, vyhrožování a zastrašování, průnik na účet a psaní zpráv přátelům Tvým jménem, vydírání, šíření zesměšňujícího videa či fotografie, vyloučení ze skupiny přátel, vytvoření nepřátelské stránky či obrázku a další podobné chování.

- a) ano
- b) ne

5. Pokud jsi v předchozí otázce odpověděl/a "ano", **jak moc** Tě tato zkušenost trápila?

*Pokud se k Tobě někdo choval způsobem popsáním v předchozí otázce **vícekrát**, zaměř se nyní na tu zkušenost, která Tě trápila nejvíce.*

- a) vůbec
- b) trochu
- c) dost
- d) opravdu hodně

6. **Jak dlouho** Tě tato zkušenost trápila?

Opět zůstaň u té zkušenosti, která Tě trápila nejvíce.

- a) méně než jeden den (několik hodin a méně)
- b) jeden den až dva dny
- c) několik dní (3 až 6 dní)
- d) jeden až dva týdny (7 až 14 dní)
- e) 3 týdny
- f) jeden až dva měsíce (4 až 8 týdnů)
- g) několik měsíců (3 až 11 měsíců)
- h) jeden rok a déle (12 měsíců a více)

7. Jak se toto ubližující chování projevovalo?

Vyber jednu či více z nabízených odpovědí.

- a) **verbální/slovní útoky** (Někdo Tě ponižoval, urážel, zesměšňoval, ztrapňoval, pomlouval, nadával Ti např. v chatu či v komentářích pod příspěvkem na Facebooku, Instagramu apod.)

- b) **obtěžování opakovaným prozváněním, voláním nebo psáním zpráv** (Někdo Ti neustále psal SMS zprávy, volal Ti na mobilní telefon, posílal Ti zprávy nebo Ti volal na Messenger, WhatsApp apod. a bylo Ti to nepříjemné.)
- c) **vyhrožování a zastrahování** (Někdo Tě zastrahoval tím, že Ti hrozil násilím, napadením, zbitím, zabitím či jiným ublížením/újmou apod.)
- d) **průnik na účet** (Někdo použil Tvé heslo, dostal se na Tvůj účet, např. na Facebooku, kde se za Tebe vydával, psal Tvým přátelům, zveřejňoval o Tobě nepravdivé informace apod.)
- e) **vydírání** (Někdo použil násilí, hrozil Ti násilím nebo jiným ublížením/újmou, např. zveřejněním ztrapňující fotografie, a to tak, že jsi byl/a nucen/a něco konat, opomenout nebo trpět. Tedy zjednodušeně udělat to, co po Tobě druhý chtěl, např. dát mu peníze, poslat mu svou intimní fotografii, vyzradit mu tajemství apod.)
- f) **ponižování/ztrapňování realizované šířením fotografie** (Někdo zveřejnil na internetu nebo přeposlal jiným osobám Tvou fotografii, kterou jsi nechtěl/a, aby někdo další viděl.)
- g) **ponižování/ztrapňování realizované šířením videa** (Někdo zveřejnil na internetu nebo přeposlal jiným osobám video, na kterém jsi Ty a které jsi nechtěl/a, aby někdo další viděl.)
- h) **ponižování/ztrapňování realizované šířením zvukového/hlasového záznamu (zprávy)** (Někdo zveřejnil na internetu nebo přeposlal jiným osobám Tvůj zvukový záznam, který jsi nechtěl/a, aby někdo další slyšel.)
- i) **vyloučení z virtuální komunity** (Někdo Tě vyloučil např. ze skupiny přátel v rámci sociální sítě, např. na Facebooku.)
- j) **vytvoření zesměšňující/nepřátelské stránky či obrázku** (Někdo vytvořil např. blog nebo falešný profil na Facebooku a zveřejňoval na něj pomluvy, zesměšňující a ztrapňující informace a obrázky týkající se Tebe.)
- k) **jiné:**

8. **Vydíral Tě někdy někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu?**

Vydírání znamená, že někdo použil násilí, hrozil Ti násilím nebo jiným ublížením/újmou, např. zveřejněním ztrapňující fotografie, a to tak, že jsi byl/a nucen/a něco konat, opomenout nebo trpět. Tedy zjednodušeně udělat to, co po Tobě druhý chtěl, např. dát mu peníze, poslat mu svou intimní fotografii, vyzradit mu tajemství apod.

- a) ano

b) ne

9. **Vydíral/a jsi** někdy někoho na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu?

Vydírání znamená, že jsi použil/a násilí, hrozil/a násilím nebo jiným ublížením/újmou, např. zveřejněním ztrapňující fotografie, a to tak, že jsi druhého nutil/a něco konat, opomenout nebo trpět. Tedy zjednodušeně udělat to, co jsi po něm chtěl/a, např. dát Ti peníze, poslat Ti intimní fotografii, vyzradit Ti tajemství apod.

a) ano

b) ne

10. Vydíral/a jsi někoho na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu **v době poté** (jeden měsíc až několik let), co někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu vydíral Tebe?

Mohlo se jednat o jinou osobu než tu, která vydírala Tebe.

a) **Ano**, vydíral/a jsem někoho na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu poté, co někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu vydíral mě.

b) **Ne**, vydíral/a jsem někoho na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu před tím, než někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu vydíral mě.

c) **Ne**, na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu jsem někoho vydíral/a, ale mě nikdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu nevydíral.

11. Kterým z níže uvedených způsobů s Tebou **v posledním uplynulém roce** komunikoval někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu?

Vyber jednu či více z nabízených odpovědí.

a) Nabídl, slíbil či poskytl mi úplatu, výhodu nebo prospěch (např. dárek, finanční odměnu) výměnou za sex, za mé pohlavní sebeuspokojování (masturbaci) či svlékání (např. před webkamerou, na video/fotografii).

b) Donutil mě k pohlavnímu sebeuspokojování (masturbaci) či svlékání (např. před webkamerou, na video/fotografii) násilím nebo tím, že mi hrozil násilím či jiným ublížením/újmou.

c) Přiměl mě k pohlavnímu sebeuspokojování (masturbaci) či svlékání (např. před webkamerou, na video).

d) Přiměl mě, abych mu poskytl/a fotografii/video, na kterých jsem částečně svlečený/-á.

- e) Přiměl mě, abych mu poskytl/a fotografii/video, na kterých jsem úplně nahý/-á (celé nahé tělo).
- f) Zaslal mi fotografii, video, zvukovou zprávu či text se sexuálním obsahem.
- g) Navrhl mi osobní schůzku za účelem sexu a podobného chování (v době, kdy jsem ještě nedovršil/a 15. rok věku).
- h) Vedl se mnou jiný způsob komunikace týkající se sexu, nahoty apod.
- i) Nikdo se mnou na internetu ani prostřednictvím mobilního telefonu v posledním uplynulém roce žádným z výše uvedených způsobů nekomunikoval.

12. Byla osoba, která s Tebou v posledním uplynulém roce komunikovala některým/i ze způsobů uvedených v předchozí otázce (tj. na téma sexu, nahoty apod.), **dospělá**?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím
- d) Nikdo se mnou na internetu ani prostřednictvím mobilního telefonu v posledním uplynulém roce žádným ze způsobů uvedených v předchozí otázce nekomunikoval.

13. Znal/a jsi osobu, která s Tebou v posledním uplynulém roce komunikovala některými/i z těchto způsobů (tj. na téma sexu, nahoty apod.), **pouze přes internet**?

- a) ano
- b) ne

14. Zjistil/a jsi později, že je osoba, která s Tebou v posledním uplynulém roce komunikovala některým/i z těchto způsobů (tj. na téma sexu, nahoty apod.), **jiná** než při předchozí komunikaci na internetu či prostřednictvím mobilního telefonu?

Slovem "jiná" je myšleno např. starší, mladší, jiného pohlaví, s jiným vzhledem než na fotce, s jiným chováním apod.

- a) ano
- b) ne

15. Snažila se s Tebou osoba, která s Tebou v posledním uplynulém roce komunikovala některým/i z těchto způsobů (tj. na téma sexu, nahoty apod.), domluvit **osobní schůzku**?
- a) ano
 - b) ne
16. **Setkal/a jsi se osobně** s osobou, která s Tebou v posledním uplynulém roce komunikovala některým/i z těchto způsobů (tj. na téma sexu, nahoty apod.)?
- a) ano
 - b) ne
17. Měl/a jsi po osobním setkání z této osoby **strach**?
- a) ano
 - b) ne
18. **Umístil/a jsi** někdy na internet (např. na profil v rámci sociální sítě, do databáze digitálního úložiště fotografií) svoji fotografii či video, na kterých jsi částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á?
- a) ano (fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á i fotografii či video, kde jsem úplně nahý/-á = celé nahé tělo)
 - b) ano (pouze fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á)
 - c) ano (pouze fotografii či video, kde jsem úplně nahý/-á = celé nahé tělo)
 - d) ne
19. **Umístil někdo** na internet nebo přeposílal jiným osobám Tvoji fotografii či video, na kterých jsi částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á?
- a) ano (fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á i fotografii či video, kde jsem úplně nahý/-á = celé nahé tělo)
 - b) ano (pouze fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á)
 - c) ano (pouze fotografii či video, kde jsem úplně nahý/-á = celé nahé tělo)
 - d) ne
20. Učinila tak daná osoba **bez Tvého souhlasu**?
- a) ano

b) ne

21. **Jak moc** Tě tato zkušenost trápila?

- a) vůbec
- b) trochu
- c) dost
- d) opravdu hodně

22. **Jak dlouho** Tě tato zkušenost trápila?

- a) méně než jeden den (několik hodin a méně)
- b) jeden den až dva dny
- c) několik dní (3 až 6 dní)
- d) jeden až dva týdny (7 až 14 dní)
- e) 3 týdny
- f) jeden až dva měsíce (4 až 8 týdnů)
- g) několik měsíců (3 až 11 měsíců)
- h) jeden rok a déle (12 měsíců a více)

23. Stalo se to **v době poté**, co jsi někdy dříve umístil/a na internet svoji fotografii či video, na kterých jsi částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á?

Mohlo se jednat o jinou fotografii či video než tu, kterou jsi dříve umístil/a na internet.

- a) **Ano**, někdo umístil na internet nebo přeposílal jiným osobám moji fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á **poté**, co jsem sám/sama umístil/a na internet svoji fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á.
- b) **Ne**, někdo umístil na internet nebo přeposílal jiným osobám moji fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á **před tím**, než jsem sám/sama umístil/a na internet svoji fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á.
- c) **Ne**, někdo umístil na internet nebo přeposílal jiným osobám moji fotografii či video, kde jsem částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á, ale já jsem **nikdy** na internet **neumístil/a** svoji fotografii ani video, kde jsem částečně svlečený/-á nebo úplně nahý/-á.

24. Kterým z níže uvedených způsobů někdo na internetu nebo prostřednictvím mobilního telefonu **v posledním uplynulém roce** použil Tvé osobní údaje?

Osobními údaji jsou např. jméno, heslo k osobnímu účtu, adresa bydliště, adresa školy, telefonní číslo, osobní tajemství,...Vyber jednu či více z nabízených odpovědí.

- a) Někdo použil mé osobní údaje způsobem, který se mi nelíbil.
- b) Někdo použil mé heslo, aby pronikl na můj účet a získal přístup k mým osobním údajům.
- c) Někdo použil mé heslo, aby mi pronikl na účet a vydával se za mě.
- d) Někdo vytvořil urážlivou či nepřátelskou stránku nebo obrázek namířený vůči mé osobě.
- e) Někdo mým jménem vytvořil falešný profil a zveřejňoval na něj nepravdivé, poškozující či urážející informace.
- f) V posledním uplynulém roce nikdo nepoužil mé osobní údaje žádným z výše uvedených způsobů.

25. Kolikrát jsi se ve škole zúčastnil/a následujících preventivních aktivit zaměřených na **bezpečné chování v kyberprostoru** (na internetu, mobilním telefonu apod.)?

Mohlo se jednat o aktivitu zaměřenou na bezpečnou komunikaci s lidmi na internetu, zásady odhalování vlastního soukromí a sdělování osobních údajů, informování o možných rizicích na internetu jako jsou kyberšikana, sexting, kybergrooming apod.

Preventivní aktivita	nikdy	jednou	vícekrát než jednou
preventivní program/beseda realizovaný externím pracovníkem (pracujícím mimo školu)			
preventivní program/beseda realizovaný školou (např. některým z učitelů)			
aktivita v rámci projektových dnů ve škole (např. projekt "Bezpečí na internetu")			
aktivita v rámci běžné výuky na některém z předmětů			
jiná preventivní aktivita ve škole			

Děkuji za vyplnění dotazníku.